

Управління освіти і науки
Чернігівської обласної державної адміністрації
Чернігівський обласний педагогічний ліцей
для обдарованої сільської молоді
Чернігівської обласної ради

ЩОРІЧНИК

Чернігівського обласного педагогічного ліцею
для обдарованої сільської молоді
Чернігівської обласної ради

* * *

Питання педагогіки, методики та науки

Випуск 2

Чернігів
Видавництво «Десна Поліграф»
2020

УДК 37(477.51) (058)

ББК Ч 34(4Укр)

Щ 92

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія ЧГ № 616-265 Р від 05.04.2018.

Засновник: Чернігівський обласний педагогічний ліцей для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради.

Редакційна колегія:

Г. В. Коломієць (голова), директор Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради

Г. А. Сердюк (заступник голови), заступник директора Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради

О. Ф. Тарасенко (відповідальний секретар), методист Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради

Н. І. Коваленко (заступник голови), заступник директора Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради

Н. В. Нудьга, практичний психолог Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради

Щ 92 Щорічник Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради: питання педагогіки, методики та науки / ред. кол. Коломієць Г.В., Сердюк Г.А., Тарасенко О.Ф. та ін. Чернігів: Десна Поліграф, 2020. 120 с.

ISBN ???

Збірник містить статті й матеріали з питань педагогіки та виховання, методики викладання та психології, науки. Для викладачів, учителів, учнів і студентів, усіх, хто цікавиться розвитком освіти в умовах становлення нової української школи.

Рекомендовано до друку методичною радою Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради (протокол № 3 від 14.01.2020 р.).

УДК 37(477.51) (058)

ББК Ч 34 (4Укр)

© Чернігівський обласний педагогічний
ліцей для обдарованої сільської молоді
Чернігівської обласної ради, 2020

© Автори статей, 2020

З М І С Т

<i>Ганна Коломієць.</i> Внутрішня система забезпечення якості освіти ліцею: вимога часу й історія розвитку	5
---	---

I. Питання педагогіки

<i>Антоніна Федорченко.</i> Організація та проведення літніх шкіл: 10 лайфхаків для координаторів та координаторок	15
---	----

<i>Світлана Кириєнко.</i> Пріоритетні напрямки еколого-професійної діяльності під час формування екологічної культури особистості.	20
--	----

<i>Світлана Потоцька.</i> Організація науково-дослідницької діяльності учнів у природничому напрямку	23
---	----

II. Питання методики

<i>Валентин Дедович.</i> Компетентності та міфи радянської освіти	32
---	----

<i>Олена Гринь.</i> Формування компетентностей інфо-медійної грамотності учнів 10–11 класів на уроках історії	38
--	----

<i>Алла Ерліх.</i> Робота з прислів'ями на уроках німецької мови	44
--	----

<i>Галина Сердюк.</i> Урок літератури: Яким йому бути?	59
--	----

<i>Андрій Тройно.</i> Карта Європи в уявленні жителів Чернігівщини: соціологічний аспект	63
---	----

III. Питання науки

<i>Іван Баран.</i> Система прикметників у поетичній творчості Василя Симоненка: семантичний потенціал	70
--	----

<i>Олександр Тарасенко.</i> Маловідомі вірші Леоніда Глібова (за матеріалами «Черниговских епархиальных известий»)	78
---	----

<i>Наталія Нікітіна, Марія Паршукова.</i> Мовленнєвий сленг як акт самовираження молоді	91
<i>Ірина Лисенко.</i> До питання про початкову та середню освіту Олександра Довженка	98

IV. Психологія та виховання

<i>Наталія Коваленко.</i> Виховання гідності, шляхетності, патріотизму як домінуючих рис майбутньої еліти України	107
<i>Наталія Нудьга.</i> Використання «великої» психологічної гри в роботі зі старшокласниками	113
<i>Лілія Чорна.</i> Роль вихователя у формуванні обдарованої особистості . . .	116
<i>Про авторів</i>	119

Ганна Коломієць

ВНУТРІШНЯ СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ ЛІЦЕЮ: ВИМОГА ЧАСУ Й ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ

У відповідності до Законів України «Про освіту» і «Про повну загальну середню освіту» кожен заклад освіти формує внутрішню систему забезпечення якості освітньої діяльності і якості освіти. Ці документи визначають політику і механізми досягнення головної мети освітньої діяльності закладу загальної середньої освіти, а саме: усебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства. Розробка і запровадження внутрішньої системи забезпечення якості освіти на часі, оскільки є стратегічним рішенням школи, спрямованим на підвищення ефективності її діяльності.

Розкриваючи сутність внутрішньої системи забезпечення якості освіти, звернемо увагу на нерозривну єдність якості освітнього процесу і якості освіти як його результату.

Закон України «Про освіту» визначає якість освіти як «відповідність результатів навчання вимогам, установлених законодавством, відповідним стандартом та/або договором про надання освітніх послуг», а якість освітньої діяльності – як «рівень організації, забезпечення та реалізації освітнього процесу, що забезпечує здобуття особами якісної освіти та відповідає вимогам, встановлених законодавством та/або договором про надання освітніх послуг» (пункти 29, 30 частини 1 статті 1). Як бачимо, якість освіти визначається якістю освітнього процесу в закладі освіти, діяльність якого насамперед є багатокомпонентною, різновекторною і побудованою на різних механізмах взаємодії. Визначальними характеристиками якості освітньої діяльності закладу є якість освітнього середовища, якість професійної компетентності викладачів, якісні і кількісні показники освітнього процесу та якість організаційно-управлінської діяльності. Державна служба якості освіти при оцінюванні результативності діяльності освітнього закладу тримає в полі зору такі чинники: освітнє середовище, систему оцінювання навчальних досягнень учнів, якість діяльності педагогічних працівників і систему управлінської діяльності.

Чернігівський обласний педагогічний ліцей у жовтні 2020 р. за ініціативою педагогічної ради ліцею пройшов позаплановий інституційний аудит

з метою отримання зовнішньої оцінки якості освітньої діяльності закладу. Адміністрації та педагогічному колективу ліцею було важливо отримати зовнішню оцінку якості ліцейної освіти і співвіднести вектори освітньої діяльності та механізми взаємодії учасників освітнього процесу, які склалися в закладі за 25 років, з нормативними вимогами сьогодення. Позитивна кореляція чинників успіху ліцею і напрямків інституційного оцінювання дозволить підтвердити коректність запропонованої процедури аудиту й сприятиме розвитку авторських ідей освітнього закладу.

Чернігівський обласний педагогічний ліцей був створений у 1994 р. при Чернігівському державному педагогічному університеті імені Т.Г. Шевченка.

Концептуальні засади діяльності ліцею з перших днів його існування зводилися до трьох чинників: ІНТЕЛЕКТ, ДУХОВНІСТЬ, ЗДОРОВ'Я. Це означало, що кожного дня учні ліцею отримують нові знання і практику інтелектуальної діяльності, мають умови й можливості поліпшувати своє здоров'я і, що найцінніше, вчать розвивати свій духовний, внутрішній світ, заглиблюючись у своє «Я» через дзеркало культури і творчості. Учителями ліцею стали викладачі університету. Прихід в учнівські аудиторії науково-педагогічних працівників мав декілька переваг. Головним було те, що педагоги, суміщаючи науково-педагогічну діяльність з роботою в ліцеї, мали багату щоденну педагогічну практику. Це дозволяло в учнівській аудиторії перевірити свої методичні позиції і напрацювання, з якими вони йшли до студентів – майбутніх учителів. Володіння логікою конкретної науки сприяло ефективному коригуванню навчальної програми й визначало логіку її реалізації. Тримаючи курс на всебічний розвиток учнів, адміністрація ліцею запросила до роботи з учнями представників творчої інтелігенції. Так, з ліцеєм почали співпрацювати Олексій Биш, актор Молодіжного театру, Валентина Громова, журналістка обласного радіо, письменниця Ганна Арсенич-Баран та багато інших митців. Це стало можливим через систему творчих студій і гуртків, яких у ліцеї завжди було більше десятка. Творчі студії привнесли різнобарвність у позанавчальний час ліцеїстів, дозволили кожному знайти заняття для душі, розвинути свої здібності. До навчального процесу в ліцеї активно залучалися кращі вчителі м. Києва, провідні науковці України. Прекрасні київські педагоги А.І. Шапіро, Г.Б. Філіпповський, Н.А. Резніченко залишилися для багатьох ліцеїстів прикладом справжнього вчительського подвижництва, символом особистісної людської свободи, яка можлива лише за умови внутрішньої поваги й рівноваги. Ми будували освітнє середовище, системотворчим еле-

ментом якого є стосунки між учасниками освітнього процесу. Усвідомлення цього прийшло до педагогічного колективу ліцею вже після закінчення першого навчального року, коли було проведено опитування ліцеїстів з метою в'ясувати, чим же відрізняється навчання в ліцеї від навчання в їхніх попередніх школах. Ми очікували яких завгодно відповідей: від високого рівня навчальних занять і науковості викладу до розвитку мотивації і самостійності в навчанні, але ... помилилися! Учні одностайно поставили на перше місце серед усіх чинників ліцейної освіти характер стосунків між учнями і педагогами. І це постійно підтверджується всіма поколіннями випускників ліцею. Атмосфера довіри та доброзичливості, взаємопідтримка між учителем та учнями стали підвалинами ліцейної освіти, що дозволяє нам сьогодні з гордістю говорити про ліцейну родину - випускників і ліцеїстів, педагогів, батьків, численних друзів і партнерів ліцею.

Сьогодні при характеристиці освітнього середовища закладу насамперед акцентують увагу на його безпечності і комфортності, але досвід ліцею говорить про первинність стосунків. Особливого побутового комфорту не було, ліцеїсти жили в студентському гуртожитку, навчалися в університетських аудиторіях. Але продуктивна співпраця всіх учасників освітнього процесу, зокрема й студентів педагогічного університету, цілком убезпечувала освітнє середовище ліцею. Головною характеристикою ліцейного життя була мотивація до знань й активної творчої діяльності. Педагогам й адміністрації потрібно було лише створити сприятливі педагогічні умови для реалізації прагнень і запитів наших учнів. Тож у лексикон ліцею ввійшли такі слова, як насиченість, темп і ритм ліцейного життя. За цими поняттями стояв як зміст ліцейної освіти, так і нові форми педагогічної взаємодії. Кожен день був чітко розписаний, насичений різноманітними видами і формами роботи, які гармонійно змінювали одна одну. У ліцеїстів зовсім не було вільного часу, але ніхто не жалівся, бо розумна організація навчальних занять і чергування видів діяльності дозволяли швидко відновитися й підтримувати активну форму. Навчальні заняття проходили «парами», що економило час на підготовку до уроків. Кожен день традиційно починався з Години здоров'я на свіжому повітрі в міському парку, позанавчальний час був наповнений заняттями в ліцейних гуртках, студіях, яких було завжди багато. Були вони дуже різноманітними: від традиційних театральної, хореографічної, музичної до таких елітних на сьогодні, як великий теніс, верхова їзда, загартування тощо. Слід зазначити, що ці заняття були безкоштовними для учнів і забезпечували їх справжні професіонали.

Може виникнути питання: «А як це можливо?» Можливо, якщо налагодити продуктивну співпрацю з батьками й місцевою громадою. І головне – це повинно бути цікаво самим педагогам й адміністрації ліцею. Педагогічний колектив не передбачає, а відповідально уявляє, «як слово наше відгукнеться». Адже розмитість особистісної етичної і світоглядної позиції вчителя, розходження між його словом і ділом дуже болісно відчувається дітьми й унеможливорює довіру дитини до дорослих, що зводить нанівець всю педагогічну діяльність у плані позитивного впливу на учня.

Це дуже гостро відчувається в школах сьогодні, коли ми, освітяни, цілком серйозно заговорили про «освітні послуги». Скажіть, до яких «освітніх послуг» слід віднести Літні інтелектуальні школи, куди вчителі їхали замість своєї відпустки, не чекаючи ніякої винагороди, для того щоб, поєднуючи відпочинок і зовсім не програмну освіту, пробудити в ліцеїстів на емоційному рівні справжню жагу до пізнання світу?! Зате, спостерігаючи за життєвим поступом своїх випускників, ми точно знаємо що таке компетентнісна освіта ще з 1995 р., коли навіть такого терміну не було в методичній літературі.

За результатами аудиту освітнє середовище ліцею отримало високу оцінку за всіма вимогами. Це означає, що воно є безпечним, комфортним для самопочуття учасників освітнього процесу, мотивуючим до саморозвитку й професійного зростання. І зовсім не обов'язково, щоб це було розкішне сучасне приміщення, обладнане за всіма вимогами санітарного регламенту й сучасного дизайну. Хоч бажано! Ліцей і сьогодні працює в орендованому приміщенні, але облаштоване воно з максимальною увагою до потреб усіх учасників освітнього процесу.

Оцінюючи якість освітньої діяльності закладу, зупинимося на тому, як створювався педагогічний колектив: хто його формував, як підбиралися педагоги, яка їх мотивація, у чому активність життєвої позиції тощо. Ліцей щодо цього мав високий ступінь свободи. Адміністрація ліцею самостійно формувала педагогічну команду. Дехто з науково-педагогічних працівників приходив сам, когось запрошували. До уваги бралися три чинники: мотивація людини до педагогічної діяльності, знання предмета й володіння логікою науки, яку презентує навчальний предмет. Велику увагу звертали на людські якості: широке коло інтересів, емпатійні здібності, здатність до рефлексії, відкритість світу. Так, у ліцей прийшли С. В. Грузнова, І. М. Курмакова, А. П. Середній, В.І. Зозуля і багато інших. Вузівські педагоги рекомендували яскравих випускників університету. Саме так пов'язали своє життя з ліцеєм Ю. О. Карпенко і А. О. Терещенко. Важливо, що вчителі

приймалися на роботу за контрактом на один рік. Можна було придивитися до стилю їхньої роботи, оцінити здатність до ефективної комунікації, командної взаємодії. Це дозволяло прийняти вмотивоване рішення про доцільність подальшої співпраці.

Сьогодні ми говоримо про педагогічну команду ліцею, критеріальною ознакою якої є командний дух і відсутність деструктивних конфліктів. З 58 педагогічних працівників ліцею – 13 кандидатів наук, доценти, одна докторка технічних наук, професор; педагоги з науковими ступенями ведуть 26 % навчальних занять. 38 педагогів мають вищу кваліфікаційну категорію. Приємно, що серед педагогів 10 випускників ліцею.

Педагогічна команда ліцею є основним чинником організаційної культури освітнього закладу. Інтелігентність, світоглядно-ціннісна ерудиція, високий рівень предметної і методичної компетентності педагогів, готовність навчатися і змінюватися впродовж життя забезпечують професійний статус учителя як тьютора, фасилітатора. Кожен педагог ліцею є для учнів штурманом у бурхливому інформаційному і світоглядному морі сучасного глобалізованого світу.

Чотири групи принципів командної роботи педагогів ліцею – аксіологічні, синергетичні, акмеологічні, етико-організаційні – забезпечують головний принцип функціонування ліцею як Екошколи: принцип екологічності душі, свідомості і середовища. Позиціонуючи себе як Екошколу, ліцей розробив еколого-акцентовану модель цілісного освітнього процесу в старшій профільній школі. Повний курс навчання в ліцеї розрахований на два навчальні роки (чотири семестри). У кожному дворічному циклі визначаються чотири змістовні ступені за принципом світоглядного розширення від часткового до загального, від близького до дальнього. На кожному зі ступенів простежується чітка внутрішня послідовність від екологічного естетико-етичного сприйняття (екологія душі) до екологічного усвідомлення (екологія свідомості) і, як наслідок, до практичної екоперетворювальної діяльності (екологія середовища).

Поняття екологічності як внутрішнього світу учасників освітнього процесу, так і освітнього середовища є визначальним у ліцеї. Педагоги несуть до своїх учнів лише ті цінності, які самі щиро сповідують і пропагують у повсякденному житті. Саме це є основою ліцейної атмосфери, на що вказали 94% учнів при опитуванні. За результатами інституційного аудиту, у висновку про якість освітньої діяльності ліцею рівень напряму «Педагогічна діяльність педагогічних працівників закладу освіти» за всіма вимогами був визначений як високий.

Важливим напрямком внутрішньої системи забезпечення якості освіти закладу є наявна система оцінювання здобувачів освіти, з критеріями, правилами і процедурами якої ознайомлені всі учасники освітнього процесу. Побудова відкритої, прозорої і зрозумілої для учнів системи оцінювання була однією з першочергових задач ще на етапі становлення ліцею. Очевидно, що саме мотивуюча і формувальна функції шкільної оцінки є найважливішими при переході учнів з одного навчального закладу в інший. Адаптація до нового освітнього середовища, її діяльнісна складова безпосередньо залежать від того, наскільки учневі зрозумілі критерії і правила оцінювання навчальних досягнень. Зрозумілість системи оцінювання дозволяє учневі спокійно, без зовнішніх спонукань увійти в новий освітній простір.

Наші учні, прийшовши до ліцею з різних шкіл регіону, приносили свій досвід оцінювання їхніх досягнень, які зазвичай позначалися високими балами. Вимоги до навчальних досягнень учнів у ліцеї, які пред'являли вузівські викладачі, вочевидь відрізнялися від звичних. Це боляче позначалося на самооцінці учнів, тривожило батьків і педагогів. Тому в 1995 р. ліцей перейшов на внутрішню 20-бальну систему оцінювання, що, до речі, не заборонялося законодавством. З нормативною 5-бальною системою оцінювання ліцейна система співвідносилася таким чином: бали від 1 до 5 в ліцейному журналі відповідали загальноприйнятій оцінці «2», від 6 до 10 – оцінці «3», від 11 до 15 – оцінці «4» і від 16 до 20 – оцінці «5». У чому ж був секрет такого кроку? Він зняв внутрішній дискомфорт дитини в спілкуванні із зовнішнім світом, дозволив учителю відслідковувати динаміку поступу учня стосовно самого себе і створив підґрунтя для формувального і компетентнісного оцінювання. У вчителя був досить широкий діапазон нормативної оцінки. Так, оцінка в 6 балів уже фіксувала позитивний стан знань, а динаміку учня можна було відзначати балами 7, 8, 9, 10. І цей бал був чітким сигналом про те, що завтра ти можеш отримати 11 балів, а це вже нормативне «4»! Цікаво було спостерігати за перебігом оцінювання від 16 до 20 балів. При 16 балах уже можна виставляти оцінку «5». Але учні прагнули до 20 балів. А це вже був зовсім інший, компетентнісний рівень знань, що передбачав написання науково-дослідницької роботи, участь у предметних олімпіадах, проектах тощо. Як бачимо, ліцей значно випередив 12-бальну систему оцінювання. При цьому ми змогли поділитися своїми доробками з лабораторіями АПН України.

У цьому ж таки 1995 р. для відслідковування особистісного розвитку кожного учня ми розробили власний щоденник: НЛО – «Надзвичайний лі-

цейний організатор». Щоденник НЛО став дієвим інструментом моніторингу особистісного зростання ліцеїстів за формулою 4 «С»: самопізнання, самоорганізація, саморозвиток, самоактуалізація. Щоденник багато разів перевидавався, удосконалювався, але незмінною залишалася мета систематичної роботи учня з ним: глибокий аналіз своєї діяльності, її планування і відслідковування власного саморуку вперед. Сьогодні щоденник НЛО містить щотижневий розклад навчальних і позанавчальних занять, помісячні сторінки самоаналізу учня, трежер корисних звичок, матрицю професійного вибору, паспорт здоров'я, календар емоційного стану, сторінки зворотного зв'язку з батьками, посилання на освітні платформи. Тож не дивно, що 95% ліцеїстів у процесі анкетування зазначили, що вони відповідально ставляться до навчання, усвідомлюючи його важливість для подальшого життя.

Особливої актуальності сьогодні набуло питання академічної доброчесності в освіті. Академічна доброчесність є частиною освітньої доброчесності, яка забезпечує фундаментальні засади розвитку цивілізованого суспільства нашої держави. У ліцеї питання академічної доброчесності було актуальним завжди. Це насамперед пов'язано з високим відсотком науково-педагогічних працівників у складі педагогічного колективу. А для науковців питання авторського права й академічної доброчесності завжди було і є одним із фундаментальних.

У ліцеї розроблено Положення про академічну доброчесність, яке є невід'ємною частиною внутрішньої системи забезпечення якості освіти закладу. Кожен з ліцеїстів і педагогічних працівників ліцею спокійно назве декілька ресурсів, на яких можна перевірити контент на оригінальність. Презентаційні матеріали здобувачів освіти і педагогів завжди містять посилання на джерела використаної інформації. Постійна увага до цього аспекту освітньої діяльності дозволяє звести нанівець спроби списування чи запозичення вже до кінця першого року навчання. Особливо швидко це завоюють ліцеїсти, які займаються науковою роботою.

У ліцеїстів завжди був високий інтерес до науково дослідницької роботи. Це йшло від педагогів, які самі займалися науковими розвідками. У 2008 р. була створена ліцейна академія наук «Веді», яка замкнула на собі визначення актуальних напрямків наукових досліджень учнів, узгодження тематики наукових розробок, забезпечила науково-методичний і психологічний супровід 1-го етапу конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт у рамках МАН України. Науково-дослідницька робота учнів-членів МАН України дозволяє їм вибудовувати індивідуальну освітню траекто-

рію, презентувати свої доробки на конференціях та конкурсах. Упродовж трьох останніх років учні ліцею представили 38 робіт на обласному етапі конкурсу-захисту робіт МАН України. 25 з них відзначено дипломами, 5 робіт представлено на Всеукраїнському рівні, 3 з них відзначено дипломами. Учні-науковці є постійними учасниками наукових конференцій молодих учених та студентів на базі Національного інституту історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

Освіта – складна система, у якій діють величезна кількість законів, підзаконних актів, рекомендацій, регламентів і ... неписаних правил. В освітньому просторі складно взаємодіють права і обов'язки; думки, погляди, почуття і переконання багатьох людей постійно зустрічаються, створюючи потужне емоційне поле. Усе це робить управлінську діяльність школи надзвичайно складною і відповідальною. Кожного дня керівництво освітнього закладу забезпечує чіткий алгоритм навчального процесу й приймає десятки важливих нестандартних рішень, пов'язаних із сьогоdnішнім і майбутнім усіх учасників освітнього процесу. При цьому тримає в полі зору систему забезпечення якості освіти й стратегію розвитку закладу. Це можливо лише за умови конструктивної співпраці всіх учасників освітнього процесу, яка будується на фундаментальних принципах і має чітку структуру.

Управлінська структура ліцею базується на принципі людиноцентризму, дотримання якого адміністрацією було підтверджене всіма учасниками освітнього процесу під час інституційного аудиту. 97% учнів зазначили, що в закладі створено комфортне освітнє середовище та їх права не порушуються. 95% батьків відмітили, що їх думку враховують при вирішенні важливих питань та визначенні стратегії розвитку закладу. 100% педагогічних працівників підтвердили дотримання їх прав, 70% учителів зазначили, що можуть без побоювань висловити свою думку, навіть якщо вона не збігається з позицією керівництва.

У роботі з педагогічним колективом керівництво ліцею тримає баланс між здоровою конкуренцією і співпрацею. В управлінській «валізі» ліцею, окрім педагогічних рад, і педакадемії, і педколегії, і літні педагогічні школи. Система стимулювання та підтримки педагогів сприяє професійному зростанню. Це підтверджують 100% педагогічних працівників. Педагоги уважно стежать за сучасними освітніми трендами, активно продукують нові ідеї, активно апробують нові форми роботи. 52% членів педагогічної команди мають наукові та науково-методичні праці. В освітньому закладі видається «Щорічник Чернігівського обласного педагогічного ліцею: пи-

тання педагогіки, методики та науки». Працюють методична рада ліцею та методичні комісії предметів гуманітарного та природничого циклів.

Розвиток громадського самоврядування та залучення всіх учасників освітнього процесу до прийняття важливих управлінських рішень означає одне: люди відчують, що «не ними керують, а з ними керують!». Особливо це стосується учнівського самоврядування, яке спрямоване на формування лідерських якостей ліцеїстів. Тут важливо все: і робота Парламенту ліцею, і Рада змінних лідерів, і робота професійних студій ліцею, і Година запитань до директора. Випускники ліцею, вступаючи до престижних університетів України і Європи, стають лідерами студентського самоврядування та активно заявляють себе в науковій роботі. Випускник 2017 р. Артем Дейкало, який був головою Парламенту ліцею, сьогодні очолює студентську профспілку Національного університету імені Т.Г. Шевченка. При цьому регулярно приїздить у ліцей, щоб допомогти порадами сьогodнішнім ліцеїстам. Більше 150 випускників ліцею захистили дисертації та мають вчені звання. Випускниця 2007 р. Анна Кислинська (Йовенко) у 2019 р. стала лауреатом премії Президента України для молодих вчених.

Двадцять шість років діяльності Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді, історія його розвитку свідчать про те, що завжди слід слухати Час і себе. Тоді школа буде мати чіткий дорогоказ – Стратегію розвитку закладу.

Концептуальні засади функціонування ліцею були визначені в Положенні про ліцей, затвердженому при його створенні. Свою першу Концепцію розвитку ліцей розробив у 2008 р., зрозумівши, що рамки допрофесійної педагогічної підготовки йому стали «завузькими». Випускники ліцею спочатку обережно проклали дорогу до столичних університетів, а потім і до інших міст України. Тож ліцей починає співпрацю з декількома університетами країни, розширяючи палітру професій і спеціальностей для своїх випускників. При цьому уважно придивляється до європейської освіти.

У 2012 р. ліцей затверджує нову Концепцію розвитку, позиціонуючи себе як Екошколу. Екошкола – це еколого-акцентована модель цілісного освітнього процесу в старшій школі. Репутаційний капітал закладу, висококваліфікована педагогічна команда, яка постійно поповнювалася випускниками ліцею, наявність власної агробіостанції як майданчика для еколого-освітньої діяльності дозволяли претендувати на авторську модель старшої профільної школи.

Ліцей завжди тяжів до наукової роботи. У 2019 р. затверджується Положення про науковий ліцей і науковий ліцей-інтернат, приймається

Стандарт освіти наукового спрямування. Ліцей подає заяву до Державної служби якості освіти на позаплановий інституційний аудит з метою набуття статусу наукового ліцею. Але пандемія COVID-19 вносить корективи в плани всіх служб. Ліцей проводить самоаналіз своєї діяльності і у 2020 р. формує Стратегію розвитку закладу на майбутнє десятиліття, ставлячи за мету набуття статусу наукового ліцею-інтернату. У жовтні 2020 р. управлінням Державної служби якості освіти в Чернігівській області в ліцеї проведено позаплановий інституційний аудит, за результатами якого сформовано висновок та надані рекомендації керівнику і засновнику: «Чернігівський обласний педагогічний ліцей для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради відповідає вимогам підпунктів 3-5 пункту 5 Положення про науковий ліцей... та може бути визначений як науковий ліцей або науковий ліцей-інтернат шляхом внесення змін до його установчого документа». Попереду нова сторінка життя...

I

Питання педагогіки

Антоніна Федорченко

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЛІТНІХ ШКІЛ: 10 ЛАЙФХАКІВ ДЛЯ КООРДИНАТОРІВ ТА КООРДИНАТОРОК

Літня школа – це ефективна форма проведення літнього відпочинку, інтенсивного духовного, інтелектуального розвитку і реалізації творчого потенціалу всіх її учасників та учасниць. Це та унікальна форма освітньої роботи, що допомагає зробити навчання радісним та повноцінним.

Організація літньої школи зосереджена на двох основних складових. Це дійсно школа (тому мають бути навчальні заняття, учительство, ритміка) і літня, а отже, зорієнтована на відпочинок учнівства, оздоровлення. Літня школа – це діяльність, яка пов'язана з розкриттям творчого потенціалу учнів та учениць.

Згідно з Законом України «Про освіту» [1], метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. Звісно, літня школа – це лише один із епізодів шкільної освіти, але правильна її організація якнайкраще відповідає меті освіти загалом.

Перша літня школа Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді відбулася 25 років тому, у 1995 р. (літня комунарська школа в с. Бігач). Тому, маючи неабиякий досвід в організації та проведенні такого інтегрованого проекту, ми зібрали 10 лайфхаків, які допоможуть майбутнім організаторам таких проектів зробити літню школу максимально ефективною.

1. *Умови та ресурси для організації школи.* Для того, щоб літня школа змогла найбільш повно реалізувати свій потенціал, необхідні певні ресурси, зокрема, матеріальні. Для проведення шкіл протягом 25 р. обиралися різні локації: культурологічна школа «Художня майстерня Всесвіту» відбувалася на території Києва (освітньо-оздоровчий центр «Зоряний»), екологічна літня школа «Паросток» – поблизу лісу й озера в санаторії «Остреч» тощо. Останні літні школи проходять на території міста Чернігова на базі навчального закладу. Але цей нюанс можна легко перетворити на перевагу. Але це вже другий лайфхак...

2. *Коло взаємодії.* Кожна літня школа відрізняється взаємодією яскравих особистостей. Проведення школи в Чернігові дозволяє щороку розширювати коло співпраці з представниками інтелектуальної, професійної, творчої, бізнес-спільноти міста, адже школа відбувається в безпосередній близькості з ними. А також обирати різноманітні заклади для екскурсій та проведення занять. Для прикладу наведемо декілька з тих, що стали ключовими в організації літньої школи у 2019 р. «Краса врятує світ»: факультет електронних та інформаційних технологій Національного університету «Чернігівська політехніка»; Освітній дім прав людини в Чернігові; кафедра педагогіки, психології і методики технологічної освіти технологічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка; Інформаційний центр «Вікно в Америку» міста Чернігова; Куликівський районний центр позашкільної освіти; Інститут сільськогосподарської мікробіології та АПВ НААН міста Чернігова; Клініка, дружба до молоді; ГО «Місто мрії»; КУ «Чернігівський обласний молодіжний центр» Чернігівської обласної ради та багато інших.

3. *Кожна літня школа має своє неповторне обличчя.* Його створюють курси, які мають можливість пройти учасники й учасниці (наприклад, школа програмування й робототехніки, бізнес-школа), тренінги (психологічні, з прав людини тощо), а також ритуали школи: вранішнє налаштування на роботу (спільні кола), вечірні свічки, спільне чаювання, щоденний розподіл обов'язків, стрічки подяки під час закриття шкіл тощо. Усе це створює атмосферу дружби, співробітництва та залишає найкращі спогади.

4. *Планування та ритміка шкіл.* У реалізації таких проектів важливо знайти золоту середину, де гармонійно поєднуються освіта, відпочинок, оздоровлення. У школі життя наповнене й насичене, але не переповнене й перенасичене. Особливу увагу слід звернути на спортивні години. Це можуть бути рухливі ігри, спортивні змагання чи альтернативні форми оздоровчої роботи (йога, пілатес, фітнес, танцювальна терапія). Під час підготовки школи необхідно передбачити вільний час. Його учасники й учасни-

ці планують самостійно. Хтось може приділити його сну, хтось перегляне фільм чи запросить друзів у кафе. Але така можливість має бути.

5. *Соціальна реалізація.* Учасники й учасниці шкіл активно взаємодіють із мешканцями тієї місцевості, де знаходиться школа, організують благодійні, просвітницькі та екологічні акції, що є дуже цінним для формування культурних стосунків, збагачення соціальним досвідом та формування відносин партнерства. Найяскравішими прикладами останніх літніх шкіл є благодійна акція «Планета дитинства» в школі-інтернаті імені Ю. Коцюбинського, екологічна акція «Зелена планета» із благоустрою Ялівщини, проект у реабілітаційному центрі «Відродження», «Квітуча країна – щаслива дитина», безстрокова акція «Допомагати – просто» тощо.

6. *Педагогічна команда, яка працює в школі.* Зазвичай, це координатор чи координаторка школи, що займаються плануванням, організують ритміку, налагоджують співпрацю та розширюють контакти. Також до команди входить профільний викладач чи викладачка, які визначають та узгоджують тематику школи, формують програму, обираючи доречні форми та методи організації діяльності учнівства. Третьою ланкою літньої школи є вихователь/вихователька. Безпека життя, харчування, побут, емоційна складова в їхньому полі зору. Ініціативна група пропонує талановитим учителям, науковцям, громадським діячам, митцям спробувати свої можливості у творчому педагогічному процесі. Критерій ефективності взаємодії з учасниками й учасницями школи простий – розвиток пізнавальної активності учнівства й надання їм можливості переконалися на власному досвіді, наскільки цікавим та натхненним буває навчання.

7. *Колективні та індивідуальні проекти.* Прихованою формою страху щось створювати є бажання занадто багато вчитися (підступна методика відкладати великі речі, які можна почати робити). Звичайно, якісь ази потрібні, неможливо створити ракету, не знаючи абетку. Найкраще – це вчитися «by doing». Адже коли людина починає щось робити, то в процесі вона і навчається, і реалізує справу. Тому великого значення в організації школи має впровадження проектної діяльності. Робоча група, яку утворюють до п'яти учнів та учениць, виходячи з тематики школи, розробляє власні проекти. Серед останніх досліджень учнівства можна назвати ті, що стосуються альтернативних джерел енергії, розробки та виготовлення головоломок, спроб виготовити ракету та проаналізувати, що потрібно для її польоту, спектакль англійською мовою «Попелюшка» та багато інших.

8. *Майданчик для презентації напрацювань.* Емоційним, інтелектуальним, творчим піком напрацювань школи стала творча справа, під час якої кожна з робочих груп презентувала свій продукт. Форми, які може набу-

вати ця презентація, різноманітні. Art-фестиваль відбувся під час літньої школи у 2019 р. Також можливими є форми круглого столу, зокрема, міжнародного, як «Молодь і наука» у 2016 р., науково-практичні конференції. Екологічний форум «Від споживання до творення» зібрав креативні ідеї учнів та учениць у 2018 р. Важливо також урахувати, що кожна з презентацій вимагає багато часу, тож важливо робити паузи – art-перерви, під час яких учнівство могло б поспілкуватися з акторами Молодіжного театру Мирославою Витриховською та Валентином Макаром, або ж заприятелювати з фотографом Віктором Кошмалом. Доцільно також улаштувати воркшоп «Арт і я», роботу з розмальовками антистрес чи прослуховування музики або звуків природи. Ці паузи мають відповідати як тематиці презентаційного майданчика, так і школи загалом.

9. *Тематика літньої школи.* Спрямування та зміст літньої школи визначаються заздалегідь. Вони залежать від логіки освітнього процесу, тих проблемних профільних питань, які були озвучені протягом навчального року та не вписалися в програму викликів, які ставить суспільство в той чи інший момент, насамперед і й цивілізаційних викликів. Літня школа виходить із концепцій і проектів, які визначають траєкторію діяльності ліцею, і має можливість їх розширення та поглиблення з метою виходу на новий рівень чи створення якісно нового напрямку до дії.

10. *24/7.* На завершення комбінація з цифр, які є своєрідним викликом для координаторів та координаторок. Літня школа – це цілісне явище. Занурення в цей процес вимагає включення 24 години на добу й 7 днів на тиждень. Звісно, проект сам по собі триває орієнтовно 10 днів, але для того, щоб він був успішним, необхідно постійно підтримувати ритм, дух школи, шукати родзинки, аби 24/7 виявилися найяскравішим моментом у житті. Звісно, команда, яка працює для досягнення спільної мети, робить цей виклик досяжним!

Шлях долають лише ті, хто вирішив іти. Літня школа – це справді виклик для кожного й кожної у великій дружній ліцейній сім'ї. Але водночас це захоплива подорож у світ нових відкриттів, створення чогось нового, раніше неосяжного, формування нового типу взаємодії й стосунків на основі партнерства.

Джерела

1. Закон України «Про освіту». *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38–39.
URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

2. Нудьга Н.В. Літня школа – ключ до серця й розуму. *Обдарована дитина: науково-практичний освітньо-популярний журнал*. 2013. № 6. С.41–48

Додаток

Анотація до літньої школи «Краса врятує світ»
28 травня – 6 червня 2019 року

Концепція Нової української школи проголошує збереження цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку здібностей учнів, створення навчально-предметного середовища, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчості учнівства.

Наскрізною тематикою Літніх шкіл 2019 р. є «Краса врятує світ» – від тонких спостережень над навколишньою природою до глибокого й емоційного проникнення в шедеври літератури, музики, живопису, науки і техніки, розуміння й усвідомлення людських дій, учинків, відносин і до намагання творити прекрасне своїми руками.

Різні люди сприймають світ по-різному й отримують задоволення від різних речей, тому поняття краси, здавалося б, повинно бути дуже індивідуальним, навіть особистим. Одні бачать красу в математичних формулах, на інших вони не справляють емоційних вражень. Ці люди більше цікавляться красою витворів мистецтва чи природних явищ. Фома Аквінський вважав, що «краса – це те, що задовольняє людину в процесі чуттєвого споглядання навколишнього світу». Ідея краси знайома всім культурам людства в усі часи. Про красу говорили філософи, письменники й поети. Філософи намагаються збагнути красу, поети описати й передати іншими засобами, митці – створити, підприємці – використати. Еталони моди змінюються, але, як казав Діонісій Ареопагіт: «У розмаїтті змін краса залишається вічною».

Почуття красивого охоплює нас, коли у своєму сприйнятті ми відображаємо об'єктивно прекрасну, реально існуючу красу явищ природи і суспільства. Ми відчуваємо це, коли дивимося на красиву квітку, тварину, ландшафт, машину, створену руками людини, або домашнє начиння, коли спостерігаємо вчинки людини, думаємо про чудові риси характеру тощо.

Тож, із метою виявлення, збереження і розвитку творчого та особистісного потенціалу учасників та учасниць Літньої школи, формування ключових компетентностей, сприяння подальшій успішній адаптації та творчій самореалізації в умовах ліцейного та майбутнього дорослого життя у 2019 році відбулися три літні школи за тематикою «Краса врятує світ»:

Літня мовна школа «Art World» («Світ мистецтва»). Основна ідея програми школи полягає в тому, що мистецтво в сучасному світі відіграє надзвичайно важливу роль у житті кожної людини, проявляючись у різних сферах її життя. Саме тому з метою виховання всебічно розвиненої особис-

тості мистецтву слід приділяти особливу увагу. Програма літньої мовної школи спланована таким чином, що учні ознайомилися з різними напрямами та стилями мистецтва, спілкуючись іноземними мовами, та спробували себе в них (художнє мистецтво, фотомистецтво, мистецтво публічного виступу, музичне мистецтво, мистецтво спілкування тощо).

Літня фізико-математична школа «Фантастичний трек». Метою інтелектуальної школи фізико-математичного профілю «Фантастичний трек» стало підвищення рівня знань з математики, фізики, інформатики та економіки шляхом розкриття в цих дисциплінах гармонії та краси, перетворення знань на інструмент творчого сприйняття світу та розвиток важливих для всього людства ключових компетентностей.

Літня екологічна школа «Паростки Землі». Метою школи учнівства біолого-хімічного профілю було сприяти формуванню компетенцій та практики здатності до науково-дослідницької, пошукової, творчої діяльності через розуміння системи природи, місця людини в сучасному світі, взаємодію творіння та споживання.

Світлана Кирієнко

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ЕКОЛОГО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Головна причина появи освіти для сталого розвитку – це усвідомлення необхідності змін в освітній парадигмі з метою подальшого сталого розвитку суспільства, економіки та збереження навколишнього середовища. Якщо розуміти поняття про екологію як екологію освітнього середовища, екологію свідомості, екологію душі, то перспективною є переорієнтація освіти на процес здобуття знань, професійного зростання і різнобічного розвитку всіх учасників освітнього процесу в умовах особистісної свободи, відповідальності та взаємної поваги, переорієнтація на зміну соціальних цінностей – від культури споживання до культури гармонійної взаємодії зі світом.

Низький рівень екологічної культури населення при високій соціальній потребі в ній у період загострення проблем природокористування та пе-

реходу до постіндустріального суспільства викликає потребу впровадження цінностей суспільства сталого розвитку в загальну культуру соціуму. Суспільство потребує особистості педагога, що володіє еколого-професійною підготовкою, що будує свою еколого-педагогічну діяльність і поведінку згідно з вимогами стратегії розвитку суспільства.

У той же час виявляється недостатній рівень еколого-професійної підготовки педагогів до діяльності в умовах вимог суспільства, що розвивається. На науково-методичному рівні проявляється відсутність глибоких і міцних наукових знань у педагога-еколога; існує суперечність між традиційними формами підготовки, спрямованими на репродуктивні способи пізнання, і творчою природою індивідуально-особистісних форм освоєння, орієнтованих на пізнання і переосмислення власного досвіду, проектування особистої педагогічної системи.

Метою проектної діяльності педагога повинно бути створення власної системи професійної діяльності, спрямованої на підвищення ефективності освітнього процесу та підготовки школярів до самостійного активного творчого життя в мінливому суспільстві в гармонії з природою. Результативною є трансформація навчальної діяльності в пізнавальну, а також розвиток таких новоутворень, як соціальна активність, відповідальність, самоактуалізація в процесі пізнавального співробітництва.

Еколого-професійна підготовка – це складна система, яка повинна передбачати:

а) навчання з орієнтацією на режим самонавчання, самовдосконалення, основним критерієм і показником ефективності якої є рівень професійної культури педагогів;

б) формування екологічної культури;

в) розвиток творчих здібностей в області проектування екологічної освіти.

Характерними особливостями даної підготовки є:

- підготовка до командної роботи, тобто тісної комунікативної взаємодії як усередині групи, так і з соціально-природним оточенням;

- освоєння умінь: вибір ключової актуальної проблеми; досить повне проведення попереднього еколого-педагогічного дослідження; навчання плануванню;

- розвиток умінь аналізувати (креативність і критичне мислення);

- тісна взаємодія з природоохоронними, екологічними структурами, громадськістю та владними структурами;

- продукт еколого-педагогічного проекту повинен мати еколого-соціальну значимість, тобто вирішувати не тільки особисті труднощі, але бути рі-

шенням (спробою рішення) соціальної, екологічної проблеми.

Пріоритетні напрямки освоєння еколого-професійної діяльності при формуванні екологічної культури особистості такі:

1. *Еко-гуманітарний напрямок* передбачає підвищення ерудиції в області екологічно орієнтованої художньої літератури, творчості художників і музикантів, мистецтвознавчих питань, що розглядають тему природи в літературі, музиці, візуальному мистецтві. Важливе місце займає підготовка учня до естетичного сприйняття природи, проведення естетичного аналізу природних об'єктів, а також до розуміння етики взаємин людини зі світом природи. Уміння педагога розкрити гуманістичне значення взаємодії особистості зі світом природи є найважливішою професійною умовою ефективної екологічної освіти у сфері формування суб'єктивного ставлення до природи.

2. *Психолого-педагогічний напрямок* передбачає як загальну психолого-педагогічну підготовку, так і спеціальну. У рамках екологічної психології формується поняття екологічної свідомості особистості; розглядаються закономірності формування системи екологічних уявлень людей, їхнього суб'єктивного ставлення до світу природи, вибору стратегій і технологій взаємодії з природними об'єктами. Розкриваються механізми формування екологічної свідомості особистості; аналізується еволюція суспільної екологічної свідомості в процесі соціогенезу; показуються методи психологічного виміру ставлення до природи окремої особистості.

3. *Еколого-теоретичний напрямок* підготовки спрямований на оволодіння вмінням використовувати екологічний потенціал природничих дисциплін, екологічних предметів з метою освіти для сталого розвитку. Вивчення змісту даного блоку формує цілісну картину системи «людина – суспільство – природа». У рамках даного блоку розкривається ряд фундаментальних понять: основні закономірності організації біо-екологічних систем (організмів, популяцій, видів, біоценозів, біогеоценозів, біосфери), їх ієрархія, цілісність і взаємозалежність; науково-технічна революція як відображення антропогенезу в еволюції біосфери; раціональне використання природних ресурсів; охорона і перетворення природи; оптимізація навколишнього природного середовища.

4. *Технологічний (методичний) напрямок* передбачає різнобічну методичну та технологічну підготовку, яка дає йому комплекс умінь ведення екологічного моніторингу, екодіяльності і педагогічних умінь, що дозволяють ефективно проектувати і здійснювати процес екологічної освіти школярів. Це і проведення екскурсій у світ природи, і організація навчальних екологічних стежок або літнього екологічного практикуму, табори, підго-

товка шкільних екологічних олімпіад, свят, керівництво різними екологічними іграми та їх розробка, організація дитячих екологічних рухів, проведення екологічних акцій з метою збереження або відновлення природних об'єктів, екологічно соціально-значущих проєктів.

5. *Інформаційний напрямок* забезпечує підвищення рівня інформаційної грамотності, використання комп'ютерної техніки в освітньому процесі при навчанні екології, проектуванні тощо.

У цілому зміст еколого-теоретичного, гуманітарно-екологічного напрямків повинен сприяти становленню аксіологічного, когнітивно-змістовного компонентів, а еколого-технологічного блоку – формуванню операціонально-діяльнісного та результативно-рефлексивного компонентів екологічної культури.

Джерела

1. Крисаченко В.С., Хилько М.І. Екологія. Культура. Політика: концептуальні засади сучасного розвитку. К.: Знання, 2001.
2. Пріоритети національної стратегії збалансованого (сталого) розвитку України: погляд НУО. К., 2003.
3. Толстоухов А.В., Хилько М.І. Екобезпечний розвиток: пошуки стратегем. К.: Знання України, 2001.

Світлана Потоцька

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У ПРИРОДНИЧОМУ НАПРЯМКУ

Сучасне життя в інформаційному суспільстві потребує сьогодні особистості соціально активної, компетентної, здатної орієнтуватися і діяти в розмаїтті життєвих ситуацій, максимально використовуючи свій розумовий потенціал. Нова освітня парадигма – це стратегія «освіти для майбутнього».

Екологічна освіта та виховання – це єдиний процес впливу на свідомість молоді, який повинен здійснюватися в комплексі із урахуванням науково-обґрунтованих методичних вимог. У Чернігівському обласному педагогічному ліцеї для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради ввелику увагу приділено формуванню в особистості учня його екологічного світогляду та екологічної моралі. Екологічна освіта й виховання поєднує свідомість–активність–культуру.

Ліцей позиціонує себе як Екошкола, розуміючи поняття про екологію як екологію освітнього середовища, екологію свідомості, екологію душі. Усе це забезпечує системність і безперервність екологічної освіти й виховання, міждисциплінарний і міжпредметний підхід в екологічному вихованні та освіті.

Дослідницька робота учнів є важливим компонентом такого розвитку, а організація наукової діяльності природничого напрямку сприяє формуванню творчої особистості. Знання, отриманні на основі практики, зберігаються в учнів довше, ніж придбані з підручників.

У Чернігівському обласному педагогічному ліцеї для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради – закладі нового типу, реалізують основні положення Концепції екологічної освіти і виховання. З цією метою спільно з Ю.О. Карпенком розроблено проєкт «Екологічні паростки майбутнього», що спрямований на підвищення екологічної культури, глибоке опанування екологічних знань, формування екологічного мислення, свідомості й культури. Велика увага приділяється природоохоронній діяльності.

Основні напрямки та підходи проєкту «Екологічні паростки майбутнього» розробляються динамічною творчою групою: *«Агробіостанція ліцею – лабораторія еколого-біологічних та краєзнавчих досліджень»*.

Інноваційне значення проєкту полягає в тому, що вперше на засадах розуміння екології як багатогранної, комплексної, інтегративної науки запропонована ієрархічна, поліфункціональна та поліцентрична модель ліцейної екологічної освіти, що базується на практичній спрямованості навчальної діяльності, активній світоглядній мотивації, вивченні довкілля через призму пізнання його складових.

Сутність екологічної освіти і виховання, на нашу думку, зводиться до трьох узагальнень, які поєднують конкретне, часткове і ціле:

- ✓ вивчати, щоб усвідомлювати відповідальність за майбутнє планети;
- ✓ вивчати, щоб ставати ближчими до природи, більш чуйними серцем, мудрішими розумом;
- ✓ вивчати, щоб зберегти заповідні куточки чарівної природи Чернігівщини.

Науково-дослідницька робота учнів спрямована на розвиток їхнього творчого потенціалу через бажання ліцеїстів досліджувати нові проблемні питання, уміння працювати в команді, аргументовано доводити власну точку зору, здійснювати самостійний вибір і приймати відповідальні рішення в різноманітних ситуаціях, практично й творчо застосувати здобуті знання. В учнів формується готовність до безперервного навчання впродовж усього життя.

Пізнавальний інтерес стає основою позитивного ставлення до навчання, має пошуковий характер. В учнів постійно виникають запитання, відповіді на які вони повинні активно шукати. Пізнавальний інтерес також позитивно впливає на мислення, уяву, пам'ять, увагу.

Сьогодні організація науково-дослідницької діяльності учнів набуває практичного значення. Природоохоронна освіта та виховання – проблема першочергового значення, без якої неможливо поліпшити стан довкілля.

Структура роботи з обдарованою молоддю складається з науково-методичної роботи (друковані роботи, діяльність творчих груп), навчальної (організація освітнього процесу, інноваційні форми роботи, використання варіативної частини навчального плану), позашкільної діяльності (система спецкурсів та факультативів, предметні декади, учнівські проекти, система творчих завдань, дослідницьких практикумів) та залучення учнівської молоді до різноманітних конкурсів обласного та всеукраїнського рівнів (олімпіади, конкурси МАН, еколого-натуралістичні проекти).

Серед форми організації навчальної діяльності учнів є екскурсії в природу, конференції, семінари, тренінги, творчі лабораторії, проекти, дослідження, заняття-інтерв'ю, ігрові заняття.

Головні завдання, які постають під час науково-дослідницької роботи з обдарованими учнями:

- ✓ здійснення науково-практичної підготовки талановитої молоді, збагачення на її основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу держави;

- ✓ розвиток природних позитивних нахилів, здібностей та обдарованості учнів, потреби і вміння самовдосконалюватися, формування громадянської позиції, національної свідомості, власної гідності, відповідальності за свої дії;

- ✓ надання учням можливостей для реалізації індивідуальних творчих потреб, забезпечення умов для оволодіння практичними вміннями і навичками наукової, дослідно-експериментальної діяльності;

- ✓ формування в учнів цілісного наукового світогляду, загальнонаукової, загальнокультурної, комунікативної і соціальної компетентностей на основі засвоєння системи знань про природу, людину, суспільство та інше.

Організуючи науково-дослідницьку роботу розуміємо, що важливо вибрати стратегію. До основних стратегій навчання обдарованих учнів належать: прискорення (пов'язане, насамперед, зі зміною швидкості навчання, а не зі змістом того, чого навчають); випередження (навчання дає змогу зацікавити тим, що учень докладніше буде вчити пізніше або поглибить свої знання, вивчаючи і досліджуючи проблему, готуючи наукове дослід-

ження); збагачення (дасть учням можливість визрівати емоційно в середовищі однолітків, одночасно розвиваючи свої інтелектуальні здібності на високому рівні).

Успіхові в науково-дослідницькій роботі учнів сприяє чіткість та ефективність організації діяльності юних науковців:

✓ науковий керівник роботи ознайомлює учнів з проблемами теорії і практики конкретної науки, з методами наукових досліджень, залучає до самостійного використання науково-популярної літератури, навчає працювати з науковою літературою, пояснює особливості бібліографування, розвиває вміння аналізувати й критично оцінювати прочитане, виділяти найважливіші ідеї, визначити різні підходи до розв'язання наукових проблем.

✓ збір та систематизація наукових даних (це процес пошуку, консультацій). Учень вивчає різні джерела інформації: довідники, наукові та науково – популярні журнали, монографії.

✓ підготовка до конкурсу-захисту науково-дослідницької роботи.

Однією з важливих проблем є формування мотивації. Успішна науково-дослідницька діяльність відбувається лише в тому випадку, коли педагогу вдається сформуванню внутрішню мотивацію і якщо відбувається тісна співпраця вчителя і учня.

При виконанні науково-дослідницької роботи в учнів

- формується:

✓ самостійне мислення;

✓ креативність;

✓ навички проведення експерименту;

✓ навички роботи з науковою літературою;

✓ навички публічного виступу і захисту своєї позиції;

- розвиваються:

✓ аналітичні вміння;

✓ пізнавальні інтереси;

✓ потреби у творчій самореалізації;

✓ позитивна мотивація науково-дослідницької діяльності.

Але така діяльність потребує від учнів емоційної стабільності та наполегливості.

В організації навчально-дослідницької роботи учнів можна виділити два напрямки:

- навчально-дослідницька робота на заняттях;

- позаурочна діяльність учнів.

Під час роботи з учнями застосовуються:

- традиційні засоби:

- 1) виявлення обдарованих учнів;
- 2) психолого-педагогічний супровід обдарованих учнів;
- 3) залучення їх до участі в предметних олімпіадах, конкурсах, турнірах, науково-творчих конференціях, МАН та інше.

- інноваційні засоби:

- 1) проєкт «Початківець» (написання наукових статей на обласну конференцію «Вивчати, щоб зберегти» за результатами літньої екологічної школи);

- 2) профілізація учнів;

- 3) програма соціального партнерства «Екологічний челендж».

Науковий керівник у ході всіх етапів підготовки виступає не стільки як наставник і керівник, скільки як радник, тим самим створюючи атмосферу співробітництва. Адже тільки в такій атмосфері відбувається творче зростання учнів, з'являється прагнення до пошуку, дослідження, успіху.

У рамках реалізації проєкту «Екологічні паростки майбутнього» було передбачено створення багаторічної, комплексної, інтегративної парадигми екологічної складової світогляду учнів ліцею на основі поєднання теоретичних знань з практичними вміннями і навичками для формування екологічно свідомої людини XXI ст., століття збалансованого розвитку.

Проєкт «Екологічні паростки майбутнього» складається з 10 напрямів, де практичні аспекти спрямовані на підвищення екологічної культури, глибоке опанування екологічних знань, формування екологічного мислення, свідомості й культури в ліцеїстів. Велика увага приділяється природоохоронній діяльності, що реалізується в системі профільної освіти на базі Чернігівського обласного педагогічного ліцею, який позиціонує себе як Екошкола.

Серед форми реалізації проєкту «Екологічні паростки майбутнього» є навчальні заняття; виконання науково-дослідницьких робіт конкурсу МАН; науково-практичні ліцейні та обласні учнівські конференції; навчальна біологічна практика; літні школи, тематичні екскурсії та подорожі; практична природоохоронна діяльність; ліцейні екологічні свята, тренінги й зустрічі.

Метою роботи напрямку «*Екологія – наука XXI ст.: теоретичні засади та практичні здобутки*» є розкрити практичні аспекти реалізації ідей збалансованого розвитку в системі шкільної екологічної освіти та виховання (на прикладі Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради як навчального закладу нового покоління).

Творчий пошук педагогів ліцею дав змогу створити свою систему екологічної освіти і виховання, оновити форми і методи викладання природничих

дисциплін. Широко використовується у викладанні біології лекційно-семінарська система, різні типи уроків (уроки-конференції, уроки-лабораторні роботи, уроки-диспути, уроки-дискусії). Широке використання й поєднання різних форм і методів викладання дозволяє урізноманітнити, зробити більш змістовним і цікавим ліцейний курс біології й екології. Пошук нових форм і підходів до системи екологічної освіти і виховання є досить пріоритетним напрямком щодо формування екологічної свідомості й екологічної культури. Досить суттєвою ланкою в цій системі є постать майбутнього вчителя-біолога й еколога. Творчого характеру набула діяльність учнів ліцею. Джерелом набуття екологічних знань стала проблемно-пошукова, науково-практична, експериментальна і краєзнавча робота, яка реалізується в різних формах і підходах.

Однією з нових форм екологічного виховання є навчальна практика з біології та літня екологічна школа. У ході її проведення формується екологічна орієнтація ліцеїстів, поповнюються знання про взаємозв'язок людини з природою, розвивається вміння вивчати й оцінювати стан місцевих екосистем. Навчальна практика та екологічна школа відіграють важливу роль у навчанні та вихованні ліцеїстів. Практики Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді розпочалися ще в 1994 р. і проводяться щорічно в різних мальовничих куточках Чернігівщини, а з 2007 р. – на території агробіостанції.

За результатами еколого-краєзнавчої практики проходить обласна конференція «Вивчати, щоб зберегти».

Мета роботи напрямку *«Екологія ліцейного дому» (моніторинг екологічного стану ліцею та агробіостанції; ландшафтний дизайн приміщень ліцею, екологічні особливості кімнатних рослин)*: сприяти формуванню майбутньої інтелектуальної еліти в галузі екології, біології, сільського господарства, а також забезпечити поглиблення еколого-біологічної освіти, створення оптимальних умов для самореалізації обдарованих учнів, всебічний розвиток їх творчих здібностей, підготовку ліцеїстів до участі в біологічних олімпіадах, створення передумов для подальшого успішного навчання у вузах.

Ведеться дослідницька робота за напрямками: рослинництво, квітництво. Ліцеїсти є учасниками конкурсів та свят обласного та всеукраїнського рівнів («Ліцей – мій рідний дім, зробимо його квітучим садом»; «Україна – сад»; «Парки – легені міст та сіл»; «Свято квітів навколо нас»; Свято осіннього врожаю «Скарби Деметри»; «Галерея кімнатних рослин нашого ліцею»; «Юний натураліст-природолюб»; «Зимовий букет – замість ялинки»).

Мета роботи з напрямку *«Стежка в природу» (агробіостанція як осередок навчальної, еколого-освітньої та науково-дослідної роботи ліцеїс-*

тив): організувати роботу на агробіостанції, учитель біології і екології реалізує освітні, розвивальні та виховні завдання:

- ✓ розвиток пізнавального інтересу в учнів до вивчення життя рослин, тварин;
- ✓ закріплення та розвиток теоретичних знань з біології; проведення науково-дослідницької роботи;
- ✓ оволодіння практичними знаннями;
- ✓ виховання в учнів любові до природи, уміння бачити й відчувати прекрасне.

Навчально–дослідна ділянка (Агробіостанція – Дитячий ботанічний сад) – структурний підрозділ Чернігівського обласного педагогічного ліцею, осередок науково-дослідної, еколого-освітньої та рекреаційної діяльності навчального закладу.

Мета роботи напрямку *«Земля – наш дім» (екологічна агітбригада, команда «еко-що-де-коли?»)*: формування екологічного світогляду і культури.

Виховання в ліцеїстів свідомості, що людина – це частина природи, – є головним завданням цього напрямку.

Ліцеїсти беруть участь у конкурсах та акціях обласного та всеукраїнського рівнів: «Екологічна агітбригада»; «Вчимося заповідати»; «Збережи первоцвіти Чернігівщини»; «До чистих джерел»; «Птах року».

Мета роботи напрямку *«Ми відповідальні за навколишній світ» (глобальні екологічні проблеми, їх вплив на екологічний стан регіонів; вивчення екосередовища та його складових методами біоіндикації)*: розуміння складності сучасного світу з позицій глобалістики та можливість участі у вирішенні екологічних проблем свого регіону за принципом – «мисли – глобально, дій – локально», на основі одержаної наукової інформації та залучення методу біоіндикації.

Ведеться дослідницька робота за напрямками: природоохоронна діяльність. Ліцеїсти долучені до участі:

- ✓ в освітніх проєктах екологічного спрямування;
- ✓ у проведенні науково-практичних конференцій та круглих столів;
- ✓ у проведенні вікторин, КВК, конкурсів на природоохоронну тематику.

Мета роботи напрямку *«Екологічні скриньки»: від екопростору ліцею до екосередовища регіону та залучення до системи екоосвіти ліцею навчальних закладів Чернігівської області та підтримання зв'язків через учнів ліцею»*. Наша держава була, є і залишається аграрною країною. Те, як ми працюємо на землі, визначає наше благополуччя та добробут України. Ліцеїстам важливо показати, як спираючись на знання, вони можуть раціональніше вести господарство.

Ведеться дослідницька робота за напрямками: овочівництво, рослинництво, садівництво, бджільництво, лісівництво.

Ліцеїсти беруть участь у конкурсах та акціях обласного та всеукраїнського рівнів: «Мій рідний край – моя Земля»; «Дивовижний світ природи»; «Юний селекціонер»; «Основи вирощування екологічно чистої продукції на ділянці біодинамічного землеробства».

Мета роботи напрямку *«Екологія душі» (підхід до формування елементів екосвітогляду в системі психологічної освіти ліцеїстів)*: формування на основі одержаних знань, умінь та навичок, системи елементів екологічного світогляду, розуміння сучасних цивілізаційних процесів та місця людини в них.

Ведеться робота за напрямками: екологічні свята та дні, екологічні проблеми та можливості, екологічна скринька ідей, практичні природоохоронні заходи. Ліцеїсти беруть участь у заходах та акціях обласного та всеукраїнського рівнів: «День Землі», «День лісів», «День води». «День біорізноманіття» та інших.

Мета роботи напрямку *«Світ природи і людини в історії мистецтва та культури» (засади формування пізнання природи та місця в ній людини)*: на основі вивчення здобутків культури та мистецтва показати красу природи та її рекорди, місце людини-створювача в історії; засобами естетичного сприйняття світу довести можливість поєднання природи і людини в історії мистецтва та культури

Ліцеїсти під час навчальних занять вивчають твори про природу, відвідують художні виставки, території, які охороняються в структурі природно-заповідного фонду, паркові території (Тростянець, Качанівка, ботанічні сади), а також беруть участь у конкурсах та акціях обласного та всеукраїнського рівнів: «Екологічна агітбригада», «Збережи первоцвіти Чернігівщини», «До чистих джерел», «Птах року».

Мета роботи напрямку *«Етноекологічні корені нашого народу» (від природи до роду, від роду до народу; від народу до батьківщини)*: на основі традицій поліського краю встановити можливість проведення етнокультурних заходів, пов'язаних з природою, місцевостями, звідки родом ліцеїсти (вечорниці, веснянки, літні зелені свята).

Ліцеїсти під час навчальних занять та позакласної діяльності вивчають твори місцевих літераторів про природу, відвідують художні та краєзнавчі виставки, створюють на агробіостанції куточки етнографії з живою колекцією етнографічних та обрядових рослин.

Мета роботи напрямку *«Перлини природи рідного дому» (пошук відомостей про унікальні, цінні і цікаві об'єкти природного середовища малої*

батьківщини ліцеїстів): проведення дослідних і науково-експериментальних робіт з інтродукції деревних рослин, їх акліматизації та подальше введення в культуру; ведення фенологічних спостережень.

Ведеться дослідницька робота за напрямками: дендрологія, вегетативне розмноження, інтродукція, акліматизація.

Ліцеїсти є учасниками конкурсів та акцій обласного та всеукраїнського рівнів: «День довкілля»; «День Землі»; «Ліси для нащадків»; «Юннатівський Зеленбуд»; «Зелений паросток майбутнього»; «Парки – легені місті і сіл».

Отже, практичне значення проекту «Екологічні паростки майбутнього» спрямоване на підвищення екологічної культури, глибоке опанування екологічних знань, формування екологічного мислення, свідомості й культури. Велика увага приділяється природоохоронній діяльності ліцеїстів.

Уперше на засадах розуміння екології як багатогранної, комплексної, інтегративної науки запропонована ієрархічна, поліфункціональна та поліцентрична модель ліцейної екологічної освіти, що базується на практичній спрямованості навчальної діяльності, активній світоглядній мотивації, вивченні довкілля через призму пізнання його складових.

Однією з ефективних форм роботи з обдарованою молоддю в навчальному закладі є науково-дослідницька діяльність учнів: серед них екологічна олімпіада, конкурс захисту малої академії наук та інші. Екологічна освіта та виховання спрямовані на формування особистості учня, його екологічного світогляду та екологічної моралі. У результаті роботи, яка проводиться в ліцеї, учні є постійними учасниками та призерами обласних та Всеукраїнських, Міжнародних конкурсів, олімпіад та природоохоронних акцій різної тематики.

Джерела

1. Потоцька С.О. Агробіостанція – стартовий майданчик для науково-дослідницької роботи та еколого-освітньої діяльності. *Щорічник Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради: питання педагогіки, методики та науки*. Чернігів, 2019. Вип. 1. С. 11–19.

2. Потоцька С.О., Дяченко М.О., Козак О.М., Нігородова С.А., Волохова О.В., Крижанівська О.Т. Співпраця членів партнерської мережі «Освіта в інтересах сталого розвитку» задля підвищення екологічної свідомості громади. *Науковий вісник Національного еколого-натуралістичного центру*. Серія: Навколишнє середовище та його захист. К.: “НЕНЦ”, 2016. Вип. 2. С. 315–327.

II

Питання методики

Валентин Дедович

КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА МІФИ РАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

З кінця ХХ ст. поняття «компетентність» у педагогічних науках з вузько методичного вийшло на загально дидактичний і методологічний рівень. Це пов'язано з його системно-практичними функціями й інтеграційною мета-предметною роллю в загальній освіті. Посилення уваги до цього поняття обумовлене також рекомендаціями Ради Європи, що стосуються відновлення освіти, її наближення до замовлення соціуму. Необхідність формування школою ключових компетентностей відзначена в концептуальній модернізації вітчизняної освіти [1].

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. визначила, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості, забезпечення високої якості освіти випускникам середньої та вищої школи. Переважна більшість педагогів-науківців і освітян-практиків переконані, що підготовка фахівців у будь-якій сфері повинна здійснюватися на новій концептуальній основі в рамках компетентнісного підходу [2].

Однак для більшості педагогів залишається недостатньо зрозумілою різниця між компетентностями і традиційними для радянської системи освіти (і успадкованою українською освітою) ЗУН – знаннями, уміннями, навичками. Тому ми спочатку визначимось, що освітні компетентності для учня – це образ його майбутнього, орієнтир для засвоєння. У період навчання в учня формуються ті чи інші складові цих «дорослих» компетентностей, і щоб йому не лише готуватись до майбутнього, а й жити в сьогоденні, він засвоює ці компетентності з освітньої точки зору. Освітні компетентності стосуються не всіх видів діяльності, у яких бере участь доросла людина, фахівець, а тільки тих, що належать до складу загальноосвітніх галузей і навчальних предметів. Такі компетентності відбиваються предметно-діяльнісною складовою загальної освіти та покликані забезпечувати комплексне досягнення її цілей [1].

1. **Ціннісно-смилова компетентність.** Це компетентність у сфері світогляду, пов'язана з ціннісними орієнтирами учня, його здатністю бачити та розуміти навколишній світ, орієнтуватися в ньому, усвідомлювати свою роль і призначення, творчу спрямованість, уміти вибирати цільові та значеннєві установки для своїх дій і вчинків, ухвалювати рішення. Від неї залежать індивідуальна освітня траєкторія учня та програма його життєдіяльності в цілому.

2. **Загальнокультурна компетентність.** Особливості національної та загальнолюдської культури, духовно-моральні основи життя людини й людства, культурологічні основи сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій. До цього ж належить досвід засвоєння учнем наукової картини світу, що розширюється до культурологічного й загальнолюдського розуміння світу.

3. **Навчально-пізнавальна компетентність.** Це сукупність компетентностей учня у сфері самостійної пізнавальної діяльності, що містить елементи логічної, методологічної, евристичної, загально-навчальної діяльності, співвіднесеної з реальними об'єктами, які пізнаються учнем. У рамках даної компетентності визначаються вимоги відповідної функціональної грамотності: уміння відрізнити факти від домислів, володіння вимірювальними навичками, використання імовірнісних, статистичних та інших методів пізнання.

4. **Інформаційна компетентність.** За допомогою реальних об'єктів й інформаційних технологій формуються вміння самостійно шукати, аналізувати та відбирати необхідну інформацію, організовувати, перетворювати, зберігати та передавати її.

5. **Комунікативна компетентність.** Передбачає знання необхідних мов, способів взаємодії з оточуючими й окремими людьми та подіями, навички роботи в групі, виконання різних соціальних ролей у колективі.

6. **Соціально-трудова компетентність** означає володіння знаннями та досвідом у сфері громадянсько-суспільної діяльності, у соціально-трудовій сфері, у сфері сімейних стосунків та обов'язків, у питаннях економіки та права, у галузі професійного самовизначення. Учень опановує мінімально необхідні для життя в сучасному суспільстві навички соціальної активності та функціональної грамотності.

7. **Компетентність особистісного самовдосконалення** спрямована на засвоєння способів фізичного, духовного й інтелектуального саморозвитку, емоційної саморегуляції та самопідтримки. До даної компетентності належать правила особистої гігієни, турбота про власне здоров'я, статєва грамотність, внутрішня екологічна культура. Сюди ж входить комплекс якостей, пов'язаних з основами безпечної життєдіяльності особистості [1].

Однак переорієнтації навчального процесу в Україні на компетентнісний підхід дуже заважають міфи, закладені у свідомість людей з радянських часів. Уже майже 30 років, як не стало СРСР, але міфи залишаються живими у свідомості не лише старшого покоління, а й молоді, заважаючи розумно жити і працювати. Головним з них є міф про досконалу систему освіти і науки в СРСР і вбачання коренів всіх бід української освіти і науки в тому, що вона відкинула радянську систему. Ми спробуємо обґрунтувати думку, що насправді радянська освіта і наука нічого видатного не створила, і біда української освіти і науки в тому, що вона продовжує спроби копіювати радянську систему в абсолютно непридатних для цього умовах, а спроби реформування відбуваються без розуміння фундаментальних причин кризи і тому лише погіршують ситуацію.

Радянська система освіти і науки почала формуватися у 30-ті рр. XX ст. і остаточно сформувалася до кінця 1950-х років, зазнаючи лише косметичних змін. У ці роки різко проявилось відставання СРСР від розвинених країн у наявності кваліфікованих робітників, інженерів, технологів, викладачів вишів. Керівництво країни побудувало школи і виші, де учні і студенти мали засвоїти значний обсяг знань, переважно природничо-математичних та технічних, і прийти з цими знаннями на виробництво. Звідси в школах основним методом навчання стала розповідь учителя та його приклад у практичній діяльності, адже це єдиний спосіб дати учням значну суму знань і умінь за короткий час. Учні зачували велику кількість матеріалу напам'ять, тому що компактних і мобільних джерел інформації не було і значну базу даних потрібно було тримати в голові. У вишах також основну суму знань студенти отримували з лекцій, адже обсяг матеріалу, поданого студенту за одну лекцію, потребував у 8 разів більшого часу в разі самостійного опрацювання студентом.

Такий підхід дозволив швидко забезпечити промисловість достатньо підготовленими кадрами, однак він абсолютно не спонукав учнів і студентів до самостійності і творчості. У подальшому це проявилось в небажанні і невідмінності освоювати нову техніку, нові прийоми роботи, у неможливість утілення нових технологій. Вища школа і наука виявилися відірваними одна від одної. Проблема поглибило те, що в абсолютних показниках становище виглядало дуже благополучно. Учні в школах засвоювали обсяг знань значно більший, ніж їх ровесники за кордоном, через що відомий російський гуморист М. Задорнов у своїх виступах насміхався над американцями, називаючи їх тупими. Кількість працівників Академії наук та різноманітних науко-дослідних інститутів вражала, кількість захищених дисертацій начебто показувала рівень розвитку науки.

Однак реальні досягнення були зовсім не значними. Звісно, робилися наукові відкриття у фундаментальних науках, і досить вагомими, однак з утіленням досягнень у практику ситуація була зовсім катастрофічна. Наведемо перелік реальних технічних розробок, що радикально покращили наше життя: телебачення (1933 р., США), радар (1935 р., Великобританія, серійне виробництво), магнітофон і магнітна стрічка (1935 р., Німеччина, серійне виробництво), політ літака з реактивним двигуном (1939 р., Німеччина), гелікоптер (1942 р., США, серійне виробництво), перший антибіотик – пеніцилін (1943 р., США, серійне виробництво), промисловий ядерний реактор (1943 р., США), перший політ ракети в космос (1944 р., Німеччина), обчислювальна машина на електронних лампах (1946 р., США), мікросхеми для комп'ютерів (1961 р., США, серійне виробництво), памперси (1961 р., США, серійне виробництво), персональний комп'ютер (1976 р., США, серійне виробництво), стільниковий телефонний зв'язок (1983 р., США, серійне виробництво), мережа Інтернет (1986 р., США).

У розмовах з людьми, котрі відстоювали високий рівень радянської науки, з'ясовувалося, що вони не могли назвати реальних досягнень, що були б утілені у виробництво і працювали на користь людини.

Також прихильники радянської системи освіти випускають з уваги, що вона створювалася і розвивалася в особливих умовах, яких зараз немає. СРСР був ізольованою, закритою від світу державою, і люди не мали реальної інформації про світовий розвиток, зокрема науки, і вірили радянській пропаганді про передовий рівень країни, де переміг соціалізм. Саме тоді склався міф про хорошу радянську освіту і науку, тому що за досягнення видавалося куплене або вкрадене за кордоном, а дійсного уявлення про стан справ люди не мали. Зараз став проявлятися дійсний рівень української освіти і науки, тому що є з чим порівнювати і всі бачать їхній катастрофічний стан. Тоталітарність СРСР обумовила тиск на учнів та їхніх батьків, що забезпечувало певний рівень дисципліни і старанності учнів, однак багато учнів з нижчих соціальних верств все одно не вчилися. Зараз, коли на перший план виступають права людини, тиск на учнів та їхніх батьків неможливий. Також радянський світ був стабільним і повільним. Суспільство, промисловість, наука змінювалися дуже неквапливо, і здобутих у школі та виші знань часто вистачало, щоб без особливих клопотів прожити все життя. Сучасний світ дуже динамічний, здобуті знання застарівають за лічені роки, і школа не може копіювати радянську систему освіти.

Вища школа України та академічні заклади також були збудовані для СРСР і не вписуються в сучасні реалії. За радянських часів держава фінансувала академічні і науково-дослідні заклади, не вимагаючи від них великої віддачі. Люди роками займалися дослідженнями, які досить рідко втілювалися в

практику. Також працівники науково-дослідних установ, які теоретично були на передовій науки і техніки, не могли навчати студентів, а викладачі вишів, маючи велике навантаження, часто були не в змозі слідкувати за новітніми дослідженнями. У сучасних умовах це призвело до кризи вишів, академічних та науково-дослідних установ.

Можемо зробити висновок, що сучасна криза української освіти і науки зумовлена міфом про хорошу радянську освіту і науку. Щоб вижити Україні як державі потрібно реформувати освіту і науку, але реформувати за новітніми світовими зразками, формуючи в учасників освітнього процесу основні компетентності.

Які шляхи реформування української освіти і науки можемо виділити, вважаючи їх пріоритетними?

Якщо говоримо про захист прав людини, прав учня, то потрібно говорити і про захист прав учителя. Педагог повинен бути захищений від соціальних негараздів, займати гідне місце в суспільстві не на словах, а реально. Повинен бути захищений від сваволі і некомпетентності як керівництва, так і учнів та їхніх батьків. Ми перестаралися з правами учнів, зовсім забувши про обов'язки. Необхідно покласти відповідальність за відвідування школи та дотримання дисципліни на учнів та батьків. Учень має право не працювати під час уроку, але не має права заважати іншим учням та вчителю.

Потрібно відмовитися від обов'язкової загальної середньої освіти. Є немало учнів, які не бажають навчатися і лише даремно ходять до школи. Потрібно надати таким учням право залишати школу раніше і йти працювати. Сучасні діти цілком здатні працювати у віці 14–15 років. Якщо вони розуміють, що їм потрібна освіта, до їх послуг мають бути вечірні, заочні, дистанційні школи. Навчання в школі має бути не обов'язком, а правом.

Сучасне суспільство та виробництво вимагають від людини гнучкості, постійного засвоєння нового, перекваліфікації та вдосконалення. До цього потрібно готувати ще в школі. Початкова школа повинна закласти фундамент навчальних компетентностей, навчити читати, писати, рахувати, висловлювати свої думки. Без цього подальше навчання неможливе, тому не варто переводити дітей до наступного класу, поки не засвоять програмні вимоги. Після початкової школи в наступних класах учнів потрібно привчати до самостійного здобування знань, тим самим розвиваючи всі сім основних компетентностей. Сума знань уже перестала бути цінністю, адже старші класи школи є профільними, а знання всього потрохи – шкідливі. Змінилися самі учні, і вони вже не хочуть учити матеріал, не розуміючи, навіщо це потрібно. Також сучасні гаджети дають доступ до величезних масивів інформації, і учні, легко відшуковуючи її, не бачать потреби в заучуванні. Тому учнів потрібно навчити шукати й обробляти, порівнювати, аналізувати інформацію,

робити висновки та застосовувати їх на практиці. Для цього необхідно кардинально змінити зміст освіти і шкільні програми. Кількість навчального матеріалу має бути зменшена в декілька разів, щоб звільнити навчальний час для розвитку компетентностей.

Школа третього ступеня є профільною. Вона вимагає підвищеної уваги до профільних дисциплін і розвантаження програм з непрофільних предметів. У цих класах учні вже готуються до навчання або роботи після школи, тому їм потрібно надати більшої самостійності у виборі предметів. Методика навчання також має бути побудована на формуванні компетентностей, на переважно самостійній роботі учнів. Потрібно продумати зміни щодо змісту ЗНО. Українську мову й літературу повинні складати всі учні, однак не за вимогами для майбутніх вступників на філологічні факультети. Для більшості абітурієнтів зміст цього ЗНО має бути спрощений. За такого підходу студенти вищів матимуть змогу навчатися за Болонською системою, коли основний ухил зроблено на самостійну роботу студентів, формування в них компетентностей.

Вищі навчальні заклади мають бути об'єднані з академічними та науководослідними установами, це загальносвітова практика. Тоді викладач проводить 2–3 заняття на тиждень, а решту часу виконує наукові дослідження. У такому разі викладач знаходиться на передньому краю науки і залучає студентів до досліджень. З тих дисциплін, де потрібно тренувати студентів, викладач проводить 10–15 занять на тиждень, але від нього ніхто не вимагає наукової або дослідницької роботи. Студенти переважно виконують самостійні дослідження, що сприяє формуванню компетентностей. Потрібно відкинути ганебну практику залежності оплати викладачів від кількості студентів, що спонукає викладачів завищувати оцінки і не відраховувати невстигаючих студентів. Щоб мати можливість працевлаштування великої кількості викладачів, виші мають бути великими, з розвиненою науковою та дослідницькою базою. На факультеті повинно навчатися кілька тисяч студентів.

Можемо зробити висновок, що міф про радянську освіту і науку є основним гальмом на шляху побудови сучасної української освіти і науки. Для переходу на сучасну систему освіти, яка полягає у формуванні компетентностей, потрібна руйнація усталеного міфу і використання кращих світових зразків для реформування української освіти і науки.

Джерела

1. Головань М.С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. URL: http://uabs.edu.ua/images/stories/docs/K_VM/Holovan_03.pdf
2. Хуторської А.В. Ключові освітні компетентності. URL: <http://osvita.ua/school/method/2340/>

Олена Гринь

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ІНФО-МЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ 10–11 КЛАСІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Сучасне суспільство висуває нові вимоги до освіти, однією із яких є підготовка людей, спроможних ухвалювати рішення, ефективно встановлювати нові зв'язки у швидко змінюваній реальності. Активність, самостійність, творчість, здатність адаптуватися до стрімких змін – ці риси особистості стають найважливішими на сучасному етапі.

Нові підходи в освітній парадигмі зафіксовано в Законі України «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 р., у якому зазначено, що її метою є формування особистості, «яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і здобуття освіти упродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності, дбайливого ставлення до родини, своєї країни, довкілля, спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству», а також передбачено компетентнісний підхід [2]. Значний потенціал у контексті реалізації цих завдань мають предмети гуманітарного циклу, зокрема, історія.

Суттєвим викликом для людини ХХІ ст. є стрімке наростання обсягів інформації, використання інформаційно-комунікаційних технологій у багатьох сферах діяльності. Усе це актуалізувало потребу формування компетентностей інфо-медійної грамотності. Уміння швидко орієнтуватися в інформаційному полі, відрізнити факти від фейків, обґрунтовувати та висловлювати власну думку є важливою складовою формування сучасної особистості. Для сучасної України проблема стійкості до впливів, фактчекінгу, протистояння мові ворожнечі надзвичайно загострилася під час Революції Гідності, анексії Криму та війни на Сході України, вагомою складовою якої є інформаційна війна [4].

Оволодіння засадничими принципами медійної грамотності сприяє тому, що людина прагне отримати доступ до найбільш якісних інформаційних ресурсів та надійних джерел, спроможна здійснити оцінку інформації, орієнтується в особливостях медійного середовища, синтезує нову інформацію з тією, що вже відома [8, с. 26–27].

У статті здійснено спробу розглянути можливості імплементації елементів інфо-медійної грамотності в процес історичної освіти на основі досвіду роботи з учнями 10–11 класів Чернігівського обласного педагогічного ліцею

для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради [далі – ЧОПЛ].

Проблема медіаосвіти доволі активно розробляється в сучасній Україні впродовж останніх років. Вагому роль у цих процесах відіграє Академія української преси – міжнародний благодійний фонд, заснований у 2001 р., який реалізує проекти з медіаграмотності із залученням педагогів і журналістів, здійснює активну видавничу діяльність, спрямовану на підвищення рівня медіаграмотності суспільства [1].

Стандарти якісної журналістики та критичного споживання інформації активно підтримуються IREX (Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів) – міжнародною неприбутковою організацією, заснованою у 1968 р., що здійснює підтримку інноваційних програм, спрямованих на розбудову громадянського суспільства [11]. З 2018 р. IREX реалізує проект «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність», що має на меті впровадження ефективної моделі розвитку навичок критичного сприйняття інформації в освітній системі України. Проект охопив усі регіони України, зокрема заклади вищої освіти (Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського) та загальноосвітні навчальні заклади міста Чернігова.

У межах проекту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність» розроблено ключові компетентності, які він розвиває: медіаграмотність, критичне мислення, соціальна толерантність, стійкість до впливів, інформаційна та візуальна грамотність, цифрова безпека, інноваційність та креативність. Ці компетентності формуються в учнів ЧОПЛ комплексно, під час різних форм навчальної та виховної діяльності, зокрема на уроках історії. Принагідно зазначимо, що ліцеїсти здебільшого високо мотивовані, мають значний інтелектуальний потенціал, певні навички критичного мислення, високий рівень опанування новітніми інформаційними технологіями. Усе це сприяє доволі органічному залученню елементів інфо-медійної грамотності в процес вивчення історії.

Однією з базових навичок медіаосвіти є критичне мислення, яке складається з умінь аналізувати передумови та причини події, інтерпретувати їх, задавати питання та обґрунтовувати власну точку зору, проводити паралелі із сьогоденням [3, с. 13]. Критичне мислення ґрунтується на «обмірковуванні інформації (наприклад, думок чи поглядів, навіть власних) та її ретельному оцінюванні через систему запитань, урахування різних поглядів, можливих власних стереотипів, припущень і забобонів, а також можливого інтересу, заангажованості» [7, с. 26].

Ефективним прийомом критичного мислення є «фішбоун», який широко використовується на уроках історії з огляду на його універсальність. «Фішбоун» являє собою схему у вигляді скелету риби, на голові якої зазначено питання чи проблему, яка підлягає аналізу, на верхніх кістах – її причини (чи основні поняття), на нижніх – факти, які є підтвердженням цих причин, на хвості міститься висновок. Найбільш важливі факти позначаються ближче до голови.

Прийом «фішбоун» сприяє розвитку вміння виділяти причини та передумови події, аналізувати та систематизувати інформацію, вибудовувати причинно-наслідкові зв'язки. Роботу проводимо як індивідуально, так і в парах та групах, після чого результати презентуються перед однокласниками. «Фішбоун» використовується при вивченні багатьох процесів та явищ в історії України та всесвітньої історії: «економічне диво», деколонізація, лібералізація суспільно-політичного життя в СРСР у 1953–1964 рр. тощо.

Важливою складовою критичного мислення є вміння ставити запитання. Значний потенціал у цьому контексті має «кубик Блума», на гранях якого зазначено: «Назви», «Чому», «Поясни», «Запропонуй», «Придумай», «Поділися». Грань, яка випала, указує, яке запитання слід поставити: репродуктивне, на встановлення причинно-наслідкових зв'язків, творче, аналітичне тощо. Запитання задає або ліцеїст, який виходить до дошки, або клас до нього.

Значні можливості в контексті розвитку критичного мислення мають дискусії, дебати, прес-конференції. Інколи їх проведення поєднано з прийомом «перевернутого класу», коли учні заздалегідь опрацьовують фактологічну частину проблеми, а на уроці здійснюють її аналіз, обґрунтовують власну позицію, задають питання, і таким чином оцінюють та інтерпретують події.

Прийом «займи позицію» використовується на уроках як під час дискусії, так і з елементами рольової гри. Так, практичне заняття «За живе... Непоправні наслідки Чорнобильської трагедії» проводиться у формі презентацій виступів очевидців, які висвітлюють катастрофу очима ліквідатора, працівника ЧАЕС, мешканця Прип'яті, представника партноменклатури, еколога, журналіста, експерта-історика. Журналіст може бути радянський, західний, сучасний, що дозволяє ближче познайомитися із поняттям цензури, самоцензури, журналістських стандартів. Цій формі роботи передуює всебічний аналіз історичних джерел та наукової літератури.

Жанр репортажу має значний потенціал у контексті історичної та медіаосвіти. Його специфікою є розповідь про реальні події чи про реальних людей, базована на документах і особистих переживаннях автора. У роботі з учнями використовуємо різні види: репортаж-розслідування («Хто вбив

Джона Кеннеді?»), історичний репортаж («Бій під Крутами»), репортаж-інтерв'ю (інтерв'ю з учасниками акції «Живий ланцюг» 1990 р.) тощо.

У контексті медіаграмотності вагоме місце посідає порівняльний аналіз джерел, присвячених одній події, які містять різні точки зору. Так, при вивченні теми «Міжнародні відносини у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.» доцільним є критичний аналіз Фултонської промови У. Черчілля 5 березня 1946 р. та відповіді Й. Сталіна, оприлюдненої в газеті «Правда» 14 березня 1946 р., які започаткували «холодну війну». Ця вправа дає можливість зіставити позиції лідерів обох таборів щодо її початку, виокремити факти від суджень, систематизувати інформацію та висловити власну точку зору.

При вивченні подій Революції Гідності та агресії Російської Федерації проти України проводимо порівняльний аналіз різних медіаповідомлень: телевізійних новин, новинних ресурсів, соціальних мереж, фотоматеріалів, які репрезентують різні точки зору. Визначаємо, які погляди репрезентує та чи інша інформація, чи відповідає вона стандартам якісної журналістики. Наступним кроком є підготовка згідно з журналістськими стандартами власного невеликого за обсягом медіатексту, присвяченого одному з аспектів подій в історії України 2013–2019 рр. Зазвичай ця робота проводиться в групах. При цьому ліцеїстам роздані обговорені заздалегідь журналістські стандарти, а також практичні маркери на визначення інформаційного типу контенту. Зрештою, обговорюються непрості, але важливі в контексті становлення свідомого медіаспоживання питання: «Які завдання переслідує інформаційна війна? Чому інформаційну війну вважають складовою гібридної війни? Наскільки важливо в умовах інформаційної війни володіти основними інструментами медіаграмотності? Чому? Які інструменти медіаграмотності допомагають нам розрізнити достовірну інформацію від фейків? Чому фактчекінг набуває особливого значення в контексті подій новітньої історії України, пов'язаних із трактуванням подій Євромайдану, Революції Гідності, окупації Криму та війни на Сході України? Що дало підстави українському історичному В. Брехуненку назвати події на Сході України «Вітчизняною війною за незалежність»? Чи погоджуєтесь Ви з ним? Чому?».

З нових медіа дедалі більшого поширення в учнівському середовищі набуває вікі-сайт Вікіпедія, що зумовлює важливість усвідомлення специфіки процесу його інформаційного наповнення. Оптимально здійснювати це за допомогою конкретних прикладів. Так, при ознайомленні з творчістю К. Малевича учням пропонується порівняти відомості про нього на сторінках Української Вікіпедії, де він постає як «український художник-авангардист, визначний діяч українського авангарду» [5], та Російської Вікіпедії, де про нього зазначено як про «російського і радянського художника-авангар-

диста польського походження»[6], а також Британської, на сторінках якої він постає не тільки як «російський авангардист», але й учасник «українського авангарду» [12]. Безумовно, після пошуку відомостей та їх аналізу має відбутися рефлексія, що має на меті відповісти на питання: «Чому про одну й ту саму постать ми бачимо настільки різну інформацію?», «Чи доречно в реаліях сучасного медіапростору формулювати висновки на основі одного ресурсу?», «У чому полягає специфіка роботи з вікі-ресурсами?».

Цікавим з точки зору розвитку інфо-медійної грамотності є створення сторінок історичних постатей у соціальній мережі Facebook. Відповідну роботу було проведено учнями 10 класу гуманітарного профілю в межах практичної роботи «Портрет національного лідера на тлі епохи» при вивченні теми «Держави Азії та Латинської Америки». Групи учнів підготували і представили Facebook сторінки, які могли б мати Кемаль Ататюрк, Махатма Ганді, Чан Кайші, Сунь Ятсен. На сторінках були представлені фото (як профілю, так і ті, які міг би викласти історичний діяч), статуси в стилі Facebook, історичні факти про діяча, хештеги, коментарі від його сучасників (як підлеглих, так і правителів інших країн), меми, відео. Виконання цього проекту сприяє розвитку критичного мислення, інформаційної та візуальної грамотності, інноваційності. Учні краще усвідомлюють взаємозв'язок контенту сторінки соцмереж з особистими вподобаннями її власника, унаочнюють ефект «інформаційної бульбашки», водночас занурюються в історичну епоху, навчаються всебічно аналізувати історичну постать.

Особливе місце у формуванні інфо-медійних компетентностей посідає робота з візуальними джерелами, які можуть бути надзвичайно потужним засобом маніпуляції та пропаганди. До того ж, нинішні ліцеїсти є представниками покоління Z, серед якого багато саме візуалів. Відтак, критичний аналіз фотоматеріалів, плакатів, листівок, творів мистецтва відбувається систематично. Так, порівняльний аналіз плакатів часів нацистської Німеччини, фашистської Італії, сталінського СРСР дозволяє виокремити риси, притаманні тоталітарним режимам.

Твори мистецтва також несуть суттєву інформацію про епоху. Так, поняття «соцреалізм» розглядається із залученням картини А. Пластова «Колгоспне свято» (1937 р.). При її аналізі згадуємо історичний контекст, визначаємо, що саме є проявом пропаганди, її вплив на емоції, порівнюємо з іншими джерелами, які всебічно характеризують становище селян після колективізації. Подібні конкретні приклади дозволяють краще усвідомити, чим саме «соцреалізм» відрізнявся від реалізму.

Вагоме місце у вивченні історії XX – початку XXI ст. займають фотографії. У практичній діяльності використовуємо різні прийоми роботи з ними.

Ліцеїсти аналізують зміст фото, добирають фото до певної теми, визначають, який період чи подію ілюструє те чи інше фото тощо. Так, при вивченні теми «Україна в роки повоєнної відбудови» аналізуємо фото Чернігова і за деталями, уміщеними на ньому, визначаємо місце, де воно зроблено, підсумовуємо, про що вони свідчать. На уроці узагальнення з теми «Держави Північної Америки та Західної Європи: формування постіндустріального суспільства» проводимо вікторину: визначаємо, яку історичну подію відображає те чи інше фото.

Інтерес становить дослідження історії одного фото. Певним символом трагедії поділу Німеччини стало фото «Стрибок до свободи» Петера Лебінга, на якому капрал східнонімецької воєнізованої поліції Конрад Шуман 15 серпня 1961 р. долає колючий дріт, що розділяє Східний і Західний Берлін. Після докладного аналізу зображеного визначаємо, де й коли було зроблено фотографію, розмірковуємо, чому саме в цьому місці і в цей час з'явилася людина з фотоапаратом [9, с. 33], ким і з якою метою могло бути використане це фото. Зрештою, здійснюємо пошук інформації щодо долі Конрада Шумана і з'ясовуємо, чи дійсно цей стрибок приніс йому щастя. Ця вправа дає можливість простежити трагізм долі конкретної людини, яка стала жертвою «холодної війни», а також пересвідчитися, яким чином реальне фото може бути використане пропагандою.

Цінну історичну інформацію містять карикатури. У контексті інфо-медійної грамотності вони цікаві ще й тим, що відображають не безпосередньо подію, а погляди автора на неї. Відтак, після опису зовнішніх ознак зазвичай з'ясовуємо, які ідеї, на думку учнів, сповідує автор? Чи згодні вони з такою інтерпретацією? З якою метою створено цю карикатуру? Що нам відомо про цю подію, явище, постать з інших джерел? З карикатурами активно працюємо під час вивчення тем «Перша світова війна», «Наростання загрози війни у 1930-х рр.», «Міжнародні відносини у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.», «СРСР у роки перебудови» тощо.

Новим медіатекстом є меми. У роботі з ними є два шляхи: проаналізувати ті, які є в інфопросторі меми, та визначити, яку подію вони ілюструють, або створити власний мем за допомогою відповідної програми [10].

Таким чином, уроки історії мають значні можливості в контексті формування компетенстей інфо-медійної грамотності, що засвідчує досвід практичної діяльності з учнями 10–11 класів Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради.

Джерела

1. Академія Української Преси. URL: <https://www.aup.com.ua/pro-aup/misija/>
2. Закон України № 463-IX «Про повну загальну середню освіту» від 16 січня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>

3. Гарматій О. Критичне мислення як ключова компетенція медіаграмотності. *Збірник статей Восьмої міжнародної науково-методичної конференції «Критичне мислення в епоху токсичного контенту»*. К.: Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2020. С. 11–16.

4. Казимір В.А. Медіаграмотність як один із засобів протидії інформаційній війні. *Збірник статей Сьомої міжнародної науково-методичної конференції: Сучасний простір медіаграмотності та перспективи його розвитку*. К.: Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2019. С. 310–315.

5. Малевич Казимир Северинович. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/ Малевич_Казимир_Северинович](https://uk.wikipedia.org/wiki/Малевич_Казимир_Северинович)

6. Малевич, Казимир Северинович. URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/ Малевич,_Казимир_Северинович](https://ru.wikipedia.org/wiki/Малевич,_Казимир_Северинович)

7. Медіаграмотність на уроках суспільних дисциплін: Посібник для вчителя / За ред. В. Іванова, О. Волошенюк, О. Мокрогуза. К.: Центр вільної преси, Академія української преси, 2016. 201 с.

8. Мокрогуз О. Критичне мислення в контексті медіаосвіти. *Збірник статей Восьмої міжнародної науково-методичної конференції «Критичне мислення в епоху токсичного контенту»*. К.: Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2020. С. 26–29.

9. Понежа Н. Практична медіаосвіта: творчі завдання для роботи з візуальними та аудіовізуальними медіа продуктами на уроках історії. Першотравенськ, 2019. 73 с.

10. Сервіс для створення інтернет-мемів. URL:<http://memok.net/create>

11. IREX. URL: <https://www.irex.org/region/europe-eurasia/ukraine>

12. KazimirMalevich. URL:https://en.wikipedia.org/wiki/Kazimir_Malevich

Алла Ерліх

РОБОТА З ПРИСЛІВ'ЯМИ НА УРОКАХ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Освіта людей повинна починатися
прислів'ями і закінчуватися думками.

Сенека

Прислів'я становлять важливу частину мовного багатства кожного народу. Вони є одним з найдавніших жанрів фольклору, його найбільш активною складовою, найтісніше пов'язаною з життям. Прислів'я побутують і в усній формі, додаючи виразності й барвистості мові кожної людини.

Знайомство школярів з іншомовними прислів'ями є одним із ефективних прийомів роботи з розвитку мовних навичок та вмій. Прислів'я є прикладом усної народної творчості, коріння їх сягає далекого минулого

і дозволить учням краще ознайомитись з культурою країни, мову якої вивчають. Саме у прислів'ях виявляється народна мудрість, утілюються своєрідні національні риси того чи іншого народу – його характер, мораль, душа, ментальність. Німецькі прислів'я виразно проявляють загальнолюдські мотиви. Через це вони мають багато спільного з прислів'ями інших народів, зокрема й українськими. Споріднені вони, насамперед, змістом, закладеною в них мораллю, але подекуди й образами, навіть словесною оболонкою. Нема таких сфер життя, які не знайшли б свого висвітлення у прислів'ях. Це й дає змогу на їхній основі скласти уявлення про життя й духовний світ народу протягом багатьох віків, дізнатися, як народ думає, що він засуджує, що звеличує, над чим сміється, від чого плаче, яких принципів дотримується та якими ідеалами надихається.

Аналізуючи еквіваленти в рідній мові, учні впевнюються, що різним народам властиві спільні думки та прагнення, що є також і моральним вихованням. Знайомство з прислів'ями викликає у школярів позитивні емоції, що істотно впливають на мотивацію використання німецької мови як засобу міжкультурної комунікації.

У німецьких прислів'ях, використаних у підручнику «Hallo Freunde!», як і в прислів'ях інших народів, втілені мудрі спостереження над людиною і природою, оцінені суспільні явища, взаєминам людей, їхня поведінка і риси характеру. У сконцентрованій формі зосереджені філософські узагальнення, глибокі думки й судження народу, багатівіковий суспільний досвід, світовідчуття і світогляд багатьох поколінь.

Прислів'я та приказки в Німеччині почали збирати давно. Ще в рукописах X–XI ст. поряд з латинськими сентенціями траплялися німецькі народні прислів'я, перекладені латиною, що була в той час мовою науки й письменства. Збірки таких латинізованих, але, безперечно, німецьких за походженням прислів'їв, збереглися також з пізнішого часу. З епохи німецької Реформації – найпліднішого часу для виникнення нових паремій – відома збірка Агріколи (1529 р.), що в першому виданні налічувала триста прислів'їв, а у подальших розрослася до трьох тисяч, а також величезна, як на той час (7000 висловів), збірка Себастьяна Франка (1541 р.). У наступних століттях з'являлися дедалі повніші збірки; зрештою процес збирання та систематизації німецьких паремій увінчався появою 5-томного «Лексикону німецьких прислів'їв» К. Ф. Вандера (1863–1880) – найповнішого з досі укладених збірників.

У методичці представлені прислів'я, що використовуються на уроках німецької мови за підручником С. Сотникової «Hallo Freunde!» (8 клас).

Нижче наведено повний перелік прислів'їв, поданих у підручнику, із їхніми українськими відповідниками.

	Deutsche Sprichwörter..	..та їх відповідники в українській мові
1	<i>Ohne Fleiß kein Preis!</i>	Без труда нема плода. Хто хоче їсти, мусить з печі злізти. Щоб мати, треба працювати. З неба хліб не падає. Хто старається, тому щастить.
2	<i>Arbeit macht das Leben süß.</i>	З праці радість, а з безділля смуток.
3	<i>Es ist noch kein Meister vom Himmel gefallen.</i>	Не святі горщики ліплять, а прості люди.
4	<i>Früh übt sich, wer ein Meister werden will.</i>	Хто змалку вчиться, добрим майстром стане.
5	<i>Was Hänschen nicht lernt, lernt Hans nimmermehr.</i>	Чого Івась не навчиться, того й Іван не знатиме. Чого змолоду не навчишся, того й на старість знати не будеш.
6	<i>Sage mir, mit wem du umgehst, und ich sage dir, wer du bist.</i>	Скажи мені, хто твій друг, і я скажу, хто ти. З ким поведешся, від того й наберешся. З яким пристаєш, таким сам стаєш.
7	<i>Morgenstunde hat Gold im Munde.</i>	У ранньої години в устах золотинки. Хто рано встає, тому бог дає. Година вранці варта двох увечері.
8	<i>Morgen, morgen, nur nicht heute sagen alle faulen Leute.</i>	Чому сьогодні лад можна дати, того не слід на завтра відкладати.
9	<i>Was du heute kannst besorgen, das verschiebe nicht auf morgen.</i>	Чому сьогодні лад можна дати, того не слід на завтра відкладати.
10	<i>Nach getaner Arbeit ist gut ruhn.</i>	Справив діло – гуляй сміло. Добре попрацював – погуляти не гріх.
11	<i>Kommt Zeit, kommt Rat.</i>	Поживемо – побачимо. Час покаже. Час всього навчить.
12	<i>Einmal ist keinmal.</i>	Один раз до уваги не береться. Один раз не рахується.
13	<i>Eile mit Weile!</i>	Хто квапиться – йде повільно.
14	<i>Frisch gewagt ist halb gewonnen.</i>	Де відвага, там і перевага. Чия відвага, того й перевага.
15	<i>Aller Anfang ist schwer.</i>	Всякий початок тяжкий.
16	<i>Ende gut, alles gut.</i>	Все добре, що добре кінчається. Кінець добрий – усе добре.

17	<i>Der Appetit kommt beim Essen.</i>	Апетит з їдою прибуває. Апетит приходить під час їжі. Хто багато має, той прагне ще більшого.
18	<i>Hunger ist der beste Koch.</i>	Голод – найкращий кухар. Голодному все до смаку.
19	<i>Viele Köche verderben den Brei.</i>	Де багато кухарок, там борщ пересолений.
20	<i>Salz und Brot machen Wangen rot.</i>	Хліб, сіль та вода – козацька їда. Хліб та каша – то їжа наша.
21	<i>Am Morgen speise wie ein König, zu Mittag iss wie ein Bauer und am Abend wie ein Bettler.</i>	Сніданок з'їж сам, обід розділи з другом, вечерю віддай ворогу.
22	<i>Der Mensch ist, was er isst.</i>	Що їсть людина, такою вона й є.
23	<i>Der Mensch lebt nicht vom Brot allein.</i>	Не хлібом єдиним живе людина.
24	<i>Kleider machen Leute.</i>	По одежі зустрічають. Не сякого пана впізнаєш без жупана.
25	<i>Wer die Wahl hat, hat die Qual.</i>	Хто вибір має, той муку знає. Хто вибирає, той голову собі ламає. За вибірки Бог дає видерки.
26	<i>Gute Ware lobt sich selbst.</i>	Добрий товар сам себе хвалить.
27	<i>Über den Geschmack lässt sich nicht streiten.</i>	На колір та смак товариш не всяк. Кожен Івась має свій лас.
28	<i>Ein gesunder Geist in einem gesunden Körper.</i>	У здоровому тілі – здоровий дух.
29	<i>Andere Länder, andere Sitten.</i>	Що край, то й звичай, що сторона, то новина.
30	<i>Nord, Ost, Süd, West, zu Hause ist 's am best'.</i>	Німа ніде краще, ніж удома. Всюди добре, а вдома найкраще.
31	<i>Wissen ist Macht.</i>	Вчення – світ, невчення – тьма.
32	<i>Lerne was, so kannst du was.</i>	Чогось навчишся, то щось умітимеш. Грамоти навчиться – завжди пригодиться.
33	<i>Man lernt nie aus.</i>	Не вчись розуму до старості, але до смерті. Вчитись ніколи не пізно.
34	<i>Zum Lernen ist es nie spät.</i>	Вчитись ніколи не пізно.
35	<i>Fleiß bringt Brot, Faulheit Not!</i>	Праця годує, а лінь марнує.
36	<i>Nur wer überhaupt nichts macht, macht keinen Fehler.</i>	Лише той, хто нічого не робить, не помиляється.

37	<i>Wer fremde Sprachen nicht kennt, weiß nichts von seiner eigenen.</i>	Хто не знає жодної іноземної мови, не знає і своєї власної.
38	<i>Fremdsprachen lernen – Land und Leute kennen lernen.</i>	Вчити мову – з країною та народом знайомитись.
39	<i>Keine Antwort ist auch eine Antwort.</i>	Мовчання – теж відповідь.
40	<i>Keine Regel ohne Ausnahmen.</i>	Нема правила без винятку.

Можна визначити такі етапи роботи над прислів'ями:

1. Демонстрація прислів'їв на дисковому варіанті підручника «Hallo, Freunde!» (хорова робота).

2. Робота над змістом прислів'їв. Дуже важливо промовляти їх свідомо. Значення деяких слів можна розкрити за допомогою синонімів, антонімів, коментарів. Необхідно до німецькомовних прислів'їв дібрати український відповідник. (Саме це завдання знаходимо у підручнику «Hallo, Freunde!»: *Wie verstehst du die Sprichwörter? Kennst du entsprechende Äquivalente auf Ukrainisch?*)

3. Робота над вимовою.

Для закріплення прислів'їв можна використовувати різноманітні вправи. Наведемо декілька прикладів роботи з прислів'ями до теми «Alltag», уроки 14–16.

1. Domino-Spiel: Stellt aus folgenden Teilen ein Sprichwort zusammen!

2. Знайти прислів'я, що підходять до теми «Essen», або запропонувати вибрати найбільш влучні прислів'я з поданого ряду додаткових німецьких прислів'їв до різних тем.

3. Учитель пропонує конкурс: найкращі прислів'я українською мовою записувати в мобільну таблицю і за кожний вдалий відповідник учень отримує 1 бал. 3 перші учні, що зберуть 14 балів (стільки прислів'їв має тема «Alltag», уроки 14–16), отримують призи.

Start	Der Appetit kommt	beim Essen.	Am Morgen speise	wie ein Bauer	Viele Köche verd
den Brei.	Der Mensch ist,	was er isst.	Hunger ist	der beste Koch.	Salz und Brot machen
Wangen rot.	Ein voller Bauch	studiert nicht gern.	Der Mensch lebt	vom Brot allein.	Von schönen Worten
wird man nicht	Wie der Koch,	so der Brei.	Im Not schmeckt	jedes Brot.	Man lebt nicht,
sonder man isst, um	Nach dem Essen	der tausend Schritte	Hunger treibt	den Wolf ins Dorf.	Ende

4. Ergänze die folgenden deutschen Sprichwörter!

1. Aller Anfang
2. Arbeit macht
3. Andere Länder,
4. Der Appetit
5. Eile
6. Ende gut,
7. Nach getaner Arbeit.....
8. Frisch gewagt
9. Fleiß bringt Brot,
10. Der Mensch ist,
11. Wer die Wahl hat,
12. Zum Lernen.....

5. Finde den Reim!

Spruchwörter sind sehr alt, meist auch zeitlos. Sie gehen «von Mund zu Mund». Das Sprichwort kann ein Reim sein: Glück und Glas, wie leicht bricht das!

vom Himmel gefallen. – lernt Hans nimmermehr. – kein Preis. – kommt Rat. – ist schwer.– von Brot allein. – was er isst. – der beste Koch. – so kannst du was. –hat Gold im Mund. – alles gut. – hat die Qual

1. Aller Anfang...ist schwer
2. Ohne Fleiß,
3. Der Mensch ist,
4. Lerne was,
5. Morgenstund.....
6. Was Hänschen nicht lernt.....
7. Wer die Wahl hat,
8. Ende gut,
9. Kommt Zeit,
10. Hunger ist.....
11. Der Mensch lebt nicht
12. Es ist noch kein Meister

6. Sprichwörter zum Thema «Lernen» Fülle die Lücken, um die Sprichwörter zu ergänzen:

1. Was Hänschen nicht lernt, Hans nimmermehr.
2. Früh übt sich, was ein werden will.
3. Ohne kein Preis.
4. Kommt kommt Rat.
5. Es ist noch kein vom Himmel gefallen.

6. Morgen, morgen, nur nicht, sagen alle faulen Leute.
7. Keine ist auch eine Antwort.
8. Zum ist es nie spät.
9. Man nie aus.
10. ist Macht.
11. Fleiß bringt Brot, Not!
12. Keine ohne Ausnahmen.

7. Ordnen Sie zu.

1. Patricia lernt seit ein paar Monaten Deutsch und hat noch große Probleme. Deshalb übt sie jeden Tag eine Stunde lang Deutsch.

2. In seiner ersten Fahrstunde hat Thomas gedacht, dass er schon alles kann. Deshalb ist er zu schnell gewesen und ist auf ein Auto gefahren.

3. Als sie sechs Jahre alt war, hat Susanne angefangen täglich Klavier zu spielen. Jetzt ist sie eine berühmte Musikerin.

4. Holger hat in der Schule in Deutsch nie aufgepasst. Jetzt ist er 30 Jahre alt und macht immer noch Fehler, wenn er Briefe schreibt.

A Was Hänchen nicht lernt, lernt Hans nimmermehr

B Übung macht den Meister.

C Es ist noch kein Meister vom Himmel gefallen.

D Aller Anfang ist schwer.

1. _____ 2. _____ 3. _____ 4. _____

(Lösungen: 1.D; 2.C; 3.B; 4.A)

8. Ermittelt die deutschen Sprichwörter, die sich hinter den Bandwurmsätzen verbergen:

Bitte trennt die Wörter und markiert die Wörter, die großgeschrieben werden:

OHNEFLEIßKEINPREIS!

ARBEITMACHTDASLEBENSÜß.

ESISTNOCHKEINMEISTERVOMHIMMELGEFALLEN.

FRÜHÜBTSICH, WEREINMEISTERWERDENWILL.

WASHÄNSCHENNICHTLERNT, LERNTHANSNIMMERMEHR.

SAGEMIR, MITWEMDUUMGEHST, UNDICHSAGEDIR, WERDUBIST.

MORGENSTUNDEHATGOLDIMMUNDE.

MORGEN, MORGEN, NURNICHTHEUTESAGENALLEFAULENLEUTE.

9. Bringt die Wörter der einzelnen Sätze in die richtige Reihenfolge: (Beginnt mit dem fett gedruckten Wort und verwendet alle Wörter).

1. Preis! - **Ohne** - Fleiß - kein

2. macht - **Arbeit** - Leben - das - süß.

3. kein - **Es** - gefallen. - ist - Meister - Himmel - noch - vom

4. sich, - Meister - will. - ein - übt - **Früh** - wer - werden
 5. Hänschen - Hans - nicht - lernt, - **Was** - nimmermehr. - lernt

Вправи з граматики

1. Ergänzt bitte die Präpositionen: (insgesamt 19 Aufgaben)

1. _____ (1) Fleiß kein Preis!
 2. Es ist noch kein Meister _____ (2) Himmel gefallen.
 3. Sage mir, _____ (3) wem du umgehst, und ich sage dir, wer du bist.
 4. Morgenstunde hat Gold _____ (4) Munde.
 5. Was du heute kannst besorgen, das verschiebe nicht _____ (5) morgen.
 6. _____ (6) getaner Arbeit ist gut ruhn.
 7. Eile _____ (7) Weile!
 8. Der Appetit kommt _____ (8) Essen.
 9. _____ (9) Morgen speise wie ein König, _____ (10) Mittag iss wie ein Bauer und _____ (11) Abend wie ein Bettler.
 10. Der Mensch lebt nicht _____ (12) Brot allein.

2. Ergänzt bitte die Konjunktionen: (insgesamt 5 Aufgaben)

- Sage mir, mit wem du umgehst, _____ (1) ich sage dir, wer du bist.
 Salz _____ (2) Brot machen Wangen rot.
 Fremdsprachen lernen – Land _____ (3) Leute kennen.
 Am Morgen speise wie ein König, zu Mittag iss wie ein Bauer _____ (4) am.
 Fremdsprachen lernen – Land _____ (5) Leute kennen lernen.

3. Ergänzt bitte die Personalpronomen: (insgesamt 10 Aufgaben)

- _____ (1) ist noch kein Meister vom Himmel gefallen.
 Sage _____ (2), mit wem _____ (3) umgehst, und _____ (4) sage _____ (5), wer _____ (6) bist.
 Was _____ (7) heute kannst besorgen, das verschiebe nicht auf morgen.
 Der Mensch ist, was _____ (8) isst.
 Lerne was, so kannst _____ (9) was.
 Man lernt nie aus.
 Zum Lernen ist _____ (10) nie spät.

4. Ergänzt bitte die bestimmten Artikel: (insgesamt 10 Aufgaben)

- Arbeit macht _____ (1) Leben süß.
 Was du heute kannst besorgen, _____ (2) verschiebe nicht auf morgen.
 _____ (3) Appetit kommt beim Essen.
 Hunger ist _____ (4) beste Koch.
 Viele Köche verderben _____ (5) Brei.
 _____ (6) Mensch ist, was er isst.

_____ (7) Mensch lebt nicht vom Brot allein.
 Wer _____ (8) Wahl hat, hat _____ (9) Qual.
 Über _____ (10) Geschmack lässt sich nicht streiten.

5. Ergänzt bitte die unbestimmten Artikel: (insgesamt 7 Aufgaben)

Früh übt sich, wer _____ (1) Meister werden will.
 Am Morgen speise wie _____ (2) König, zu Mittag iss wie _____ (3) Bauer
 und am Abend wie _____ (4) Bettler.
 _____ (5) gesunder Geist in _____ (6) gesunden Körper.
 Keine Antwort ist auch _____ (7) Antwort.

6. Ergänzt bitte die Negationen «nicht», «nichts», «nie», «kein-», «niemand-», «niemals»: (insgesamt 13 Aufgaben)

Ohne Fleiß _____ (1) Preis!
 Es ist noch _____ (2) Meister vom Himmel gefallen.
 Was Hänschen _____ (3) lernt, lernt Hans nimmermehr.
 Morgen, morgen, nur _____ (4) heute sagen alle faulen Leute.
 Was du heute kannst besorgen, das verschiebe _____ (5) auf morgen.
 Der Mensch lebt _____ (6) vom Brot allein.
 Über den Geschmack lässt sich _____ (7) streiten.
 Man lernt _____ (8) aus.
 Zum Lernen ist es _____ (9) spät.
 Wer fremde Sprachen _____ (10) kennt, weiß _____ (11) von seiner eigenen.
 _____ (12) Antwort ist auch eine Antwort.
 _____ (13) Regel ohne Ausnahmen.

7. Ergänzt bitte die Formen von «sein», «haben» und «werden»: (insgesamt 15 Aufgaben)

Es _____ (1) noch kein Meister vom Himmel gefallen.
 Früh übt sich, wer ein Meister _____ (2) will.
 Sage mir, mit wem du umgehst, und ich sage dir, wer du _____ (3).
 Morgenstunde _____ (4) Gold im Munde.
 Nach getaner Arbeit _____ (5) gut ruhn.
 Einmal _____ (6) keinmal.
 Frisch gewagt _____ (7) halb gewonnen.
 Aller Anfang _____ (8) schwer.
 Hunger _____ (9) der beste Koch.
 Der Mensch _____ (10), was er isst.
 Wer die Wahl _____ (11), _____ (12) die Qual.
 Wissen _____ (13) Macht.
 Zum Lernen _____ (14) es nie spät.

Keine Antwort _____ (15) auch eine Antwort.

Для різних рівнів володіння мовою можна запропонувати наступні завдання роботи з поняттям «прислів'я». Завдання стоять по черзі від більш простого до більш складного.

Wählen Sie das passende Wort!

Sprichwörter drücken in *ibildhafter/breiteri* Sprache kurz und bündig etwas aus, was man kaum treffender formulieren könnte.

Meist sind Sprichwörter kurze Sätze, die sich *ireimen/rolleni* und die man sich leicht merken kann.

Sprichwörter werden nicht *ivereint/veränderti*, man benutzt sie so, wie sie – meist vor langer Zeit – gebildet wurden. Die meisten Menschen *ikosten/kennenigängige* Sprichwörter.

Sprichwörter dürfen nicht *iwörtlich/weltlich* genommen werden, ihre Bedeutung ist im *iübertragenen/überholteni* Sinn zu verstehen.

Sprichwörter drücken in _____ Sprache kurz und bündig etwas aus, was man kaum treffender formulieren könnte.

Meist enthalten Sprichwörter eine allgemeine _____ und beschreiben anschaulich Erfahrungen und alltägliche Situationen.

Es sind kurze Sätze, die sich oft _____ und die man sich leicht merken kann.

Sprichwörter werden _____, man benutzt sie so, wie sie – meist vor langer Zeit – gebildet wurden. Die meisten Menschen _____ gängige Sprichwörter.

Sprichwörter dürfen nicht _____ genommen werden, ihre Bedeutung ist im _____ Sinn zu verstehen.

bildhafter – kennen – Lebensweisheit – nicht verändert – reimen – übertragenen – wörtlich

Fülle die Lücken.

Fülle die Lücken.

Sprichwörter drücken in _____ Sprache kurz und bündig etwas aus, was man kaum _____ formulieren könnte.

Meist enthalten Sprichwörter eine allgemeine _____ und beschreiben anschaulich _____ und alltägliche Situationen.

Es sind kurze Sätze, die sich oft _____ und die man sich leicht merken kann.

Sprichwörter werden _____, man benutzt sie so, wie sie – meist vor langer Zeit – gebildet und von _____ weitergegeben wurden. Die meisten Menschen _____ gängige Sprichwörter.

Sprichwörter dürfen nicht _____ genommen werden, ihre Bedeutung ist im _____ Sinn zu verstehen.

bildhafter – Erfahrungen – kennen – Lebensweisheit – Mund zu Mund – nicht verändert – reimen – treffender – übertragenen – wörtlich

Особливий вид народної поетичної творчості, прислів'я небезпідставно можуть сприйматися як пам'ятки не лише літератури, а й історії, філософії, логіки, мови, адже вони дають поживу для дослідницької думки представників різних гуманітарних наук. Так, лінгвісти скеровують свою увагу на мовний склад та принцип будови прислів'їв. Прислів'я зазвичай мають римування, контрасти, повторення, ритм, повчання, але не мають дієслова.

На гурткових і факультативних заняттях рекомендуємо провести гру «Хто запам'ятав більше прислів'їв?» за правилами гри «снігова куля»: перший учень називає прислів'я, другий повторює його та називає наступне, третій повторює обидва прислів'я і додає власне тощо.

Таким чином, запропоновані методи й прийоми навчання німецької мови дозволять учням не тільки підвищити лексичний запас мови, а й сприятимуть найважливішій функції – формуванню комунікативних навичок. Саме найновіші дослідження при використанні німецьких прислів'їв та власний досвід свідчать про необхідність поширеного їх аналізу на уроках з метою як урізноманітнення вивчення іноземної мови, так і задоволення пізнавальних та естетичних потреб та смаків учнів. Прислів'я за своїм звучанням, змістом, образністю, стислістю, легкістю запам'ятовування спонукають учнів до творчого мовлення. При цьому варто пам'ятати, що прислів'я – це не поняття, а судження, тому їх повчальний характер покликаний не тільки виховувати та формувати особистість, а й сприяє створенню багато мовленнєвих ситуацій, що є реалізацією справжніх комунікативних намірів та вмінню говорити на будь-яку тему повсякденного спілкування. Ґрунтовне вивчення прислів'їв з погляду потенційного змісту слів та значень цілого дозволяє краще зрозуміти та порівняти суть і особливість української та німецької національних культур, де з найбільшою силою віддзеркалена національна історія, побут, світогляд. Ці складові неодмінно вплинуть на формування учнів та їх світоглядних позицій та смаків. Під час добору відповідників потужно відбувається процес тренування мовлення, який збагачує мову, розвиває мовленнєве відчуття, розширює світогляд вихованців.

Джерела

Кудіна О.Ф., Пророченко О.П. Перлини народної мудрості. Німецькі прислів'я та приказки. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова Книга, 2005. 320 с.

Сотникова С.І. Hallo, Freunde! Підручник німецької мови. 8 клас. Харків: Ранок, 2009.

Додатки

Додаток 1

Start	Der Appetit kommt	beim Essen.	Am Morgen speise wie ein König, zu Mittag isst	wie ein Bauer und am Abend wie ein Bettler.	Viele Köche verderben
den Brei.	Der Mensch ist,	was er isst.	Hunger ist	der beste Koch.	Salz und Brot machen
Wangen rot.	Ein voller Bauch	studiert nicht gern.	Der Mensch lebt nicht	vom Brot allein.	Von schönen Worten

Додаток 2

Start	Der Appetit kommt beim Essen.	Апетит приходить під час їжі.	Am Morgen speise wie ein König, zu Mittag isst wie ein Bauer und am Abend wie ein Bettler.	Сніданок з'їж сам, обід розділи з другом, вечерю віддай ворогу.	Viele Köche verderben den Brei.
Багато кухарок, а їсти нічого.	Der Mensch ist, was er isst.	Що їсть людина, такою вона й є.	Hunger ist der beste Koch.	Голод – кращій кухар.	Salz und Brot machen Wangen rot.
Хліб - всьому голова.	Ein voller Bauch studiert nicht gern.	Живіт товстий, а лоб твердий.	Der Mensch lebt nicht vom Brot allein.	Не хлібом єдиним живе людина.	Von schönen Worten wird man nicht satt.
З красивих слів не наїсися.	Wie der Koch, so der Brei.	Який повар, така й каша.	In der Not schmeckt jedes Brot.	Коли голодуєш, і крихтами смакуєш.	Man lebt nicht, um zu essen, sondern man isst, um zu leben.

Додаток 3

Тема: *Німецькі прислів'я – перлина народної мудрості.*

Мета:

Практична: активне використання вивчених на попередніх уроках прислів'їв, вміння робити їх системний аналіз, вживати вивчені прислів'я у розмовному стилі.

Освітня: самостійність думки при наявності багатоманітного матеріалу, здатність відстоювати власну життєву позицію.

Розвиваюча: розвивати навички підготовленого та непідготовленого усного мовлення; навички аудіювання; комунікативні навички; мовленнєву реакцію та уяву учнів; творчу уяву, вміння висловлювати власну думку та презентувати її.

Виховна: виховувати почуття прекрасного, повагу до народної творчості інших країн, культуру поведінки з аудиторією, навички публічних виступів, ораторське мистецтво, цінувати досвід попередніх поколінь.

Обладнання уроку: комп'ютерна презентація, роздатковий матеріал.

Тип уроку: закріплення вивченого, контролю та корегування знань, умінь та навичок.

Вид уроку: творчий урок.

Хід уроку

I. Початок уроку.

1. Організаційний момент.

2. Мовленнєвий етикет – «Rutine-Retual».

a) Вч.: Wie geht's?

Учні по черзі запитують один одного, а останній ставить питання вчителю: Wie geht es Ihnen?

b) Вч.: Wie findet ihr das Wetter heute? Seid ihr mit dem Sprichwort «Wie das Wetter, so die Laune» einverstanden?

Кожен учень висловлює свою думку про погоду.

3. Фонетична зарядка.

Під час використання слайд-шоу узагальнених німецьких прислів'їв попередніх уроків, прослуховуємо, візуалізація їх на екрані монітору та паралельно, на дисковому варіанті підручника «Hallo, Freunde!» (хорова робота).

II. Цілевизначення та планування діяльності.

1. Повідомлення теми та мети уроку.

Wir können mit Sprichwörtern über verschiedene Themen sprechen. z.B. heutige Stunde fängt mit „Wie das Wetter, so die Laune“ an.

Was besprechen wir in den letzten 5 Stunden? (відповідь учнів)

Ja, und auch haben wir noch etwas erfahren. Was? (відповідь учнів)

Ich möchte eure Meinungen zuhören: Wozu lernt man Sprichwörter?

An der Tafel gibt es einige Variante, ihr könnt sie benutzen.

Отже, прислів'я можна дібрати до будь-якої теми. І сьогодні урок почався з прислів'я «Яка погода, такий і настрій». Вони влучно та дотепно характеризують будь-яке явище або характер людини.

Що ми вивчали на попередніх уроках?

Сформулюйте, чи важливі, з вашої точки зору, знання прислів'їв у житті.

На дошку виносимо можливі варіанти відповідей:

- *interessant/ aktuell / wichtig sein*

- *uns mit dem Nationalcharakter der Deutschen bekannt machen*

- *Sitten und Bräuche anderer Länder besser verstehen helfen*

- *Spaß machen*

- *in vielen verschiedenen Lebenssituationen anwenden (benutzen) können*

Also, wie heißt das Thema heutiger Stunde?

(відповіді учнів)

2. Робота «доміно-гра».

Wir prüfen mit der Hilfe 2 Domino-Spielen, wie gut ihr die Sprichwörter zum Thema gelernt habt.

Domino – Spiel 1:Stellt aus folgenden Teilen ein Sprichwort zusammen!

Під час роздачі карток кожній парі учнів, учитель дає індивідуальні завдання: сформувати із двох частин прислів'я (картки для кожної пари різні). **(Додаток 1).**

Domino – Spiel 2: Findet zu jedem Sprichwort ein passendes ukrainisches Äquivalent und stellt die Kärtchen zusammen!

Під час роздачі карток кожній парі учнів, учитель дає індивідуальні завдання: сформувати із двох частин прислів'я та його український відповідник (картки для кожної пари різні). **(Додаток 2).**

■ Залежно від рівня знань учнів завдання для більш слабкої групи може бути змінено нанаступне:

Vidokremte слова прислів'їв, що записані суцільною стрічкою.

Ermittelt die deutschen Sprichwörter, die sich hinter den Bandwurmsätzen verbergen:

- *derappetitkommtbeimessen.*
- *hungeristderbestekoch.*
- *vieleköcheverderbendenbrei.*
- *salzundbrotmachenwangenrot.*

• *ammorgenspeisewieeinkönig, zumittagisstwieeinbauerundamabendwieeinbettler.*

■ *Добери останнє слово до прислів'я.*

Nennt das letzte Wort des Sprichwortes!

- Der Mensch lebt nicht vom Brot ... (allein).
- Von schönen Worten wird man nicht ... (satt).
- In der Not schmeckt jedes ... (Brot).
- Man lebt nicht, um zu essen, sondern man isst, um zu ... (leben).
- Nach dem Essen sollst du stehen oder tausend Schritte ... (gehen).
- Hunger treibt den Wolf ins ... (Dorf).

3. Перевірка домашнього завдання.

Zu Hause schreibt ihr kurze Geschichten, die erklären, wie man die Sprichwörter im Alltag benutzen kann. Einige Schüler haben ihre Geschichten auf meine E-Mail-Adresse geschickt.

Persönliche Aufgabe war: Schickt auf meine E-Mail eure Eindrücke über das Thema «Essen»! Was war interessant, was gefällt euch nicht besonders?

Вдома учні створили міні-ситуації з прислів'ями, і дехто відправив їх електронною поштою на адресу вчителя з поясненням значень та варіантами їх вживання у життєвих ситуаціях.

Vielen Dank für eure Briefe und interessante Erzählungen! Ich habe alles systematisiert und die Präsentation gemacht.

(На моніторі з'являється назва презентації).

Узагальнивши ваші листи з міні-ситуаціями та враження від теми, виникла цікава підсумкова робота. У листі-відповіді вчителя запитували про згоду, учнів надрукувати прізвище та клас під роботою.

Lernt bitte unsere gemeinsame Präsentation kennen! Die Autoren lesen ihre Geschichte vor und die anderen erkennen das Sprichwort.

Пропоную перегляд: наявні в класі автори (або інші учні) зачитують свої роботи, глядачі повинні впізнати та озвучити прислів'я.

Auch habe ich einen Witz und zwei Meinungen zum Thema bekommen. Lest bitte vor und äußert eure Meinungen über alle Geschichten! Wer hat die interessanteste und inhaltsreiche Erzählung geschrieben?

До уваги учнів надається весела історія та враження учнів від запропонованої теми.

Пропонуємо визначити найцікавішу та найзмістовнішу роботу, обґрунтувавши свій вибір.

III. Визначення найвдалішої, з точки зору учнів, презентації.

Поради щодо недоліків окремих презентацій у толерантній формі.

IV. Домашнє завдання:

Ihr bekommt den Text «Kleider machen Leute» als Hausaufgabe. Lest ihn

aufmerksam bitte! Bereitet 5-6 Fragen zum Text für ihre Mitschüler vor! Schreibt ihre Fragen in eure Hefte!

Учні отримують текст для домашнього читання із завданням підготувати запитання однокласникам за змістом тексту.

Галина Сердюк

УРОК ЛІТЕРАТУРИ: ЯКИМ ЙОМУ БУТИ?

Яким має бути сучасний урок української літератури? Чим він відрізняється від тих, які активно використовуються в сучасній практиці? Чи приносить радість і задоволення, чи сприяє розвитку творчого потенціалу учнів, чи формує життєво необхідні навички, чи допомагає набуттю неоціненного досвіду, чи розвиває читацькі інтереси та естетичні смаки? Зрозуміло, що підвищенню ефективності вивчення літератури в сучасній школі сприяє впровадження елементів нестандартності на уроках словесності. Нестандартні підходи здійснюються через проведення занять з нетрадиційною структурою та інтеграцію окремих елементів сучасних технологій навчання: застосування завдань творчого та дискусійного характеру, розвиток читацьких інтересів, організацію особистісно орієнтованого навчання, використання ігрових технологій, застосування інформаційно-комунікативних технологій.

Як ефективно можна поєднати різні технології, спробуємо простежити на прикладі вивчення теми: «М. Куліш. «Мина Мазайло». Сатиричне викриття бездуховності обивателів, які зрікаються своєї мови». Насамперед, учитель повинен чітко розуміти, які пріоритетні завдання він ставить перед учнями. Це три потужних орієнтири, які визначають стратегію підготовки до уроку та методологію проведення: *що варто вивчити* (сатирична комедія, філологічний водевіль, українізація); *що слід розуміти* (особливості сюжету п'єси М. Куліша «Мина Мазайло», проблематику твору, його актуальність у духовному бутті українців); *що необхідно вміти* (аналізувати образну систему комедії, любити українську мову, культуру, шанувати свій родовід).

Окрім використання тексту комедії «Мина Мазайло», словника літературознавчих термінів (обладнання), розробляється система випереджальних завдань, які учні обирають за бажанням, задовольняючи свої інтереси та реалізуючи дослідницькі вміння.

Що може стимулювати інтерес дітей до заявленої теми? Методи і прийоми, які вчитель буде використовувати (інтерактивні технології – «Мозковий штурм», «Дерево рішень», «Драматизація», «Дослідницький практикум» і т. д.) чи реальний живий інтерес, який може бути пов'язаний з історією свого родоводу, походженням власного імені, прізвища? Досвід переконує, що дослідницьке завдання визначити етимологію імені і прізвища активізує діяльність на підготовчому етапі.

Зрозуміло, що комбінований тип уроку розширяє потенційні можливості вчителя як фахівця і учнів за умови, якщо на уроці панує демократичний стиль спілкування, а діти вчаться здобувати знання самостійно. Адже урок проводиться не для учнів, а разом з ними. На етапі осмислення заявленої теми доречно пояснити епіграф: *«Можна жартувати з людиною, але не можна жартувати з іменем»* (М. Цветаєва).

Мотивуючи навчальну діяльність учнів, педагог допомагає «вжитися» в ролі героїв. Інсценівка, до якої долучена творча група, розгортається на теренах рідного міста, а герої, повторюючи діалог з твору, уявляють себе на залізничному вокзалі Чернігова. Справді, ми живемо на славній Сіверській землі. Нашими землями ходили дружини князя Ігоря. Саме тут і зустрілися два мовні потоки: український і російський. Важливо з'ясувати, чому сьогодні ми інколи паплюжимо своє, рідне, найцінніше – мову. Постановка проблемного питання «Яку роль відіграє мова в моєму житті?» потребуватиме системної роботи на занятті, щоб учні мали можливість не тільки замислитися, але й дати розгорнуті відповіді на це питання.

Не секрет, що аналіз літературознавчих термінів і понять викликає певні труднощі. Як оптимізувати вивчення теорії літератури, щоб створити цілісну систему знань? Через інтелектуальну розминку «Знайди загублений термін», вправу «Відеопідказки» до розуміння особливостей жанру п'єси «Мина Мазайло» і ролі Миколи Куліша в розвитку національного театру. Через інтеграцію історії, мистецтва і літератури до цілісного сприйняття світу. Учні пригадують роди художньої літератури, основні ознаки драматичної літератури, особливості драматичних жанрів, засоби комічного і визначають жанр п'єси «Мина Мазайло» (сатирична комедія з притаманним цьому жанру прийомом концентрації побутових деталей, використанням гіперболи, символіки, гротеску).

Відповідаючи на питання «Чим зацікавив вас цей твір як читачів?», ліцеїсти зазначають, що Микола Куліш спонукає сприймати п'єсу не очима, а серцем, читати й перечитувати, сміятися і замислюватися над проблемами сьогодення, які корінням своїм сягають у минуле.

Важливо провести культурологічні паралелі, привернути увагу, що сюжет твору загалом відомий (Мольєр «Міщанин-шляхтич»), але український драматург перекинув місток між епохами. У п'єсі «Мина Мазайло» конфлікт полягає в прагненні головного героя змінити свій соціальний статус.

Історичне підґрунтя появи трагікомедії визначається учнями, які обрали завдання розповісти про особливості розвитку науки, культури, освіти в добу українізації. Історія створення представлена завданням «Історичний ланцюжок».

Щоб активізувати уважне та вдумливе читання тексту, доречно використати такі завдання: «Літературний диктант», «Сюжетний ланцюжок» (відновити порядок подій у творі). Для розвитку художнього бачення головного героя – вправу «Усне малювання образу Мина Мазайла». Відеобраз формується через відповідний фрагмент фільму, адже п'єса М. Куліша екранізована. Анкета головного героя, яку заповнюють учні, привертає увагу до головних рис характеру героя (нервовий, чутливий, грубий, наполегливий, упертий, невихований, жорстокий), допомагає узагальнити відповідь на питання: «З якою метою герой хоче змінити своє прізвище?» Учні роблять висновок, що Мина Мазайло – символ національного нігілізму. Він заперечує все українське, готовий знищити рідного сина. Але чи може людина, змінивши своє прізвище, стати кращою? (простір вільного спілкування учнів).

Презентуючи результати дослідницького практикуму «Походження українських прізвищ», ліцеїсти вчать співвідносити художній світ з реаліями свого життя. Історія свідчить, що основною причиною виникнення прізвищ стала потреба полегшити ідентифікацію особистості. У часи Середньовіччя це посилювало тенденцію вживання поряд з власним іменем ще одного – батькового. В Україні сімейні прізвища (прізвиська) селян до масового запровадження панщини Катериною II у XVIII ст. не мали обов'язкового і законодавчо закріпленого статусу. Величезна кількість сучасних українських прізвищ тоді народжувалася на Запорізькій Січі, бо там виникла нагальна потреба офіційної реєстрації численного люду. Повне прізвище головного персонажа – Мазало-Квач – цілком вписується в козацькі реєстри.

Літературознавці розглядають прізвище та ім'я героя як історичний виразник його характеру. Існує думка про те, що зовнішність і характер людини завжди феноменально відповідають її імені, і якщо цього не відбулося від народження до підліткового віку, вона проживає наче не своє життя і не може знайти себе. На думку П. Флоренського, ім'я справді скеровує життя особистості в певне річище й не дає протокам життєвих процесів текти

куди заманеться. І лише людина через поведінку, учинки може визначити моральний зміст свого імені, адже «ім'я – золота нитка особистісної будови». Учні пояснюють етимологію своїх імен і прізвищ.

Систему образів твору можна цікаво представити через цитатний матеріал, якщо простежити ставлення героїв твору до українізації, а філологічне дослідження переконує, що мова персонажів у п'єсі є одним із засобів їхньої характеристики. Проаналізувавши словниковий запас літературного героя, доходимо висновку, що автор використовує економію мовних засобів. Стає зрозумілим, чому твір унікальний, його не можна перекласти ніякою мовою.

Проблеми твору ліцеїсти окреслюють через малюнок. Вони зображають декілька кіл. Перше коло проблем стосується дискусії з мовного питання. Насправді п'єса висвітлює проблеми русифікації України, яку в 1920-х рр. ідеологи намагалися прикрити так званою «українізацією». Це вже суспільно-громадська проблема. Національна проблема пов'язана з питанням національної гідності і самосвідомості. Внутрішнє коло проблем – це визначення загальнолюдської сутності «Я».

Ці питання, як переконує досвід, час від часу загострюються в суспільстві, а відповідь, як бачимо, можна знайти у творах української літератури. Сподіваємося, що наше «міщанське» минуле відійде в небуття, і не буде серед нас «мазайлів». А чи існує «другорядність» української нації у свідомості українців? (Простір вільного спілкування учнів).

У ХХІ ст. в Україні є правові підстави для зміни імені та прізвища. У нашій державі з 1 січня 2004 р. діє Сімейний кодекс України, у якому є окремі статті про зміну імені фізичної особи. Статистика свідчить, що немало громадян негайно ж скористалися правом на зміну прізвищ та імен. Як показують пояснення причин таких змін, вони найчастіше викликані неблагозвучністю відповідних слів. Щороку в Україні змінюють прізвища та імена близько 25 000 людей. Узаконений дозвіл на зміну імені та прізвища виявив, що в Україні досі не перевелися «мазайли» за способом мислення. Отже, ім'я та прізвище потребують серйозного ставлення до себе, і про це не можна забувати, а комедія Миколи Куліша вчить нас, що відречення від родового імені, яким є прізвище, у народі однозначно розцінюється як зрада близьких та далеких предків і самої нації.

На підсумковому етапі обговорення важливо дати відповідь на питання «Яку роль мова відіграє у вашому житті?» Доречно використати метод «Дерево рішень». Справді, дерево – це унікальний символ роду, родини. Важливо пам'ятати про свою причетність до історії сім'ї, яка завжди є певною моделлю суспільства. Морально-етичний кодекс родини визначає моральне обличчя держави.

Релаксація уроку здійснюється через прийом «Продовжи речення»:

Я зрозумів (ла)...Найбільше сподобалось мені на уроці...Я навчився (лася)... Можна використовувати різні варіанти. Головне – не забувати, що сучасним уроком можуть зробити діти. Це урок мислення, відкриття, творчої співпраці, поваги, виховання. Звичайно, він побудований з урахуванням вимог сучасної освіти, але його продуктивність визначається світоглядними позиціями, які утверджуються, міцніють, викристалізуються в моральний кодекс особистості, яка вірить у себе, поважає свою національну гідність і культуру.

Джерела

Жила С. Вивчення комедії Миколи Куліша «Мина Мазайло» у школі. *Дивослово*. 1998. № 1. С. 21–26.

Куліш М. Мина Мазайло. *Твори в двох томах*. Київ: видавництво художньої літератури «Дніпро», 1990. Т. 2. С. 86–171.

Мольєр Ж-Б. Міщанин-шляхтич. *Комедії*. К.: «Веселка», 1993. С. 167–236.

Саврій С. Микола Куліш. Сатирічна комедія «Мина Мазайло». *Дивослово*. 2019. № 11. С. 26–29.

Сімейний кодекс України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

Флоренський П. Тайна имени. М.: «Мартин», 2007. 376 с.

Ясак С. Життєвий і творчий шлях Миколи Куліша. Художнє відтворення проблем українізації в комедії «Мина Мазайло». *Дивослово*. 2019. № 11. С. 19–25.

Андрій Тройно

КАРТА ЄВРОПИ В УЯВЛЕННІ ЖИТЕЛІВ ЧЕРНІГІВЩИНИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

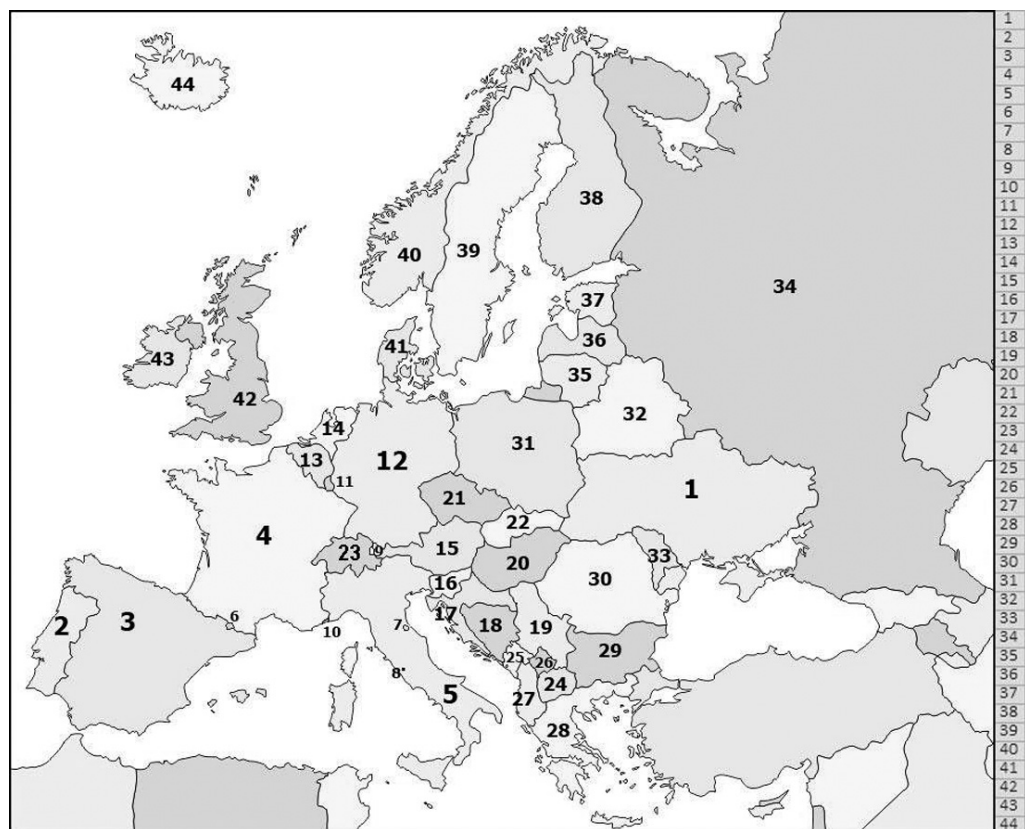
Посилення євроінтеграційних прагнень України, отримання безвізового режиму з ЄС зумовлюють необхідність поглиблення наших знань про географію Європи. Європейські настрої українців підтверджують численні соціологічні дослідження. За опитуванням, проведеним центром Разумкова в січні 2020 р., понад 63 % мешканців України готові на референдумі проголосувати за вступ до ЄС. Якщо ми хочемо бути частиною Європи, то принаймні маємо знати її географію. Наскільки мешканці Чернігівщини знають карту Європи? Для відповіді на запитання про рівень «європознавства» жителів Чернігівської області учні Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді (далі ЧОПЛ) під нашим

керівництвом провели соціологічне опитування на вулицях обласного центра, а також у населених пунктах постійного проживання ліцеїстів.

Опитування передбачало отримання відповіді на кілька запитань. По-перше, наскільки добре мешканці області знають політичну карту Європи, зокрема скільки країн із 44 держав цієї частини світу вони готові «впізнати» на карті; по-друге, які країни є найбільш відомими й впізнаваними, а які лишаються «білими плямами»; по-третє, чи існують гендерні та вікові відмінності у рівні знань мешканцями Чернігівської області географічної карти Європи?

Дослідження здійснювали у період із 10 лютого до 3 березня 2020 р. До його проведення було залучено 39 учнів 10 класу ЧОПЛ, зокрема 23 учні фізико-математичного та 16 учнів біологічного профілів. Слід зазначити, що опитування на подібну тематику (картографічна грамотність) українські центри соціологічних досліджень не проводили. У закордонних джерелах є інформація про аналогічні опитування, але вони мають розважальне спрямування й орієнтовані на телевізійну чи інтернет аудиторію.

Рис. 1. Карта Європи для проведення опитування

Для оцінювання рівня «європознавства» мешканцями Чернігівської області використовували карту Європи з відповідними цифровими позначеннями [Рис. 1]. Особам, які брали участь в опитуванні, потрібно було написати назву країни у відповідному рядку пронумерованого списку, що відповідає числу, яким позначена відповідна держава на карті Європи. Загалом учнями ліцею було опитано 135 осіб віком від 13 до 85 років. Пересічний вік респондентів – 31 рік. Серед опитаних осіб 45,2 % склали чоловіки, 54,8 % – жінки. Це майже відповідає показникам статеві структури населення Чернігівської області.

Які результати ми отримали? Проведене опитування показало, що мешканці Чернігівської області знають близько половини країн Європи. Частка правильних відповідей становила 49,8 %. Варіації між опитаними у кількості правильних відповідей були дуже значними – від 5 (11,4 %) до 44 (100 %) одиниць.

Виявилося, що карту Європи краще знають чоловіки. У середньому вони давали 23,5 правильні відповіді, що становить 53,4 % від максимально можливого результату. Дещо гірші знання карти Європи в жінок – 20,5 правильних відповідей та 46,6 % відповідно.

Не менш цікавими та контрастними є відмінності в «європознавстві» між окремими віковими групами респондентів. Загалом, зважаючи на вік тих, хто проводив дослідження, найбільше було опитано респондентів віком 13–19 років – 44 особи [Табл. 1]. Найменші групи респондентів склали особи віком 50–59 (5,2 %) та понад 60 років (6,7 %). Цілком очевидно, що більша кількість респондентів у віковій групі даватиме результат з меншою похибкою, тому результати вікової групи 13–19 років можна вважати найбільш репрезентативними.

Найкращі знання карти Європи показала група респондентів віком 20–29 років. У середньому вони дали 24 правильні відповіді, що становить 54,7 % від максимально можливого показника. Подібні результати мають вікові групи 40–49 та 50–59 років, хоча спостерігається тенденція погіршення результатів «європознавства» зі зростанням віку респондентів. Як не дивно, але відносно низький рівень знань карти Європи мають особи віком 13–19 років, які або ще навчаються у школі, або закінчили її зовсім недавно. Найбільш неочікуваними виявилися зовсім низькі знання карти Європи респондентами віком 30–39 років. Пояснити причини такої ситуації важко. Можна припустити, що ця категорія респондентів навчалася у школі в кризові 90-і роки ХХ ст. і не змогла сформувати належного рівня географічних знань.

Табл. 1. Результати опитування у розрізі вікових груп респондентів

Вікові групи, років	Кількість опитаних респондентів, осіб	Частка від загальної кількості респондентів, %	Правильні відповіді на запитання	
			Кількість, од.	Частка, %
13-19	44	32,6	21,4	48,7
20-29	31	23,0	24,0	54,7
30-39	19	14,1	17,0	38,6
40-49	25	18,4	23,7	53,8
50-59	7	5,2	23,0	52,4
60 і більше	9	6,7	22,1	50,3
Разом	135	100,0	21,9	49,8

Які країни є найбільш і найменш упізнаними? Результати опитування показали, що мешканці Чернігівської області найкраще ідентифікують на карті Європи свою державу (100 % респондентів), а також наших найближчих сусідів – Росію (134 впізнання), Білорусь (132) та Польщу (127 упізнань) [Рис. 2]. Загалом респонденти добре розрізняють на карті Європи найрозвиненіші країни цього регіону – Італію (121 впізнання), Велику Британію (117), Німеччину (115), Францію (112) та Іспанію (104 впізнання). Знання карти Європи неоднакове для різних вікових груп. Так, серед респондентів віком понад 40 років у ТОП-10 найбільш у коло впізнаних країн потрапила Литва, проте не потрапила Іспанія.

Серед найменш упізнаних опинилися п'ять країн-карликів Західної Європи: Монако (33 впізнання), Люксембург (31), Сан-Марино (28), Андорра (20) і Ліхтенштейн, який ідентифікували лише 16 осіб [Рис. 3]. Погано знають мешканці Чернігівщини країни Балканського півострова, які утворилися на теренах колишньої Югославії. Так, Боснію і Герцеговіну ідентифікували на карті Європи лише 27 респондентів, Македонію – 20, Чорногорію – 18 осіб. Албанію на карті Європи змогли визначити лише 23 респонденти. «Білою плямою» лишається для респондентів Косово. Його змогли ідентифікувати лише вісім осіб. Рівень упізнаваності всіх країн Європи показано на рис. 4.

Рис. 2. Найбільш впізнаванні країни Європи

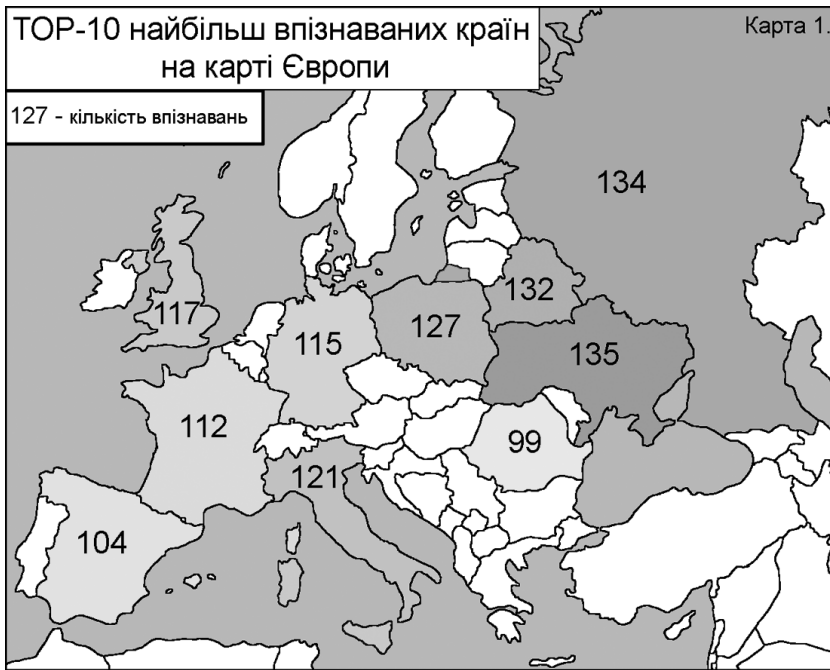

Рис. 3. Найменш впізнаванні країни Європи

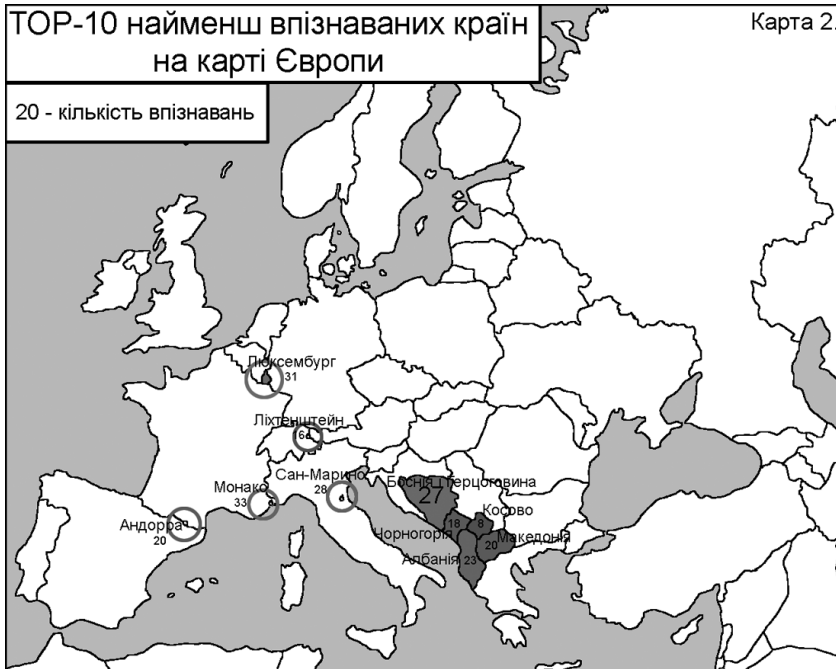
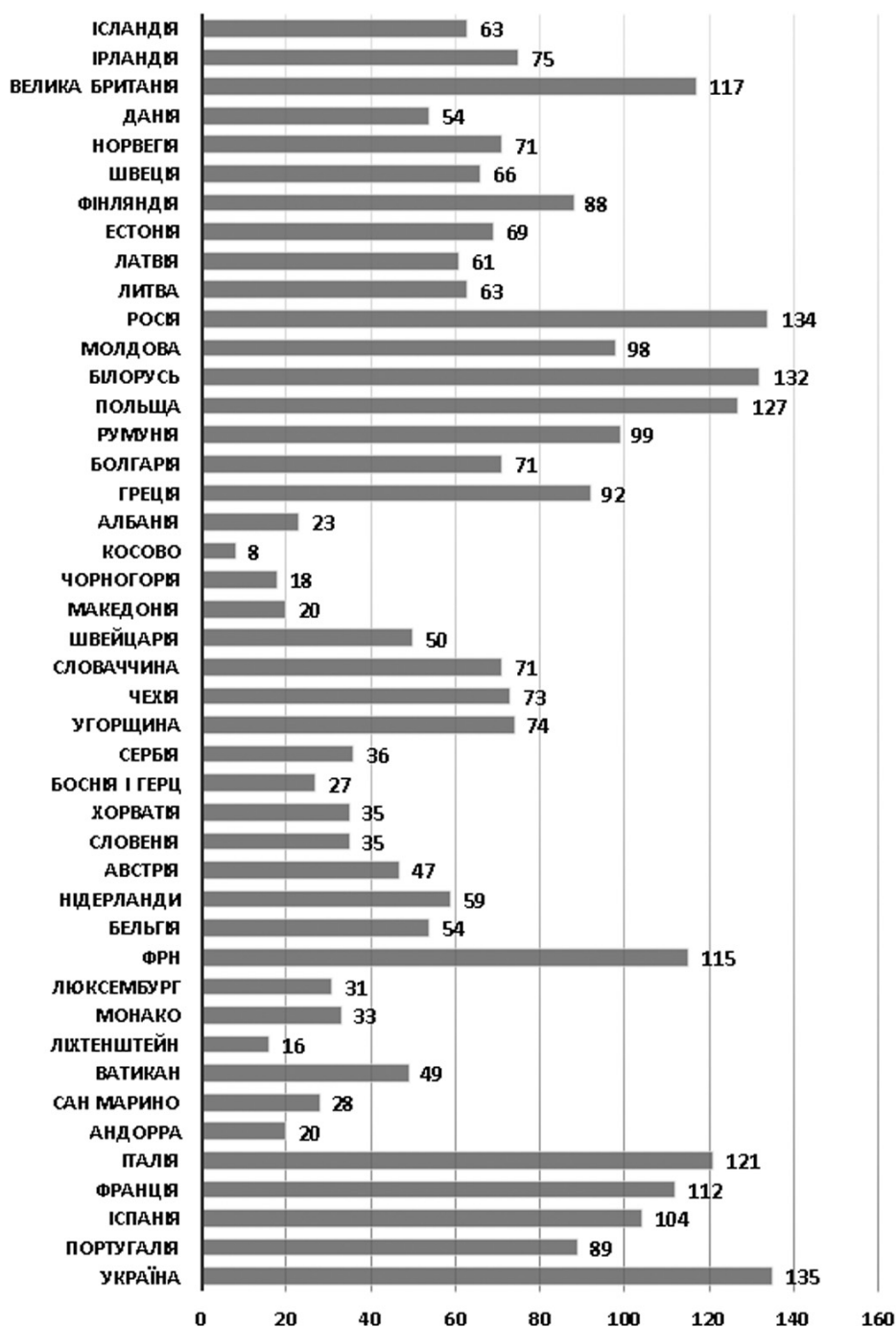

Рис. 4. Рівень упізнаваності країн Європи мешканцями Чернігівської області (кількість правильних відповідей зі 135 можливих)

Результати проведеного дослідження дають підстави сформулювати кілька висновків. По-перше, рівень «європознавства» та географічної грамотності мешканців Чернігівської області, принаймні тих, які взяли участь в опитуванні, не є надто високим. Респонденти змогли дати лише половину правильних відповідей щодо знання карти Європи. По-друге, учні ліцею отримали практичні навички проведення соціологічних досліджень і змогли подолати психологічний бар'єр спілкування з респондентами, що загалом сприятиме розвитку в ліцеїстів комунікативних компетентностей. По-третє, проведене дослідження стало реальністю завдяки участі ліцеїстів, які заслуговують подяки та побажання натхнення на реалізацію нових непересічних ідей.

Джерела

1. Рівень підтримки громадянами вступу України до ЄС та НАТО (січень 2020 р.). URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-pidtrymky-gromadianamy-vstupu-ukrainy-do-yes-ta-nato-sichen-2020r>
2. Богдан О. Що варто знати про соціологію та соціологічні дослідження? / Посібник-довідник для громадських активістів та всіх зацікавлених. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/7700/Bogdan_SocResearch.pdf
3. Соціологічні дослідження в шкільному колективі: функції, методи, організація проведення та інтерпретація результатів: методичний посібник для педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів / Уклад. С.В. Білошицький, С.С. Мітягіна. Хмельницький, 2016. 93 с.

III

Питання науки

Іван Баран

СИСТЕМА ПРИКМЕТНИКІВ У ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА: СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

*Люди – прекрасні.
Земля – мов казка.
Кращого сонця ніде нема.
Загруз я по серце
У землю в'язко.
Вона мене цупко трима.
В. Симоненко*

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки позначений підвищеним інтересом дослідників до тих явищ і процесів, які перебували поза увагою вчених. В українському мовознавстві виникла потреба ґрунтовніше дослідити особливості ідіолектів творів класиків української поезії. Незважаючи на те, що в українській лінгвістиці можна спостерігати активізацію уваги до вивчення мови творів поетів-шістдесятників, активніше розпочато дослідження особливостей авторських поетичних стилів, але питання ідіолекту Василя Симоненка наразі є малодослідженим явищем в українському мовознавстві. Кількість розвідок, які мають на меті створення комплексної картини мови поетичних творів письменника, украй невелика, попри значний вплив творчості В. Симоненка на українську літературу другої половини ХХ ст.

Серед небагатьох дослідників прикметникових систем у творчості українських письменників ХХ ст. можна виділити роботи О. Поліщук [8] та О. Рудь [9]. Проте, прикметникову систему поетичної творчості В. Симоненка у цих роботах майже не розглядають, а тому вважаємо доцільним більш комплексно дослідити цю тему.

Дослідження системи прикметників – один із етапів ґрунтовного й комплексного аналітичного дослідження мови творчості поета. Такий аналіз прикметникової системи дозволяє детальніше поглянути на епітетну систему поетичних творів письменника, особливості його світобачення та світосприймання крізь призму системи зовнішніх і внутрішніх ознак зображуваного у творах.

Мова українських письменників другої половини ХХ ст. мала значний вплив на розвиток сучасної української літературної мови. Дослідження цієї проблеми, детальне й ґрунтовне вивчення всіх аспектів мови українських письменників другої половини ХХ ст. є актуальним і нагальним для розуміння процесів і явищ у структурі сучасної мови. Зокрема, важливим питанням є образний потенціал прикметника, його функціонування як частини мови крізь призму мовотворчості українських письменників другої половини ХХ ст., а також впливу, який мала на описуваний процес мовотворчість Василя Симоненка.

Прикметник у сучасній українській літературній мові – самостійна частина мови, яка позначає статичну ознаку. Система прикметників української мови, як і будь-якої іншої мови світу, характеризує довколишню дійсність у всій її багатогранності, тобто виражає не лише фізичні ознаки предмета (як-от колір, розмір, відношення предмета у просторі чи часі), а й нематеріальні особливості зображуваного, зокрема описує весь спектр емоційних понять, моральних характеристик, психологічного та внутрішнього стану людини [10].

За своєю здатністю виражати ознаки предмета безпосередньо або через відношення його до іншого предмета чи особи прикметники поділяють на групи: якісні, відносні, присвійні, порядкові. Між семантичними групами прикметників, зокрема між якісними, відносними та присвійними, межі не завжди виразні, а належність прикметника до того чи іншого класу може змінюватися залежно від текстового оточення (іменника). Тому виокремлюють ще деякі проміжні групи: відносно-якісні, присвійно-відносні, присвійно-якісні тощо.

Прикметник є важливим елементом морфологічної системи української мови, високоорганізованою самостійною частиною мови, без якої неможливе функціонування сучасної української літературної мови у будь-яких її виявах. Історія прикметника як частини мови також потребує опису та узагальнення для розуміння морфологічних, синтаксичних та стилістичних явищ, що побутують в українській мові у її синхронному вияві.

У системних характеристиках прикметників праслов'янської мови, порівняно із сучасною українською мовою, були суттєві відмінності. Згідно з

результатами досліджень, виконаних на матеріалі давніх і сучасних індоєвропейських мов, у індоєвропейському мовознавстві функціонує обґрунтована достовірними лінгвістичними фактами думка про те, що формально-граматичні відмінності між іменником та прикметником не споконвічні, а сформувалися впродовж тривалого часу функціонування праіндоєвропейської мови. Прикметник виділився із загального класу імен і протягом тривалого періоду становлення набув тих семантичних та морфолого-синтаксичних ознак, які дають підстави вважати його окремою частиною мови.

У художній мові прикметник найбільш продуктивно реалізує свій образний потенціал у формі художнього тропа – епітета.

Епітет – початок розкладання злитого комплексу уявлень – виділяє ознаку, уже наявну у визначеному слові, оскільки це необхідно для свідомості, яка намагається описати дійсність навколо себе; ознака, яку вона виділяє, може здаватися неістотною, випадковою, але для творчої думки автора вона є основною. Цей процес – складний комплекс лінгвопсихологічних явищ, глибинне розуміння якого могло б дати дослідникам унікальні й необхідні знання про психіку людини і мову як систему [4, с. 29].

Епітетна структура, як складник стильової системи в її художній закономірності, є елементом стилю та позначає самотність, оригінальність художнього мислення автора та особливості його конкретного мовленнєвого втілення. Ідеться не лише про певну епітетну структуру, а ще й її характерні риси, своєрідність, особливості. Навіть однакові за складом епітетні структури отримують різне художнє навантаження та виконують різні функції залежно від того, до якої підсистеми чи системи входять.

Епітет як художній троп зазнав значних трансформацій та еволюційного розвитку в художній мовотворчості авторів української літератури ХХ ст.

Як явище емоційно-естетичного освоєння світу, художня мова української поезії ХХ ст. є об'єктом вивчення лінгвопоетики, у межах якої її розглядають як самодостатню систему зі специфічними законами внутрішнього розвитку, тенденціями до оновлення та розширення традиційних засобів, усталених формул, словника національної поетики, активізацією індивідуально-авторського складника, актуалізацією мовно-естетичних знаків національної та світової культури тощо.

Мова українських письменників ХХ ст. багата широким використанням прикметників у текстах художньої літератури. Літературне надбання цієї епохи тяжіло до творення нових форм художньої виразності, збагачення лексичного складу української мови через творення неологічних лексичних одиниць. Художні тексти українських письменників ХХ ст. дали науковцям-лінгвістам значний матеріал для вивчення системносемантичних

та словотвірних зв'язків у лексичній групі прикметників, оскільки ця частина мови дає літераторові широке поле для експериментів зі словом і його додатковими конотаціями.

Аби розуміти особливості функціонування у творчості Василя Симоненка прикметникової системи, необхідно дослідити його творчість не лише в лінгвістичному, а й у літературознавчому аспекті.

Біографія автора – важливе джерело, без якого дослідження його мовотворчості не є можливим. Особливо важливим цей аспект є у дослідженні творчості Василя Симоненка, у поезіях якого наявна надзвичайно велика кількість автобіографічних мотивів.

Василь Андрійович Симоненко народився 8 січня 1935 р. у селі Біївці на Лубенщині Полтавської області. Дитинство припало на роки війни, було важким, голодним. Зростав Василь без батька, який залишив сім'ю. Мати тяжко працювала у колгоспі на посаді швачки, заробляла на проживання. Василь Андрійович, попри тяжкі життєві умови закінчив школу з відзнакою та вступив в університет на факультет журналістики. Як журналіст, він писав про передовиків виробництва, активістів художньої самодіяльності, роботу будинків культури, бібліотек, рецензії на кінофільми. Не втратили своєї цінності й на сьогодні його статті та відгуки на літературні твори, кінофільми та театральні спектаклі. Занурювався у різні сфери життя, різко критикував прояви бюрократизму, неухаги до трудівників. Більшість своїх газетних матеріалів підписував псевдонімом В. Щербань. Одночасно з журналістською роботою Василь Андрійович продовжував писати літературні твори. Усе більше стало з'являтися віршів, серед них і ліричних.

Василь Симоненко подорожував Україною з творчими зустрічами, як загально визнаний поет брав участь у літературних вечорах і творчих дискусіях, виступав перед робітничою та сільською молоддю. Проте просвітницька діяльність його не задовольняла. За вдачею людина дії, він прагнув працювати на конкретні, зримі результати. Такими результатами, які б унеможливили в майбутньому реставрацію методів роботи сталінського режиму на рідній землі. Для того, аби здійснити цей задум, Василь Симоненко став активним учасником робіт з пошуку та оприлюднення злочинів більшовицької влади.

У складний період радянської епохи феномен українського шістдесятництва породив плеяду справжніх національних українських митців, поетів національної культури. Поетична творчість Василя Андрійовича Симоненка, названого О. Гончаром «витязем нової української поезії» [5], є цінним надбанням української літератури другої половини ХХ ст.

Ідіостилю Василя Симоненка характерні такі риси: глибоке знання й використання фольклорних елементів у своїй творчості (жанри, мелодика, образність); традиціоналізм у вживанні лексем; невелика кількість оригінальних авторських лексичних новотворів; широке послуговування емоційно-експресивною лексикою; основними концептами у творчості є *Батьківщина, Україна, мати, світ, душа, земля*; послуговування простими синтаксичними конструкціями.

Мова поетичних творів Василя Симоненка – оригінальна й багата, може стати об'єктом низки наукових розвідок, оскільки становить інтерес як така, що мала вплив на сучасну українську літературну мову. Творчість письменника наповнена прикметниками, які творять конотативні відтінки значень, експресивне забарвлення тексту, наповнюють його насиченою образністю та є основним виразником лексико-семантичних характеристик зображуваного в поезіях.

Прикметники, ужиті Василем Симоненком у поетичних творах, вирізняються різноманітністю та багатством. Усього нараховуємо 677 прикметників, 1867 уживань, що свідчить про багату мовну палітру письменника. Прикметники, які функціонують у поетичних творах митця, мають низку характерних особливостей, їх покласифіковано за значенням на 37 функціональних категорій.

Ад'єктиви, пов'язані з кольорами, звуком, запахом, температурою завжди мають особливе місце в прикметниковій системі мови Василя Симоненка, адже вони безпосередньо вказують на світосприйняття автора, формують у читача певну кольорову, звукову, смакову гами.

Найбільшу частотність уживань виявляють прикметники-опозити *білий* і *чорний* – 32 вживання і 25 уживань, що створює певну монохромну основу для сприйняття авторського метатексту загалом. Подальша кореляція кольорів та відтінків творить досить урівноважену картину спектру між теплими та холодними відтінками. Отож, кольорова гама, репрезентована прикметниками у творчості Василя Симоненка, є збалансованим спектром із невеликим переважаннями світліших відтінків над тьмянішими. Наприклад, уживання слова *білий* (32 вживання) переважає над уживання слова *чорний* (25 уживань).

Де зараз ви, кати мого народу?
Де велич ваша, сила ваша де?
На ясні зорі і на тихі води
Вже чорна ваша злоба не впаде.

Народ росте, і множитья, і діє
Без ваших нагаїв і палаша.
Під сонцем вічності древніє й молодіє
Його а й лагідна душа.

Народ мій є! Народ мій завжди буде!
Ніхто не перекреслить мій народ!
Поцезнуть всі перевертні й прибуду,
І орди завойовників-заброд!

Ви, байстрюки катів осатанілих,
Не забувайте, виродки, ніде:
Народ мій є! В його гарячих жилах
Козацька кров пульсує і гуде!

Звукові характеристики прикметників демонструють переважання категорії високих звуків над низькочастотними, а також прикметників на позначення приємних для слуху звуків над різкими. Наприклад: *галасливий* (3 вживання), *гамірний* (2 вживання), *дзвінкий* (4 вживання), *тихий* (15 уживань).

Звукова гама, репрезентована у творчості Василя Симоненка, є милозвучною, творить картину приємного для слуху звукового супроводу.

Подібну кореляцію маємо й у групі прикметників, що вказують на запах: *запахний* (1 вживання), *пахкий* (1 вживання), *пахучий* (1 вживання), *смердючий* (1 вживання). Прикметники, які вказують на температурні особливості зображуваного в тексті, демонструють несподіване тяжіння до мінусових температур: *теплий* (9 уживань), *холодний* (18 уживань).

Категорія релігійної лексики, репрезентована прикметниками, у творчості Василя Симоненка набуває певних трансформацій. Так, наприклад, більшість уживань прикметників, пов'язаних із церковною сферою набувають не урочисто-обрядових, а занижених, часто зневажливих конотацій. Особливо яскраво ця тенденція простежується щодо прикметника *попівський*. Проте, прикметники, які в загальноновживаному пласті лексем мають конотації, які не пов'язані прямо з діяльністю церкви (*святий*, *священний*), подібної трансформації не зазнають і вживані автором у своєму початковому значенні з піднесеною конотацією.

Василь Симоненко не належить до когорти авторів, які часто творили оригінальні авторські лексеми в процесі своєї мовотворчості. Образна система прикметників яскраво демонструє нам цю тенденцію: із 1867 уживань

прикметників лише 7 уживань okazіональної лексики. Із 7 okazіональних прикметників 5 створені способом словоскладання: *безпомічно-крилатий, людсько-лисячий, мільйонноокий, орлино-мудрий, пригнічено-веселий*; один є калькуванням російськомовної лексеми (*невозможний*), і ще один – створений суфіксальним способом (*шляпський*).

Система прикметників поетичної мови Василя Симоненка є, скоріше, традиційною, аніж новаторською, проте автор послуговується цим класичним інструментом для створення експресивних, оригінальних і глибоких художніх творів.

Гранітні обеліски, як медузи,
Повзли, повзли і вибилися з сил.
На цвинтарі розстріляних ілюзій
Уже нема місця для могил.

Мільярди вір – зариті у чорнозем,
Мільярди щасть – розвіяні у прах...
Душа горить, палає лютий розум,
І ненависть регоче на вітрах.

Коли б усі одурені прозріли,
Коли б усі убиті ожили,
То небо, від прокльонів посіріле,
Напевно б репнуло від сорому й хули.

Тремтять, убивці, думайте, лакузи,
Життя не наліза на ваш копил.
Ви чуєте? – На цвинтарі ілюзій
Уже немає місця для могил.

Уже народ – одна суцільна рана,
Уже від крові хижіє земля,
І кожного катюгу і тирана
Уже чекає зсукана петля.
Розтерзані, зацьковані, убиті

Підводяться і йдуть чинити суд.
І їх прокльони, злі й несамовиті,
Впадуть на душі плісняві і ситі,
І загойдають дерева на вітті
Апостолів злочинства і облуд.

У лексико-семантичній класифікації прикметників із 1867 уживань репрезентовано 37 груп ад'єктивів, які Василь Симоненко використав у своїй творчості. Кількісно найбільшими групами прикметників є ад'єктиви на позначення абстрактних понять, фізичних характеристик, кольоративи. Особливо широко розвинена епітетна система. Автор активно й системно використовував прикметники на позначення кольорів, запахів, смаків та температури; трансформувал конотації прикметників на позначення релігійних явищ.

Отже, мова поетичних творів Василя Симоненка є лексично багатою, епітетно барвистою, соковито образною. Система виражально-зображальних засобів сформувала досить оригінальний художній стиль поета, що у поєднанні з лінгвістичними традиціями помітно вплинуло на розвиток сучасної української літературної мови. Широке використання прикметників як засобів образності становить літературне надбання автора, який тяжів до творення нових форм художньої виразності, збагачення лексичного складу української мови через творення неологічних лексичних одиниць. Художні тексти Василя Симоненка дали лінгвістам значний матеріал для вивчення системносемантичних та словотвірних зв'язків у лексичній групі прикметників, оскільки ця частина мови забезпечує широке поле для експериментів зі словом і його додатковими конотаціями.

Джерела

1. Батенко Т. Шістдесятництво – грані інтелектуальної боротьби. *У вирі шістдесятницького руху. Погляд з відстані часу*. Ідея видання та упоряд. В. Квітневого. Львів, 2003. С. 35–45.
2. Бетенко Т.П. Структура і поетичні функції атрибутивних словосполучень у поезіях шістдесятників: автореф. дис. ...канд. філол. наук. Харків, 1999. 24 с.
3. Білик Г. М. Художні особливості прози Василя Симоненка. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного ун-ту*: Серія: «Філологія». 2014. № 11. Т. 1. С. 4–6.
4. Волковинський О. Поетика епітета: пролегомени до теми. *Біблія і культура*. 2009. № 11. С. 28–37.
5. Гончар О.Т. Витязь молоді української поезії: [передмова]. *Симоненко В.А. Поезії*. К.: Рад. письменник, 1984. С. 3–11.
6. Горнятко-Шумилович А., Космеда Т. Феномен креативності Василя Симоненка: літературознавчий та лінгвістичний аспекти. *Познань*, 2016. 266 с.
7. Дарморіз О., Мокрик Р. Феномен шістдесятників у контексті проблеми формування культурної еліти в Україні. *Українознавчий альманах*. 2013. Вип. 14. С. 76–79.
8. Поліщук О.Г. Індивідуально-авторські прикметники-композиції у поетичному лексиконі ХХ століття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2008. Вип. 10. С. 109–115.

9. Рудь О. Структура, семантика та функціонування складних прикметників в українській поетичній мові ХХ ст.: автореф. дис. ...канд. філол. наук. К., 2002. 20 с.

10. Семашко Т.Ф. Особливості семантики та функціонування слів-кolorативів в українській фразеології: автореф. дис. ...канд. філол. наук. К., 2008. 26 с.

11. Структурно-семантичні моделі складних прикметників з першим компонентом на позначення кількості (на матеріалі української поезії ХХ століття). *Вісник Сумського державного університету*: Зб. наук. праць. Серія: Філологічні науки. Суми: Вид-во СумДУ, 2000. С. 82–94.

12. Шулінова Л.В. Синестезії в художньому поетичному мовленні Василя Симоненка. *Мовні і концептуальні картини світу*. К.: ВД Дмитра Бураго, 2011. Вип. 37. С. 467–471.

Олександр Тарасенко

МАЛОВІДОМІ ВІРШІ ЛЕОНІДА ГЛІБОВА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ «ЧЕРНИГОВСКИХ ЕПАРХИАЛЬНИХ ИЗВЕСТИЙ»)

Чимало байок і віршів Леоніда Івановича Глібова вперше побачили світ на сторінках «Черниговских губернских ведомостей». Зібрані до купи з іншими поетичними й прозовими творами вони неодноразово перевидувалися. Але, кілька поезій славного українського митця були оприлюднені в іншому чернігівському часописі – у «Прибавлениях к Черниговским епархиальным известиям» [1], і залишилися поза увагою упорядників його творчого доробку. Це не дивно: до революції 1917 р. церковна періодика не мала широкого читацького попиту, у радянський час і поготів.

Утім, Леонід Іванович безпосередньо співпрацював з редакцією «Черниговских епархиальных известий». Будучи видавцем «Черниговского листка», він заручився підтримкою чернігівського архієрея у справі поширення своєї газети через епархіальні структури. Потім намагався перенести видання з друкарні губернського правління до друкарні Чернігівського Іллінського монастиря. Не поталанило. Імперська хвиля боротьби з польським визвольним рухом ураз накрила мокрим рядом і молоді паростки українського національно-культурного відродження. Царська цензура заборонила «проукраїнські видання», зокрема, й «Черниговский листок» [2].

Розкидані на сторінках «Прибавлений к ЧЕИ» вірші Леоніда Івановича Глібова стилістично є філософсько-релігійною поезією, навіть у випадках, коли автор віршовано відгукується на гостру соціальну подію. Вірші – ро-

сійськомовні, що є цілком зрозуміло з огляду на російськомовне видання. (Інші мови, зокрема й українська, цензура дозволяла лише для передачі історичних джерел). На нашу думку, ця поезія характеризує великого байкаря-мораліста як вдумливого серйозного духовно-релігійного мислителя.

Добірку віршів Леоніда Івановича Глібова, що вперше побачила світ у «Прибавлениях к ЧЕИ», подаємо з короткими коментарями для відтворення контексту, у якому вони з'явилися.

Перший вірш є парафразою євангельського тексту про блаженства і присвячений, очевидно, тестю, ніжинському протоієрею Федору Євфимовичу Бордоносу (1809/10–1877) [3].

Кто блажен?

(Посвящается отцу Феодору Б-у)

В юдоли плача и страданий,
На лоне суетной земли,
Высокой истины сказаний,
Поведать люди не могли.
Казалось всем, что благо в мире –
В преуспевании земном:
В богатстве, славе иль порфире,
В пирах, в покое золотом.
Пришел божественный Учитель –
И словом истины святой
Вдруг озарился грешный житель
Земли несчастной и больной.
Жила смиренно и убого
Его священная семья,
Но Он открыл блаженства много
И в скромной доле бытия.
Все с удивлением внимали
Святому слову мудреца,
И злобной зависть дышали
Врагов надменные сердца.
Он говорил – и речь земная
Дышала правдой неземной...
Отцы и дети! Уповая,
Внемлите истине святой.

Блажен, кто счастья не мерил
Ценою злата и сребра;
Кто, делая добро, поверил,
Что мало сделал он добра;
Кто жизнь провел в смиренье строгом
И был покорно убежден,
Что все ему дается Богом,
Что в мире этом беден он.

Блажен, кто пролил слезы в мире
Не о земных своих цветах,
Перед толпой, внимая лире,
А тихо плакал о грехах;
Кто чтил душой, что эти слезы
Не покатались без следа
От них взрастут блаженства розы
И не увянут никогда.

Блажен, кто не роптал на Бога,
Покорен был, не клял людей,
И чья тиха была дорога
От юности до поздних дней;
Кто не гордился брэнной славой
Или значением земным;
Не гневен был и, мысля здраво,
Доволен жребием своим.

Блажен, кто странствуя по свету,
Стремился к правде всей душой,
Любил глубоко правду эту,
Как лучший дар земли родной.
Кто, добродетелью сияя,
Всегда смирялся мыслью той,
Что правда бледная, земная,
Есть только отблеск неземной.

Блажен, кто пламенным участием
Страдальцев мира согревал
И, наслаждаясь светлым счастьем,

Несчастливым руку подавал;
Кто благодатных знаний светом
Собратов темных просветил,
Служил для всех благим советом,
Прощал обиду, злу не мстил.

Блажен, в ком сердце вечно билось
Для непорочных чувств, идей
И никогда не приклонилось
К соблазну суетных страстей;
Кто дружбу вел не лицемерно
И беззаконий не желал,
Любил бесхитростно и верно,
На Бога сердцем уповал.

Блажен, кто посреди волнений
Хранил гармонию и мир,
Ниспровергал в кругу сомнений
Раздора мрачного кумир;
Кто возносил молитвы Богу
О благодатной тишине,
Услыша грозную тревогу
В родной иль дальней стороне.

Блажен, кто предан был глубоко
И верен истине святой
И добродетели высокой
Не изменил в среде земной;
Кто с чувством светлых упований
Шел прямо праведной тропой
И пред угрозами страданий
Был сердцем тверд, могуч душой.

Блажен, кому отрадны были
Гоненья злые за Христа,
Кого кляли и поносили
Невежд безбожные уста;
Кто за святые убежденья
Страдал и плакал до конца

И до последнего мгновенья
Не снял тернового венца.

С тех пор, как дано это слово,
Над миром пронеслись века,
Коснулась до всего земного
Седого времени рука;
Сменились царства и народы,
И многому конец придет,
И снова канут в вечность годы, –
Святое слово не умрет...

Отцы и дети! уповая,
Храните заповедь в сердцах:
Награда будет неземная
От Бога в светлых небесах!

Январь, 1968 года.

Чернигов [4]

Доля поэта – примхлива доля, а життя Леоніда Івановича було аж через край наповнене гіркотою втрат – дружини, дитини, зору, кар'єри, але не віри. Він до кінця своїх днів зберіг гумор – тонкий, іронічний, поволі плекав свій дар – літературний, поетичний. Лише такі люди лишають по собі віршовані молитви...

Молитва

В час утра ясного, когда весь мир ликуя,
Встречает Божий день, поет ему привет,
В уединении молитву возношу я
К рассеявшему мрак, пославшему нам свет:
– Благодарю Тебя, Творец всего созданья,
За утро тихое счастливых дней моих,
За незабвенную годину процветанья
Заветных радостей, стремлений дорогих!
О, Боже! Ниспошли Ты утро мне другое,
Когда, переселясь навеки в мир иной
И позабыв вполне страдание земное,
С небесной радостью предстану пред Тобой. [5]

Наступний вірш Леоніда Івановича присвячений другові, нащадку укра-

їнського гетьмана, чернігівському дідичу й громадському діячеві, знаному збирачу української старовини, історику й письменнику Олександрові Івановичу Ханенку (1805–1895).

БЛАГОВЕЩЕНИЕ
(Посвящается А.И. Ханенко)

Были на свесте вести благие,
Близкие сердцу людей,
Слышали люди речи мирские,
Полные сильных идей.

Все они смолкли, все без изъятья,
Стихла их слава и честь;
Но я напомним, други и братья,
В мире бессмертную весть.

В тихой долине, в городе дальнем,
Божий цветок расцветал, –
Радостью светлой в мире печальном.
Этот цветок воссиял.

То – была в мире Дева святая,
Чистых созданий звезда.
Девы подобной песня земная
Не воспевала тогда.

Утром однажды Дева молилась,
И в благотворной тиши
К вечному Богу мысль возносила
С верою чистой души.

Вдруг перед Нею Ангел прекрасный
В чудном сияньи предстал, –
Полон был счастьем лик его ясный,
Радостью голос звучал.

Деве смиренной Благовеститель
Божию волю гласит:

«Радуйся, Дево! Бог-Вседержитель
Силой Тебя осенил:

Родишь Ты Сына – миру спасенье;
Будет Он Царь из царей!
Он возвеличит мира творенье
Вечною славой Своей!

Ты не смущайся речью чудесной, –
Дух Всемогущий с Тобой!
Верь, благодатная, силе небесной –
И веселися душой!»

Верую слову благословения
Чудный небесный привет,
«Пусть совершится воля святая»,
Дева сказала в ответ.

Слово сбылося: Дева святая –
Ныне Великая Мать,
И не престанет мир, уповая,
Славу Ея воспевать.

25 марта 1869 г.

Чернигов [6]

ПРИВЕТ ПРВОСЛАВНЫМ

в день светлого праздника

Не в битве воинственной, славной
Ныне песня сложилась моя;
Не героев земли православной
Воспевать приготовился я.

Нет, настроил я скромную лиру –
Ныне песнь ея будет не та:
Христианский привет всему миру
В светлый день Воскресенья Христа.

Сирота! Не тревожь ты слезою
В этот день бесталанье свое, –
Да согрется дружбой святою
Одинокое сердце твое!

Улыбнись обойденная счастьем,
Безотрадная в мире семья, –
Омраченная долгим ненастьем,
Да прояснится доля твоя!

Ободришь истомленный трудами,
Бедный странник юдоли земной, –
Да украсится путь твой цветами,
Освеженными Божьей росой!

Не отчаявайся сила больная
И надеждой смягчи свой недуг, –
Да подымет рука неземная
И тебя от одра твоих мук!

Не смущай себя думою черной
Жертва слабая злобы людской, –
Да спасет тебя свет благотворный
Правды чистой и веры святой!...

Понесись, моя песня, далеко,
Передай ты в родные места
Всем привет от души одинокой
В светлый день Воскресенья Христа!

Марта 1871 г.
Чернигов [7]

Наступний вірш є емоційним відгуком поета на трагічну смерть імператора Александра II. Поетично оспівані доленосні події Александрівської епохи – Великі реформи і Російсько-Турецька війна 1877–1878 рр., що проторувала дорогу до свободи балканських народів.

Гудут звони...

Гудут звони от Севера
До Черного моря,
Несут вестку унылую
Нежданного горя.

Помолитесь трудолюбцы
И добрые люди:
Беду чинит вражья сила, –
Господь с нами буди!

Гудут звоны, стонут звоны,
Скорбит Украина:
Схоронила Русь родная
Великого сына.

Плачьте, детки, детки воли
И трудовой доли,
Помяните молитвою
Отца вашей воли!

Гудут звоны, ветер сносит
В далекие страны, –
Пусть заплачет Дунай тихий,
Крутые Балканы.

Они помнят, они знают
Беду вековую –
Как неправда посягала
На правду святую.

Гудут звоны, тужат звоны...
Грядущие роды
Не забудут Зиждителя
Труда и свободы.

Храни, Боже милосердный,
Царя молодого,
Пошли ему силы духа
Для дела святого!

15 марта 1881 г.
Чернигов [8]

Ще один вірш Леоніда Івановича присвячений коронації імператора Александра III, що відбулася 15 травня 1883 р.

С времен далекой старины
Хранит поныне Русь седая
Заветный долг родной страны
Любитъ царя. Любовьъ святая
Во храме древнего Кремля
Звездою яркою сияет,
И ныне Русская Земля
Под той звездой царя венчает.
И слава громкая о том
От стен Москвы первопрестольной
Несется птицею-орлом
Повсюду на Руси раздольной,
Как восклицали предки встарь,
Воскликнем дружною семьею:
Да здравствует великий царь,
Венчанный Русскою Землею! [9]

24 грудня 1883 р., у розквіті духовних і інтелектуальних сил, раптово помер священник чернігівського кафедрального собору Іоанн Кибальчич. Вихованець Чернігівської духовної семінарії, він почав свій короткий, але яскравий життєвий шлях священником Щастнівської парафії Козелецького повіту. Згодом був призначений настоятелем Чернігівської Катерино-Покровської церкви, а зрештою священником Борисо-Глібського кафедрального собору. Одночасно викладав латинську мову в семінарії, обіймав інші посади і виконував різні єпархіальні обов'язки. Глибокі знання, широка ерудиція о. Іоанна стала в пригоді редакції «Черниговских епархиальных известий», де він був редактором неофіційної частини видання («Прибавлений»). Його власний творчий доробок складається з понад 130 публікацій з історії, краєзнавства, біблістики, екзегетики. Коли чернігівському правлячому архієрею Веніаміну (Биковському) повідомили про смерть о. Іоанна, владика на рапорті надписав: «Очень печальное событие. Усопшего хоронитъ буду сам» [10]. На похоронах був присутній Чернігівський губернатор князь В.С. Шаховський. А Леонід Іванович Глібов відгукнувся на цю наглу й передчасну смерть жалобним віршом.

На смерть о. Іоанна Кибальчича*(† 24 декабря 1883 г.)*

От первых дней потерянного рая
Дано в удел нам плакать и страдать.
И плачем мы: пред нами скорбь земная
Нежданный гроб поставила опять.

Коснулась смерть еще цветущей силы,
Питомца веры, мысли и труда, –
И он заснул глубоким сном могилы,
Заснул до дня великого суда.

В тяжелый час последнего прощанья
Произнесем, смирения полны:
Прости, отец, до вечного свиданья
В полях иной, неведомой страны!

26 декабря 1883 р.

Чернигов [11]

Кілька невеличких віршів Леонід Іванович написав і виголосив на честь прот. Григорія Дияконова. У січні 1863 р. Чернігівський архієпископ Філарет (Гумілевський) висвятив Дияконова у священники Хрестовоздвижинської церкви Чернігова [12; 13]. Це була центральна у місті парафіяльна церква. (Кафедральні собори, як-от Спаський і Борисоглібський, не були парафіяльними і не мали приписних парафіян). Хрестовоздвижинська церква знаходилася поруч сучасного будинку «Янтар» і проспекту Миру (у ХІХ ст. вул. Шосейна). Близько того ж таки часу Леонід Глібов назавжди повернувся до Чернігова, оселився у будинку неподалік цієї церкви і, звісно, був до неї приписаний.

Протягом двадцяти років прот. Григорій Дияконов був духовним отцем знаного письменника, зажив поваги парафіян, слави благочестивого наставника й красномовного проповідника. Раптом у січні 1883 р. його призначили настоятелем чернігівського кафедрального собору. Під час церковно-громадського шанування бувшого настоятеля зібралася мало не вся парафія. Поважні міщани організували урочистий обід, куди був запрошений також Леонід Іванович Глібов. Архієрейський хор виконував концерт. Леонід Іванович взяв слово і прочитав свій невеличкий експромт:

Не в край иной, не в дальнюю дорогу
Собралися мы провести тебя, отец,
Но принести благодаренье Богу
И выразить приветствие сердец.

Любовь и мир меж грешной суетою
Да ниспошлет Творец душе твоей!
Да здравствует приход, испытанный тобою,
И будь здоров, отец, до поздних дней!

Почин шанованого поета припав до душі присутнім і після закінчення концерту Леонід Іванович опинився у центрі уваги. Він продовжив частування протоієрея Григорія такими рядками:

Житейской благости отец-учитель
Прими еще привет души моей.
Ты оживил почтенную обитель,
Ея жильцов и радостных гостей

В прощальный час вокруг тебя отрада
Восторженных и любящих сердец.
Прости ж грехи отбившимся от стада,
Благослови незлобивых овец!

Как весела трапеза в этой зале,
Да будет весел твой дальнейший путь,
Чтоб на другом и высшем пьедестале
Ты мог о нас приятно вспомнать.

Мирская жизнь, отец, есть та же служба:
Познать себя и человеком быть...
Да здравствует согласие и дружба,
С которыми всегда умел ты жить!

Розчулений прот. Григорій Дияконов дякував шанованого автора за віршоване привітання, а Леонід Іванович невдовзі прочитав ще один вірш на честь «винуватця» урочистого зібрання:

Винovníк торжества почтенный!
Ты в этот день благословенный

Благие чувства оживил,
 Меня вниманием почтил,
 Порадовал мою ты лиру
 И отдал поцелуй Воздвиженскому миру.

Благодарим за теплый твой привет,
 Приятный всем, мне тоже лестный!
Для добрых дел забвенья в мире нет...
 Да озарит тебя привет небесный
 На много, много лет!

На декламацію Глібова аудиторія відреагувала оплесками та вигуком «Ура» [14].

Протоіерей Григорій Дияконов помер у грудні 1889 р. і був похований на цвинтарі Хрестовоздвижинської церкви. Про повагу небіжчика говорить той факт, що Чернігівський єпископ Веніамін (Биковський), Чернігівський губернатор і церковний староста кафедрального собору О. К. Анастас'єв клопоталися перед загальноєпархіальним з'їздом депутатів від духовенства про надання матеріальної допомоги Марії Дияконовій, яка після смерті батька залишилася без засобів для існування. З'їзд, розглянувши клопотання, ухвалив рішення про виділення з рахунку єпархіального свічкового заводу 300 руб., а також депутати оголосили благодійний збір коштів для сироти.

Леонід Іванович Глібов відійшов у вічність 1893 р. і був похований на подвір'ї Троїцького монастиря. Людська воля була безжальна й до Хрестовоздвижинської церкви з похованнями на її цвинтарі, і до будинку Леоніда Глібова, навіть його поховання з надгробком було понівечене. Але «*для добрых дел забвенья в мире нет*»...

Джерела

1. Указатель статей, помещенных в «Прибавлениях к Черниговским епархиальным известиям» (Неофициальная часть) за 1861–1905 годы. Чернигов: Типография Губернского правления, 1907. 238 с.
2. Тарасенко О. До історії чернігівської періодики 60-х рр. ХІХ ст. *Скарбниця української культури: Збірник наукових праць*. Чернігів, 2006. Вип. 7. С. 126–128.
3. Хойнацкий А., священник. Некролог покойного настоятеля Нежинской Успенской церкви протоиерея Феодора Бордоноса. *Прибавление к ЧЕИ*. 1877. № 6. С. 167–170.
4. *Прибавление к ЧЕИ*. 1868. № 4. С. 124–128.
5. *Прибавление к ЧЕИ*. 1869. № 1. С. 1.
6. *Прибавление к ЧЕИ*. 1871. № 6. С. 151–153
7. *Прибавление к ЧЕИ*. 1871. № 7. С. 173–174.

8. *Прибавление к ЧЕИ*. 1881. № 17. С. 345–346.
9. *Прибавление к ЧЕИ*. 1883. № 11. С. 633–634.
10. Стефановский Т., свящ. Некролог свящ. И. Кибальчича. *Прибавление к ЧЕИ*. 1884. № 2. С. 59–62.
11. *Прибавление к ЧЕИ*. 1884. № 3. С. 115–116.
12. Прощальная речь к прихожанам Черниговской Крестовоздвиженской церкви, сказанная бывшим настоятелем этой церкви протоиереем Григорием Дияконовым, по окончании литургии 6 февраля 1883 года, по случаю перевода его в кафедральный собор. *Прибавление к ЧЕИ*. 1883. № 5. С. 220–223.
13. Держархів Чернігівської обл., ф. 679, оп. 2, спр. 4947.
14. Карпинский П., свящ. Церковно-общественное и знаменательное чествование бывшего своего приходского настоятеля. *Прибавление к ЧЕИ*. 1883. № 5. С. 223–234.

*Наталія Нікітіна,
Марія Паршукова*

МОВЛЕННЄВИЙ СЛЕНГ ЯК АКТ САМОВИРАЖЕННЯ МОЛОДІ

Мова – це засіб вираження себе, своєї сутності. Вона відображає культурно-історичний фон кожної епохи та, як правило, є повністю зрозумілою тільки людям, що живуть у цю епоху. Мова усвідомлюється і використовується як засіб самоствердження, у зв'язку з чим спостерігається тенденція до використання незвичайних, колоритних слів. Настанова на емоційність та експресивність у словесному вираженні змушує мовців звернутися до розмовної лексики, а саме до сленгу.

Мовний процес кінця ХХ – початку ХХІ ст. характеризується посиленням виникнення і потужним вживанням нелітературних, неформальних елементів у мовленні всіх прошарків населення. Це пов'язано, насамперед, зі здобуттям незалежності, посттоталітарним, постколоніальним становищем України. На цьому тлі відбувається активізація та поширення стилістичних функцій розмовної лексики, серед якої, безсумнівно, важливу роль відіграє сленг. Сучасний мовний дискурс оприявнюється посиленням вияву мовної особистості в тексті, і це не випадково.

Будь-яка посттоталітарна країна характеризується прагненням свободи, точніше її проявом у будь-якому аспекті життя людини. Не залишається осторонь і мовний, який позбувається у першу чергу тиску радянських догм, заборон, правил та приписів – і це стосується чи не всіх чинників сус-

пільного життя. Найпотужніше такі прояви фіксуються у мовленні; інноваційні процеси, пов'язані з демократизацією мовного дискурсу, призводять до потужної хвилі запозичень, творення нових слів, подекуди реінкарнації значної кількості заборонених раніше архаїзмів, діалектизмів, експансії розмовного стилю, особливо сленгу. На цьому тлі відбувається не тільки зближення літературної та нелітературної форм, а швидше наближення і стирання кордонів із живомовною стихією. Чому сприяє глибинний протест проти догм і заборон (мова не йдеться про позитивні/негативні наслідки таких процесів), що й призводить до витворення нового зразка в мовленні сучасної людини.

Окрім соціально-психологічного фактору еволюції мови, накладається ще один чинник сучасності, пов'язаний зі стрімким розвитком техніки та повальною комп'ютеризацією, що призводять до омашинення життя. Таким чином стрімко й потужно, украй динамічно розвивається мова, витворюючи нові поняття, бо Слово – це одиниця мовної картини світу людини. Воно містить не лише інформаційний компонент, а й емоційно-оцінно наповнене. Відповідно мовна індивідуальність прагне вирізнитись у власному мовленні, особливо яскраво оприявнюється цей процес у молодіжному середовищі, яке вирізняється креативністю та творчим підходом до засвоєння/творення картини світу і входження в неї. Так відбувається експансія розмовного масиву в сферу літературної мови, виходячи за межі усного мовлення. Лібералізація суспільної думки розширює мовний дискурс.

Лексичний склад нашої мови, як і інших, містить велику кількість сленгових утворень, що відповідають певним соціальним та професійним групам людей.

Уперше термін «сленг» було зафіксовано у 1750 р., що мав значення «мова вулиці». Загалом межа між живою, розмовною мовою та сленгом була і є дуже рухливою, перехідною. Часто статус слова змінюється, і те, що, скажімо, у 60-х, 70-х, 80-х роках ХХ ст. вважалося сленгом, тепер стало частиною повсякденного словника людей. Сленг 1960-х рр. був наслідком підвищеного інтересу до популярної музики, постійної ейфорії [5, с. 7]. Сленг 1970-х рр. містив велику кількість епітетів, що стосувалися невдах. У сленгу 1980-х рр. переважали слова, що стосувалися грошей та роботи. Єдиного визначення сленгу немає і дотепер. У різних словниках і посібниках можна зустріти безліч визначень для сленгу, таких, як: «нецензурна мова», «мова неписьменних і безпутних людей», « поезія простої людини».

Дослідження сленгу оприявлені в напрацюваннях таких науковців, як В. О. Хом'якова, І. Р. Гальперина, У. В. Арнольда, М. М. Маковського, Ш. Баллі, Д. С. Ліхачова, Л. І. Скворцова, Я. Радевич-Винницького, О. І. Поповченко, С. Пиркало, Л. Ставицької, Т. М. Кондратюк, Девіда

Уоррена Маурера (David W. Maurer), Тімоті Т. О'доннелла (T. O'Donnell), Тома Боеллсторфа (Tom Boellstorff), Конні Ебл (Eble Connie) [8].

Проте сленг, як загальновідомо, явище змінне, рухоме, тому потребує вивчення.

Актуальність дослідження полягає у вивченні нових не літературних процесів у молодіжному середовищі, яке динамічніше реагує на суспільно-політичні чинники й найвиразніше оприявнює добу в мовному дискурсі. Існує багато визначень поняття «сленг». Одне з трактувань запропоновано в «Словнику лінгвістичних термінів» О.С. Ахманової: «Сленг – 1. Розмовний варіант професійної мови. 2. Елементи розмовного варіанту тієї або іншої професійної або соціальної групи, які, проникаючи в літературну мову людей, що не мають прямого відношення до даної групи осіб, набувають в цих мовах особливого емоційно-експресивного забарвлення» [1, с. 608]. У «Словнику-довіднику лінгвістичних термінів» Д. Е. Розенталя просто поставлено знак рівності між сленгом, жаргоном і арго: «Сленг – слова і вирази, що вживаються особами певних професій або соціальних прошарків. Сленг моряків, художників; арго; жаргон» [4, с. 257].

Ми ж будемо оперувати таким визначенням цього поняття: сленг (від англ. S (special), lang (language)) – набір особливих слів або нових значень уже існуючих слів, уживаних у різних групах людей (професійних, громадських, вікових тощо) або «неформальна мова» [4].

Шульжук Н.В. виділяє декілька чинників, які зумовлюють розвиток сленгу:

- професійна орієнтація мовця;
- прагнення молодої людини до самовизначення й визначення свого місця серед інших;
- бажання, а іноді й необхідність приховати свої слова чи дії від інших.

З психологічної точки зору, як зазначає Н. В. Шульжук, основою виникнення сленгу у певних групах носіїв мови є:

- бажання бути дотепними;
- прагнення вразити співрозмовника;
- виявити зневагу або байдужість до предмета висловлювання;
- уникнути звичних, затертих слів і виразів [7].

Досить цікавим є аналіз сленгу, який найбільше розповсюджений серед молоді, а особливо – студентів та учнів старшої школи. Молоді люди більш емоційні, їм важливо мати свою мову, яка є важкою для розуміння інших, тобто мати свій особистий код спілкування. Саме тому у сленгу весь час виникають нові слова, а інші зникають, або продовжують використовуватися лише в дуже вузьких колективах та групах.

Молодь як соціальна група суспільства завжди намагалась протиставити себе світові дорослих. Однією з цікавих особливостей студентського сленгу є зміна значення лексем літературної мови, що додає мовленню іронічного забарвлення. Наприклад, *базар* у літературній мові – торгівля на відкритому місці, у молодіжному мовленні це слово має зовсім інше значення, а саме – мовлення. Експресивний словотвір у сфері усного сленговживання полягає в активізації суфіксального способу, який вносить відтінки згрубілості: *стипуха* – стипендія. Нерідко натрапляємо на усічення основи слова: *ботан* – ботанік, *універ* – університет, *курсач* – курсова робота. Більшість одиниць сленгової лексики утворилася внаслідок переосмислення значення загальноновживаних слів: *общага* – гуртожиток, *рагуль* – студент-прогульщик, *плавати* – погано знати матеріал, *пішла жара* – про загострення якоїсь ситуації, *дятел* – дурний, *молоток* – розумний, *наїхати* – накричати на когось, *хвіст* – академічна заборгованість, *плуг* – тугодум, *шара* – спричиняє здачу іспиту чи заліку із максимальним балом за мінімальних попередньо докладених зусиль, *прокол* – помилка, *шухер* – варта, вигук на позначення небезпеки, *висіти* – знаходитися у певному місці протягом невизначеного часу, *вікно* – пара, на яку не призначено занять, *западло* – те саме, що й облом, *всенощна* – ніч перед іспитом, коли студент не спить, а намагається заповнити прогалини в знаннях, *галіміий* – поганий. Нерідко використовують і запозичення з інших мов: *беспрєдел* – безлад, *виделуватись* – вихвалитись, *прєпод* – викладач, *потєряний* – неуважний, незібраний, *фейс* – обличчя, *камтумі* (англ. *come to me*) – як прохання підійти, *спікати* (англ. *speak*) – розмовляти, *бет* (англ. *bag*) – сумка, *піпли* (*people*) – люди, *мєсаг* (*message*) – повідомлення, *фрєш* (англ. *fresher*) – першокурсник, *крєйзі* – божевільний, *лузер* – той, хто отримав «2», *дарлінг* (англ. *darling*) – близька людина, *набєдити* (англ. *bad*) – зробити щось погане.

Особливого поширення набувають англіцизми в мовленні учнів-старшокласників та студентів ЗВО. У молодіжному середовищі спостерігається тенденція до використання незвичайних, образомістких та колоритних слів, які мають й інший, більш глибокий підтекст: уживлення в європейську культуру, демократію, упевненість у майбутньому, свободи, що оприявнюються у свідомості хоча б на мовному рівні. Саме тому пласт англіцизмів поширюється, розростається і стає широко вживаним. Нижче подані приклади англійських слів, які використовує молодь у своєму мовленні:

фейс (англ. *face*) – обличчя

камтумі (англ. *come to me*) – як прохання підійти

спікати (англ. *speak*) – розмовляти

бет (англ. *bag*) – сумка

піпли (англ. *people*) – люди
месаж (англ. *message*) – повідомлення
фреш (англ. *fresher*) – першокурсник
крейзі – божевільний,
лузер – той, хто отримав «2»
дарлінг (англ. *darling*) – близька людина
наябедити (англ. *bad*) – зробити щось погане
камон (англ. *come on*) – давай, давай
ком'юнікативити (англ. *communicate*) – спілкуватися
бестовий (англ. *best*) – найкращий
онліне (англ. *online*) – бути в онлайні
ван секпліз (англ. *one second please*) – одну хвилинку, будь ласка
анбелівбл (англ. *Unbelievable*) – вираження ступеня задоволення – неймовірно
кульно (англ. *cool*) – вираження ступеня задоволення – чудово
френди (англ. *friends*) – друзі
перенти (англ. *parents*) – батьки
проблемзи (англ. *problems*) – проблеми
різон (англ. *reason*) – причина
«Це просто ізі» (англ. *easy*) – тобто дуже легко
«Контролюй свій спіч» (англ. *speech*) – мова, говір
руммейт (англ. *room mate*) – товариш по кімнаті
флудераст (англ. *flooder – затоплювач*) – людина, яка флудить (продуцент великої кількості беззмістовних повідомлень на форумах)
юзер (англ. *user*) – користувач
фіфті фіфті (англ. *fifty fifty*) – 50/50
бестест (англ. *the best of the best*) – кращий з кращих
бейзік (англ. *basic*) – звичайний, базовий
муд (англ. *mood*) – настрої
нуб (англ. *noob*) – новачок у чомусь
«Це ж простообві» (англ. *obviously*) – очевидно
соус (англ. *sauce*) – опис людини впевненої в собі, якій усе вдається
треш (англ. *trash*) – буквальный переклад сміття
анріал (англ. *unreal*) – нереальний
крамити (англ. *to cram*) – зубрити щось.

Особливого значення набуває сленг у закритому молодіжному соціумі. Наприклад, курсантський колектив – це замкнений мікросоціум з суворим внутрішнім розпорядком та ієрархією відносин. Для курсантів, які знаходяться в соціальній ізоляції на території свого ЗВО, використання жарго-

нізмів є одним із способів адаптації в новому середовищі, своєрідною спробою соціалізації серед однолітків цієї групи через наслідування її норм.

Щодо способів утворення курсантських жаргонізмів необхідно виділити наступні шляхи їх формування: лексико-семантичне словотворення, метафоризація в результаті зміни значення слова, що належить до загальноновживаної лексики («дух»); морфологічне словотворення: складання основ двох слів («мамлей» – молодший лейтенант), афіксація («пебешник» – курсант факультету пожежної безпеки), скорочення («кеп» – капітан), звуконаслідування («децепе» – ФПБ (факультету пожежної безпеки)); створення фразеологічних одиниць («ставати на тумбу» – заступати у внутрішній наряд); 22 жаргонні запозичення (переважно з російського військового жаргону – «дембель»).

Короткий словник жаргону курсантів

- акваріум – закрите приміщення чергової частини;
- англа – навчальна дисципліна «Англійська мова»;
- бурса – інститут;
- взльотка – коридор;
- виживші – курсанти 5-го курсу;
- воротар – курсант в наряді на контрольно-пропускному пункті;
- вулик – тумбочка біля ліжка;
- добовуха – добове звільнення;
- кепешка – контрольно-пропускний пункт;
- лекціонка – лекційний зал;
- мамка – заступник начальника курсу;
- паятися – нічого не робити, перебувати десь протягом довгого часу;
- педалі – черевики з високими берцями;
- спортіва – спортивна форма;
- топливо – гроші;
- шарік (від «шаритися») – той, хто нічого не хоче робити.

Отже, проблема сленгу сягає далеко за межі мовної сфери, вона пов'язана зі стрімкими суспільно-політичними процесами сьогодення, омашиненням та технологізацією життя, прагненням до яскравого вираження індивідуальності, особливо мовної в молодіжному соціумі. Саме такі процеси і впливають на поширення не літературних форм мовлення, які подекуди інтенсивніше розвиваються та оперативніше реагують на стрімке входження інноваційних технологій у життя сучасної людини. Аналіз мовлення студентів виявив такі тенденції, як уточнення характеристики предметів, прагнення до яскравості, емоційності, експресії, поглиблення образності, оскільки дозволяє вербально схарактеризувати себе, проявити

свою індивідуальність, яскравість. Варто наголосити, що стрімке й потужне входження англіцизмів у мовлення учнів-старшокласників та студентів оприявнює прагматичні та волюнтативні інтенції: пов'язаність із європейським простором, з демократією, впевненістю у завтра, картиною свободи, яка витворювалась і витворюється ЗМІ як один із чинників євроінтеграції. Свобода, якої так прагне людина, стирання меж і кордонів, заглиблення у європейську культуру сучасною молоддю – ще один із факторів засвоєння/творення сленгу, нових понять й переосмислення старих. Аналіз зібраного матеріалу свідчить про потужне творення в молодіжному середовищі великої кількості емоційно-експресивних словесних засобів, як-от: жаргонізмів, лексичних каламбурів, фонетичних покручів та метафоричних утворень.

Таким чином, сленг, будучи відкритою системою, постійно поповнюється новими словами, які відображають зміни в нашому житті, він є своєрідною школою словотворчості, мірилом дотепності мовців. Як тільки сленгізм стає загальновідомим, мовець швидко втрачає до нього інтерес і замінює його іншим, тому сленг можна вважати своєрідним «фільтром» новотворів.

Джерела

1. Ахманова О. С. Словник лінгвістичних термінів: Москва: Радянська енциклопедія, 1966. 608 с.
2. Культура мовлення та сленг. *Олбест*: веб-сайт. URL: https://revolution.allbest.ru/languages/00325111_0.html
3. Обухова В. Специфіка молодіжного жаргону: комунікативний аспект. *Гуманітарні науки: науково-практичний журнал*. 2007. № 1. С. 141–144.
4. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов: Москва: Просвещение, 1985. 400 с.
5. Ставицька Л. Про взаємодію жаргону і сленгу. *Українська мова та література*. 2000. № 15. С.7–8.
6. Чернобай В.Г. Сленг, історія виникнення, визначення поняття. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки*. 2014. Вип. 206. С. 76–81.
7. Шулъжук Н. В. Сленг як нелітературний пласт сучасної української лексики. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Сер.: Філологічні науки. 2011. № 21. С. 102–111.
8. Kleinman Z. How the Internet is Changing Language. *BBC News*. 2010. URL: <http://www.bbc.com/news/technology-10971949>

Ірина Лисенко

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОЧАТКОВУ ТА СЕРЕДНЮ ОСВІТУ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Сьогодні помітнішим стає інтерес дослідників біографії Олександра Петровича Довженка (1894–1956) до вивчення маловідомих аспектів життя й творчості видатного митця. З його іменем пов'язана особлива сторінка в історії української культури: Олександр Петрович Довженко увійшов в історію як фундатор української національної школи кінематографії, геніальний кінорежисер, самобутній письменник, художник. У 2018 р. світ та Україна відзначали 125-річчя з дня народження видатного діяча.

Малодослідженою сторінкою життя О. П. Довженка залишається шкільний та інститутський періоди життя, які відіграли визначну роль у становленні його особистості. Олександр Петрович постійно згадував про незабутні чари дитинства, зазначав, що сумно і смутно людині, коли обертаючись до найдорожчих джерел дитинства та юнацтва, нічого не бачить вона дорогого, небуденного, ніщо не гріє її, не будить радості, ані людяного суму [10].

Звісно, важливим джерелом інформації з теми дослідження стала автобіографічна повість «Зачарована Десна» [1].

Різні аспекти біографії та творчості О. Довженка висвітлені у працях М. Куценка [2], С. Плачинди [7], Ю. Солнцевої [8], І. Сороки [11]. Б. Стенашина [12]. Лідія та Віталій Пригоровські у статті «Навчання давалось мені легко» коротко проаналізували навчання Олександра Петровича в початкових школах та Глухівському учительському інституті [9].

Довженкознавці насамперед зазначали, що сім'я видатного кінорежисера мала славний родовід, який належав до козацького стану. Предок Довженків Карпо переселився з Полтавщини на Чернігівщину в XVIII ст. Олександр Довженко народився 29 серпня (10 вересня за новим стилем, за іншими даними 12 вересня) 1894 р. у багатодітній селянській сім'ї на хуторі В'юнище Сосницького повіту Чернігівської губернії (нині в межах селища міського типу Сосниця – одного з районних центрів Чернігівської області). Батько, Петро Семенович Довженко, належав до козацького роду. Про батька Олександр Петрович писав: «Скільки він землі виорав, скільки хліба накосив! Як вправно робив, який був дужий і чистий. Тіло біле, без єдиної точки, волосся блискуче, хвилясте, руки широкі, щедрі. Як гарно ложку ніс до рота, підтримуючи знизу шкоринкою хліба, щоб не покrapать рядно над самою Десною на траві. Жарт любив, точене, влучне слово. Такт розумів і шанобливість. Зневажав начальство і царя» [1, с. 4].

Багатодітна сім'я жила не заможнo. Землі було чимало, але переважно неродючої. Батько завжди «наймався в підводчики та смолярував». Кілька дітей померли. Олександр Довженко згадував про дитинство, у якому частинами були «плач і похорон». Він любив матір, про яку писав: «Народжена для пісень, вона проплакала усе життя, проводжаючи назавжди» [1, с. 5].

О. Довженко зазначав, що вирішальним для формування його характеру була любов до природи: «Жили ми в повній гармонії з силами природи. Зимомо мерзли, літом смаглись на сонці, восени місили грязь, а весною нас заливало водою, і хто цього не знає, не знає тієї радості і повноти життя» [1, с. 7].

Олександр Петрович підкреслював у «Автобіографії», що батько (Петро Семенович) і мати (Дарина Єрмолаївна) були неписьменні. Саме тому Петро Довженко твердо вирішив будь-якою ціною «вивчити свого сина на пана», тобто дати йому освіту.

Більшість авторів наукових розвідок, торкаючись шкільного періоду життя О. Довженка, стверджують, що той навчався у Сосницькій початковій, а згодом у вищій початковій школі. Проте, на підставах аналізу офіційних джерел, зокрема, «Отчета Сосницкого уездного земства по народному образованию за 1903 год» [5] і «Памятной книжки Киевского учебного округа на 1909–1910 год» [6] з'ясовано, що назвою першої було – перше міське парафіяльне училище, другої – трикласне, а пізніше – чотирикласне міське училище.

Отже, восени 1903 р. батько віддав Сашка до міського двокласного парафіяльного училища, термін навчання в якому складав 4 роки. Встановлено, що у змісті навчання названих шкіл домінували предмети релігійного характеру (Закон Божий, церковнослов'янська мова, церковний спів). Метою навчання у парафіяльних школах було «утвердження серед народу православної віри й християнської моралі та надання елементарної грамоти» [6, с. 134]. Дітей вчили читати, писати та виконувати чотири арифметичні дії.

«Штани мені пошили нові з довгими холошами і повели до школи, – згадував Олександр Петрович. – Учитель Леонтій Созонович Опанасенко, старий уже, нервовий і сердитий, очевидно, чоловік носив золоті гудзики і кокарду. Він здавався мені величезним паном, не меншим од справника чи судді» [1, с. 7].

Окремі дослідники біографії О. Довженка записували Сашка до складу юних революціонерів, котрі брали участь у подіях 1905–1907 рр. Однак у його «Автобіографії» немає жодної згадки про революційне дитинство у повітовому містечку. Його «мрії у виборі майбутньої професії літали у сфері архітектури, живопису, мореплавання далекого плавання, розведення риб і учителювання» [1, с. 8].

У 1907 р. Сашка зарахували до Сосницького міського чотирикласного училища (з 1816 р. у Сосниці існувало повітове училище, а з 1872 р. – міське). Термін навчання складав 4 років, а з 1913 р. – 6 років. Варто зауважити, що училище за високий рівень знань, який воно надавало випускникам, у народі називали Сосницькою академією.

На відміну від початкових шкіл при вступі до міського чотирикласного училища учні здавали вступні іспити, де перевірялися їхні уміння читати, писати та знання чотирьох дій арифметики. Відповідно до Положення про міські училища (1872 р.) встановлювався перелік навчальних дисциплін. Окрім тих, що вивчалися у парафіяльних школах (читання, письмо, арифметика) викладалися й такі: практична геометрія, географія й історія «Отечества», відомості з природничої історії й фізики, креслення й малювання. Такі предмети, як співи, гімнастика вивчалися у позаурочний час. З 1913 р. запроваджувалося вивчення іноземних мов: французької та німецької. Також до навчання був уведений курс «бухгалтерія» [6]. Збереглося рідкісне фото Олександра Петровича з його однокласником (1911).

Довженко згадував: «Навчання давалося мені легко. Я був те, що зветься тепер відмінником: це мене часто-густо бентежило. Мені здавалося, що вчителі самі щось не зовсім розуміють і тому їм здається, що я відмінник» [1, с. 15]. Він черпав знання з книг, а також від спостереження за живою природою. Зокрема, добре запам'ятав весняну повінь 1908 р., котра затопила с. Загребелля, хвилюючи уяву хлопця.

У серпні 1911 р. О. Довженко вступив до Глухівського учительського інституту, не маючи повних шістнадцяти років, керуючись конкретними життєвими обставинами. Він згадував: «Цю школу я вибрав тому, що мав право складати іспити, а по-друге, там були стипендії по 120 карбованців на рік. Погоня за стипендією, тобто за можливістю вчитися, і привела мене до цього інституту, тут я був наймолодшим» [1, с. 18].

Конкурс до інституту був неймовірно високий: на тридцять місць подали аж триста заяв. Зачитуючи список зарахованих до інституту, тодішній його директор М.С. Григоревський відзначав: «Обращает на себя внимание работа по русской литературе на тему, взятую у Николая Васильевича Гоголя. Тема трудная, но раскрыта глубоко и, я бы сказал, талантливо. Написал эту работу самый молодой из поступающих, которого мы принимаем в институт, Довженко Александр Петрович» [1, с. 19].

Глухівський учительський інститут із початковим училищем при ньому було відкрито у 1874 р. Він знаходився у кам'яній двоповерховій будівлі, де були просторі класні кімнати, їдальня, актова зала, домова церква, клас ручної праці з майстернею. Він мав належне навчально-методичне забез-

печення: бібліотеки для учнів і викладачів (3025 назв книг), фізичний кабінет (217 приладів), природничо-історичний кабінет (35 наочних предметів), клас ручної праці (1071 предмет), педагогічний музей, що почав функціонувати в 1909 р. Також до інститутської бібліотеки надходило 16 періодичних видань, серед яких «Вестник воспитания», «Образование», «Детское чтение», «Всходы» [3, с. 12].

Термін навчання в учительських інститутах складав три роки. В атестаті Олександра Довженка зазначені предмети, які вивчалися в навчальному закладі. За відмінної поведінки, він «оказал успехи в Законе Божьем удовлетворительные(3), педагогике и дидактике – весьма удовлетворительные (4), русского и славянского языка с методикой, теорией словесности, русской словесности, логики, математики (арифметики, алгебры, геометрии и тригонометрии) с методикой – весьма удовлетворительные (4); некоторые с методикой – удовлетворительные (3), географии с методикой, естествоведения и физики, чистописания – весьма удовлетворительные (4), черчения и рисования – весьма удовлетворительные (5), пения и музыки удовлетворительные (3), гимнастики – весьма удовлетворительные (4). Вследствие чего он, Довженко, удостоивается звания учителя высшего училища и при вступлении на означенную должность имеет пользоваться всеми правами той должности присвоенными» [9].

Крім теоретичного вивчення навчальних дисциплін, для учнів третього класу Глухівського інституту проводилася педагогічна практика, що проходила у міському училищі, яке функціонувало при інституті. Практика складалася з декількох етапів. На початку навчального року (з вересня по жовтень) вихованці випускного класу щодня відвідували уроки учителів училища та готували звіти. З жовтня по квітень вони складали конспекти уроків та проводили пробні уроки та звітні заняття, під час яких був присутній директор інституту. Вихованці також відвідували педагогічний музей, писали реферати, вели спостереження за учнями та складали їхні характеристики. Кількість практичних уроків у випускному класі було скорочено з 3 до 2 годин, що дало можливість зосередитися й на методиці викладання предметів. Також проводилися педагогічні конференції, де розглядалися пробні уроки [3, с. 12].

Важливим напрямком у виховному процесі педагогічних навчальних закладів було релігійне виховання. Учні відвідували церковні служби, брали участь у релігійних співах, читаннях. Особлива увага приділялася вихованню відповідальності, працьовитості, поваги до старших. При Глухівському учительському інституті була церква, де проходили служби за участю церковного хору, сформованого з вихованців навчального закладу.

Так, О. Довженко згадує: «Пам'ятаю домову інститутську церкву, в якій я, 17-річний у той час юнак, стоячи на колінах перед аналоєм на сповіді перед законовчителем Олександром, відмовлявся від віри в бога» [1, с. 20]. У позаурочний час студенти займалися музикою (було 10 скрипок і віолончель), ручною працею, читанням книжок, педагогічних журналів [3, с. 11].

Зі спогадів Ярини Коваль дізнаємось, що О. Довженко «на інститутських вечорах завжди виступав з художнім читанням. Улюбленим його предметом була література. В той час літературу викладав Віктор Васильович Голубев – великий знавець і тонкий її цінитель. Дуже часто Довженко і Голубев виступали з художнім читанням на вечорах разом. Мені здається, що саме Голубев зробив деякий вплив на Довженка як майбутнього письменника» [9]. Спостережливість і вразливість Сашка особливо проявлялися в шаржах і карикатурах.

Проте диплом учителя, за спогадами Олександра Петровича, дався йому нелегко: «Мені важко було зближуватися з цими учителями-учнями і вчитися було важко. Моя підготовка до інституту була недостатньою, і я склав іспити, мабуть, випадково. Тому вчився я поганенько. Нерівно. Через те мені не дали стипендії, і перші два роки я перебивався уроками, а батько мій навіть продав десятину землі» [1, с. 22]. Під час навчання в інституті він вперше познайомився з українською забороненою літературою, яку читав на квартирах товаришів та на хаті у свого найближчого друга Петра Фурси. Зокрема, «це був «Літературно-науковий вісник» і газета «Нова Рада», що видавалися, здається, у Львові і читалися у нас потай від педагогів як щось рідне, але заборонене. Заборонено було в нашому середовищі розмовляти українською мовою» [1, с. 23].

Кожен день у О. Довженка був чітко розпланований. Зранку – заняття в інституті, після обіду – репетиторство з метою заробити на хліб, а ввечері – підготовка домашнього завдання. Цей розпорядок порушувався лише у вихідні чи святкові дні, коли Сашко ходив до свого товариша Петра Фурси, який жив у селі Береза, за сім кілометрів від Глухова. Петрові Фурсі, його братові Сергію і Олександру Довженку вдалося організувати своєрідний сільський етнографічний хор, або краще сказати – багатоплановий етнографічний ансамбль, оскільки його учасники не тільки співали пісень, танцювали, а й організовували вистави.

Згадуючи про інститут, О. Довженко писав: «З нас готували учителів – обрусителів краю. В Київській, Подільській і Волинській губерніях до нашої платні згодом додавалась якась надбавка, здається, вісімнадцять карбованців на місяць, – за обрусіння краю» [1, с. 23]. Зрештою він зазначив, що «вийшов з інституту в 1914 р. з умінням учити школярів, політично не-

письменним і темним юнаком дев'ятнадцяти з половиною років» [1, с. 23].

Наказом заступника директора народних училищ Волинської губернії від 12 серпня 1914 р. за № 4320 його призначили на посаду вчителя Кутузівського вищого початкового училища з 1 липня, а за розпорядженням № 5301 від 20 вересня 1914 р. переведено на посаду вчителя 2-го Житомирського змішаного початкового училища. Там він викладав фізику, природознавство, географію, історію, гімнастику. Учні старших класів були трохи молодшими від свого наставника, а відтак завжди знаходили з ним спільну мову.

Отже, у формуванні творчої особистості відомого діяча відіграло його навчання у навчальних закладах Чернігівщини. Сьогодні Сосницька гімназія, Глухівський національний педагогічний університет носять ім'я О.П. Довженка. А на місці храму в Глухові знаходиться музей, у якому зберігається ікона Св. Димитрія Ростовського, при спогляданні якої згадуються слова О. Довженка: «Бог в людині, Він є або немає. Але повна його відсутність – се великий крок назад і вниз. У майбутньому люди придуть до нього. Не до попа, звичайно, а до приходу. До Божественного в собі. До прекрасного, до безсмертного».

Джерела

1. Довженко О. Твори: у 5 т. К.: Дніпро, 1964. Т.1. 378 с.
2. Куценко М.В. Сторінки життя і творчості О.П. Довженка. К.: Дніпро, 1975. 340 с.
3. Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии Глуховского учительского института и учительских семинарий за 1890 год. К.: Типо-литограф. т-ва И. Н. Кушнерев и К., 1891. 14 с.
4. Отчет о состоянии церковно-приходских школ и школ грамоты Черниговской епархии за 1890-1891 учебный год. Чернигов: Тип. Губернского правления, 1892. 90 с.
5. Отчет Чернігівського губерньського земства по народному образованию за 1903 год. Чернигов: Тип. Губернского земства, 1904. 52 с.
6. Памятная книжка Киевского учебного округа на 1910-1911 гг. К.: Тип. т-ва И. Н. Кушнерев и К, 1911. 615 с.
7. Плачинда С.П. Олександр Довженко: Біографічний роман. К.: Молодь, 1980. 344с.
8. Полум'яне життя: спогади про Олександра Довженка / упоряд. Ю. Солнцева. К.: Дніпро, 1973. 719 с.
9. Пригоровська Л. Пригоровський В. Олександр Довженко: «Навчання давалось мені легко». *Українська мова й література у середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2004. № 2. С. 170–175.
10. Сердюк Г.А. Земля дитинства як символ утраченого раю (за матеріалами кіноповісті «Зачарована Десна» та «Щоденника» О. Довженка). *Щорічник Чернігівського обласного педагогічного ліцею для обдарованої сільської молоді Чернігівської обласної ради: питання педагогіки, методики та науки*. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. С. 57–65.

11. Сорока І. Закоханий у прекрасне (Спогади про Довженка). *Дніпро*. 1964. № 11. С. 123–126.
12. Степанишин Б. Дивосвіт Олександра Довженка: До 100-річчя від дня народження: Літературно-критичний нарис. К.: «Просвіта», 1994. 54 с.
13. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. За ред. А.В. Кудрицького. К., 1990. 978 с.

Додаток

*О. Довженко.
Автопортрет. 1950-і рр.*

*О. Довженко (зліва) зі шкільним товаришем І. Тишином
у день закінчення школи. Чернігівська губернія, 1911 р.*

О. Довженко – студент Глухівського вчительського інституту, 1911 р.

Глухівський учительський інституту (кінець XIX ст.)

О. Довженко (3-й зліва у верхньому ряду) серед учасників Сосницького самодіяльного театру в постановці опери С. Гулака-Артемівського «Запорожець за Дунаєм». 1912 р.

О. Довженко (2-й зліва стоїть) в групі викладачів Житомирського вищого початкового училища. Житомир, 1914 р.

IV

Психологія та виховання

Наталія Коваленко

ВИХОВАННЯ ГІДНОСТІ, ШЛЯХЕТНОСТІ, ПАТРІОТИЗМУ ЯК ДОМІНУЮЧИХ РИС МАЙБУТНЬОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ

Формування патріотизму в українському суспільстві залишається першочерговим як для держави, так і для системи освіти в цілому. У зв'язку з цим національно-патріотичне виховання є важливою складовою освітнього процесу.

Головне завдання закладів освіти – так побудувати виховну діяльність, щоб сама її організація, приклади авторитетних наставників-учителів, шкільне середовище виховували дітей у дусі патріотизму, глибокого розуміння історії свого народу, національної ідентичності, самобутності. Завдання педагогів полягає у тому, щоб слова «Україна», «патріотизм» набували для дитини особливого сенсу, тобто сприймалися «не лише розумом, а й серцем» [7].

Згідно з програмою «Нової української школи», патріотизм – особливе, тобто безумовне й високо-сміслове почуття – цінність, яке й характеризує ставлення особистості до народу, Батьківщини, держави та до самої себе [11].

Чернігівський обласний педагогічний ліцей для обдарованої сільської молоді (далі – ЧОПЛ) за 26 років свого активного життя на освітянській ниві області створив, розробив і випробував особливе освітнє середовище, багатолітньою практикою довів ефективність своєї колективної інноваційної системи навчання й виховання майбутньої еліти держави.

Ми добре розуміємо, що освітнє середовище ліцею, як і інших шкіл, шкіл-інтернатів області, культурно-освітніх закладів міста та всіх інноваційних закладів України, формує майбутній соціум держави. Співпраця з подібними закладами й установами ліцеїстів ЧОПЛ сприяє їхньому ста-

новленню як майбутньої еліти держави, яка вирізняється перш за все своєю гідністю, шляхетністю й патріотизмом. Знані теоретики національно-патріотичного виховання відзначають: «Бути патріотом – значить духовно піднятися, усвідомити в Батьківщині безумовну цінність, яка дійсно й об'єктивно їй притаманна, приєднатись до неї розумом і почуттями. У той же час патріотизм передбачає відкриття в самому собі беззавітної відданості Батьківщині, спроможності безкорисно радіти її успіхам, вдосконаленням, служити їй, поєднати свою долю з її долею» [1, с. 29]. Саме така еліта буде спроможна розбудувати ту Україну, про яку мріяли Микола Міхновський, Володимир Винниченко, Михайло Грушевський, В'ячеслав Чорновіл, Левко Лук'яненко й інші справжні патріоти нашої багатостраждальної держави.

Нинішні здобувачі освіти, безумовно, мріють і прагнуть узяти безпосередню участь у розбудові нової й вільної, незалежної та гідної, найкращої у світі держави – Україна. Так, учні на уроках історії України, вивчаючи декалог Миколи Міхновського, створили свій сучасний декалог:

1. Здобудеш українську незалежність і гідність або загинеш в боротьбі за неї.
2. Не дозволиш нікому плямити славу і честь своєї нації.
3. Пам'ятай наше славне минуле.
4. Будь гордий з того, що Ти є спадкоємцем великого Б. Хмельницького і славетного пророка Т. Г. Шевченка.
5. Шануй і бережи мову як найбільшу святиню.
6. Про справу говори не з ким можна, а з ким треба.
7. Будь милосердий до всілякої людини, навіть до ворога.
8. Поважай символи України.
9. Нехай ніщо не порушить твоєї віри у славетне майбутнє Батьківщини.
10. Усе своє життя оберігай, захищай, примножуй славу України.

З 2004 р. особисто я віталась з учнями на уроках історії України словами «Слава Україні!», маючи на увазі, як слава державі, в якій навчаються і живуть такі розумні, шляхетні діти. Учні відповідали: «Навіки слава!» Я не могла уявити, що колись без попередньої домовленості, вітаючись у відповідь, учні будуть відповідати на ці ж слова «Героям слава!» Це сталося згодом за гірких обставин і трагічних подій у нашої державі.

Наразі ми досить спокійно можемо говорити про 3 головні ознаки національної аристократії: гідність, патріотизм, інтелект. За відсутності однієї з них людина перестає бути шляхетною. Шляхетний – добре вихований, благородний, який відзначається високою моральністю. Наприклад, інтелект без гідності властивий заробітчанами, інтелект без патріотизму – олігархам, націоналізм без інтелекту – фанатиками.

Ліцейна освіта орієнтована на сильну сторону людської особистості, її можливості, на посилення суб'єктивної характеристики людини, на розвиток її потенціалу. Людина із загальною високою культурою є потрібною в сучасному суспільстві. Суспільство раніше було орієнтовано, на жаль, на культуру споживача. А гідність людини проявляється в першу чергу через ставлення до іншої людини та світу. Гідність – це поняття моральної свідомості, яке виражає уявлення про цінність людини як моральної особистості, категорія етики, яка означає особливе моральне ставлення людини до суспільства, у якому визначається цінність особистості. Людина не може знаходитися поза рамками загальнолюдських цінностей. Людина повинна мати ціннісне-смыслове, моральне начало, тобто гідність. Саме про це йде мова на уроках гідності у Всесвітній День Гідності, який проходить у ліцеї, починаючи з 2017 р. Уроки гідності проходять в кожному класі, зокрема на уроках курсів «Громадянська освіта», «Людина і світ», «Психологія особистості». Увесь цей день наповнений різноманітними подіями, заходами, які дають можливість здобувачам освіти зрозуміти й відчути смак справжнього почуття гідності.

Кожен учень ліцею – це людина нової європейської держави. Україна має бути квітучою Європейською державою; у цьому просто впевнені учні. Кожен учень ліцею за роки навчання має можливість побачити свою цінність для майбутнього держави. Здобувачі освіти певні в тому, що зможуть змінити Україну на краще, головне починати з себе і працювати тут і зараз. Випускники ліцею вже беруть на себе відповідальність за країну і чітко знають, що розбудувати державу можуть люди з високим почуттям гідності, у яких гармонійно поєднаний внутрішній і зовнішній світ, як у нашому тризубі. Людина, яка має внутрішній стержень гідності і шляхетності, зможе багато зробити не тільки для країни, а й для світу в цілому.

Вальдорфська педагогіка стверджує, що дитина народжується хворою, а далі вона одужує. Тож ми всі разом маємо нашим дітям і собі допомогти одужати перш за все в духовному й моральному плані, щоб допомогти одужати державі. Нація одужує. Уже з'явилась національна ідея, національна гідність, повертається втрачена шляхетність українців. Тож ради цього варто жити й творити, допомагати нашій еліті.

Ліцейісти ЧОПЛ, одночасно зі здобуттям освітніх компетентностей, навчаються ставати дійсно гідними і шляхетними, несучи ці якості у простір України, у якому вони зможуть проявити й реалізувати себе. Оскільки ліцей позиціонує себе як Екошколу, то фактично у ліцеї йде екологізація душі (естетично-етичний компонент), до якого належить виховання гідності, шляхетності і патріотизму. Лише зміни в особистості учня можуть

свідчити про ефективність виховання і зокрема таких рис, як гідність, шляхетність й патріотизм.

Настав той час, коли нинішні батьки, які були випускниками ЧОПЛ, привели на навчання до навчального закладу своїх дітей, а значить, вони довіряють нам і вірять в те, що їхня дитина, навчаючись у ліцеї, стане дійсно шляхетною, інтелегентною людиною, яка зможе гідно представити Україну у світі. Патріотичні заходи, якими так багатий ліцей, отримали нову сутність, вони стали більш глибокими за змістом і більш чуттєвими для кожного здобувача освіти.

Професійно підійти до організації системи виховної роботи в класі вихователям допомагає вивчення та використання широкого спектру виховних технологій, а саме: система колективного творчого виховання І. Іванова [5], життєве і соціальне проектування І. Єрмакова [3], гуманістична виховна система В. Сухомлинського [13] та втілення передових досягнень сучасної педагогіки, зокрема Закону про освіту [4] та Закону про загальну середню освіту [10], стрижневою ідеєю яких є конкурентоспроможний сучасний патріот, розвинена особистість, яка розбудовуватиме модерну Україну.

Знавці національно-патріотичного відзначають: «Визначальною рисою українського патріотизму має бути його дієвість. Саме вона спроможна перетворювати почуття в конкретні справи і вчинки на користь Батьківщини і держави. Адже патріот – це не той, хто говорить красиві слова про Україну, прикрашає дійсність, а той, хто бачить труднощі, помилки, невирішені проблеми, розуміє соціально-політичну ситуацію в країні й світі, проте не панікує, не носиться зі своїми егоїстичними претензіями, а готовий долати перешкоди, захищати свою Вітчизну» [1, с. 29].

Важливу роботу проводять наші вихователі, які безпосередньо працюють з дітьми та їхніми батьками у позанавчальний час. У ліцейній родині відбуваються такі заходи, як збір «Натхнення» «Ми твій завтрашній світанок Україно!», Олімпійські ігри українських патріотів, тематичні вечори «Герої Крут і сьогоднішня», Козацькі забави, зустрічі з учасниками ООС, концерти для учасників ООС в Центрі психологічної підтримки учасників ООС, акції «Діти України за мир», «Створи оберіг захиснику України», «Напиши листа солдату» тощо. Протягом «Тижня ліцею», у День Захисника та по закінченню свята Останнього дзвоника щорічно відбувається патріотична хода до стели Небесної сотні. Активності під назвою флеш-моб стали для ліцею вже традиційними до Дня пам'яті Героїв Крут, до Дня Гідності і Свободи, до річниці Акту Злуки УНР із ЗУНР, до Дня української писемності тощо. Очікуваний же результат національно-патріотичного вихо-

вання – це формування характерних рис патріота, людини яка підтримує й розвиває українську державність.

З 1 вересня 2014 р. у ліцеї з ініціативи самих учнів започаткована традиція: кожного ранку ми об'єднуємо свої патріотичні почуття у виконанні гімну своєї держави, яку ми так любимо й при потребі будемо гідно нести естафету своїх батьків і старших братів, які нині стоять на сторожі її кордонів, беручи участь у ООС. Саме тут, в освітньому середовищі ЧОПЛ, головними чинниками якого є Інтелект, Духовність, Здоров'я, духовно зростають шляхетні особистості із характерними рисами патріота, які сформувались саме під час навчання в нашому ліцеї.

Велику роль у вихованні гідності, шляхетності і патріотизму відіграє учнівське самоврядування, яке власним прикладом, власними лідерськими якостями сприяє формуванню у здобувачів освіти високих моральних якостей, зокрема гідності, шляхетності, активної життєвої позиції, яка дозволяє усвідомити себе повноцінним учасником державотворчих процесів. Ліцей з 2010 р. увійшов у програму «Школа – територія прав людини» і щороку підтверджує статус правового навчального закладу. Мандрівний фестиваль з прав людини «Docudaus UA», учасниками якого щорічно є учні ЧОПЛ, допомагає їм відчувати себе повноправними членами світової спільноти.

Однією з потреб, як і зазначено в Стратегії національно-патріотичного виховання та статті 10 Конституції України, є формування національного мовно-культурного простору на основі утвердження державної мови, стійкості його ціннісної основи перед зовнішнім втручанням. Усім учням ліцею близькою і рідною є саме українська мова. Художня література, мова є одним із найважливіших чинників виховання гармонійної особистості, інтелігента, патріота своєї держави, інтелігентної людини загалом. У ліцеї вже стало доброю традицією проводити мовні челенджі, тематичні вечори, години спілкування і багато інших заходів, які сприяють формуванню мовно-культурного простору всієї області й держави загалом. Педагоги ліцею започаткували проведення акції «Подаруй книгу!» Учні, після презентації подарункової літератури самими педагогами, значно активніше відвідують бібліотеку й читають книги.

Варта уваги плідна співпраця ліцею з громадськими організаціями: «Чернігівський обласний молодіжний центр патріотичного виховання» Чернігівської обласної ради, «Єдина родина Чернігівщини», «ОПОРА», правозахисна громадська організація «МАРТ». Спільні заходи допомагають учням відчути себе дійсно справжніми патріотами України, державотворцями якої вони згодом і стануть.

Джерела

1. Бех І., Чорна К. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12-13. С. 26–37.
2. Виховання в школі / Упоряд. В. Варава, В. Зоц. К.: Ред. загальнопед. газ., 2003. 128с.
3. Єрмаков І.Г. На шляху до школи життєвої компетентності: проектний підхід. *Метод проектів: традиції, життєві результати*. К.: Департамент, 2003. С. 15–16.
4. Закон про освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. Иванов И.П. Энциклопедия коллективных творческих дел. М.: Педагогика, 1989.
6. Концепція національно-патріотичного виховання. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0641729-15#n13>
7. Лист МОН від 16.08.2019 № 1/9 – 523 «Про національно – патріотичне виховання у закладах освіти у 2019/2020 навчальному році». URL: <https://mon.gov.ua/ua/npra/pro-nacionalno-patriotichne-vihovannya-u-zakladah-osviti-u-20192020-navchalnomu-roci>
8. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загально-освітніх навчальних закладах. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/ru/v0641729-15#n132>
9. Практична педагогіка виховання: Посібник з теорії та методики виховання / Упоряд. Г.І. Іванюк; За ред. М.Ю. Красовицького. К.-Івано-Франк.: Плай, 2000. 217 с.
10. Про повну загальну середню освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
11. Програма Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>
12. Семез А.А. Соціально-педагогічне проектування: Навчально-методичний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. 132 с.
13. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. К., 1976–1977. Т. 1–5.
14. Указ Президента України від 18 травня 2019 року № 286/2019 «Про Стратегію національно – патріотичного виховання». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2862019-27025>

Наталія Нудьга

ВИКОРИСТАННЯ «ВЕЛИКОЇ» ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГРИ В РОБОТІ ЗІ СТАРШОКЛАСНИКАМИ

Метою даної статті є спроба поділитися практичним досвідом використання гри, зокрема «великої» психологічної гри, у роботі зі старшокласниками.

Гра є одним із популярних видів психологічної роботи, як з дітьми, так і з дорослими, оскільки є природним видом діяльності та органічною формою взаємодії між людьми. На думку Жанна Піаже, гра супроводжує весь процес розвитку людини. На кожній наступній стадії вона ніколи не зникає повністю, змінюючи лише свої форми. Науковці, практики виділяють багато сильних сторін ігрової діяльності, які сприяють розвитку, корекції та формуванню життєво важливих особистісних якостей. За допомогою гри у першу чергу відбувається долучення людини до соціуму, ефективна соціалізація, особистісний розвиток, гармонізація людини зі світом.

Існує безліч видів ігор і між ними є значимі відмінності, які і обумовлюють їх призначення та використання практичним психологом у роботі з дітьми. М. Бітянова визначає «велику» психологічну гру, як цілісне, закінчене дійство, повністю самостійне, яке має свою внутрішню систему цілей та правил досить і довготривале за часом: «Це – «маленьке життя», яке проживається учасником. Вона дозволяє учасникам отримати досвід, цінний для їх «справжнього» життя. «Велика гра» принципово відрізняється від інших ігор тим, що для своїх учасників вона виступає як діяльність. Ця вільна діяльність здійснюється всередині обмеженого простору та часу, протікає упорядковано за певними ігровими правилами, має свою творчу, дещо фантастичну оболонку, яка захоплює її учасників та ведучого». Вона пропонує наступну типологію «великих» психологічних ігор з точки зору їх особливостей та розвивальних можливостей: ігри-«оболонки», «ігри-проживання», «ігри-драми», «ділові» ігри, психологічні акції.

Серед різноманітних психологічних ігор, які використовуються в роботі з учнями, особливе місце посідає гра «Янгол Оберіг». Ця гра має феномен певної особливої події в лицейному житті. Вона проводиться в лицейі з року в рік та є традиційною.

Прототип гри «Янгол Оберіг», описаний в психолого-педагогічній літературі, зустрічається під назвою «Таємний друг». Щодо типології, то цю «велику» психологічну гру відносять до психологічних акцій. Головна особливість психологічної акції, що відрізняє її від інших видів психологічних

ігор, полягає в накладанні ігрового середовища на звичне функціонування навчального закладу, окремого класу чи певної групи учасників освітнього процесу. Така інтеграція сприяє органічному, ненав'язливому привнесенню в життя учасників гри нових ціннісно-сміслових акцентів, їх емоційному, соціальному та життєтворчому збагаченню.

У підготовці та проведенні гри «Янгол Оберіг» можна виділити три основні етапи. Перший – організаційно-мотиваційний. На цьому етапі особливо важливо багато інформувати про суть та особливості гри та мотивувати учнів до участі, до максимально усвідомленого вибору на добровільній основі. Психологічний ефект гри підсилюється із залученням більшої кількості учасників, тому так цінно зацікавити якомога більше старшокласників. Цьому дуже сприяє «реклама» тих, хто уже мав досвід такої участі.

Другий етап, власне, ігровий. Для організатора гри, після її запуску, важливим є уважне спостереження за її ходом, підготовка кульмінаційного завершального акорду. На цьому етапі слід дозволити грі йти своїм природним чином, втручаючись лише в разі «технічного» збою (якщо хтось з учасників випадає з ігрового процесу через поважну причину, наприклад, через хворобу), або для підсилення якоїсь цінної, з точки зору ігрових задач, дитячої ініціативи.

Завершальний, третій етап є етапом підбиття підсумків. Він передбачає спонукання учасників до осмислення отриманого досвіду, його подальшу інтеграцію у своє життя.

Гра «Янгол Оберіг» традиційно проводиться за тиждень до початку зимових канікул. Вибір часу не випадковий і пов'язаний не лише з очікуванням новорічних свят, а й з входженням ліцею в екзаменаційно-залікову смугу. Це входження сприяє підвищенню тривожності в дітей, особливо першокласників.

Серед основних психологічних завдань, вирішенню яких сприяє ця гра, можна назвати такі:

- створення особливої передсвяткової атмосфери в навчальному закладі;
- зниження ситуативної тривожності в учнів, сприяння міжособистісному знайомству;
- актуалізація таких цінностей, як турбота про іншого, вдячність, доброта;
- активізація творчого та особистісного самовираження.

Учасниками гри стають усі охочі ліцеїсти, випускники, педагоги. Кожен з них обирає свого підопічного (шляхом подання заявки із вказаним ім'ям учасника гри або шляхом витягування із банку зареєстрованих учасників спеціально підготованого бланку із ім'ям підопічного) і протягом тижня виступає його «янголом», який в певний спосіб «таємно» проявляє свою ян-

гольську турботу. Одночасно кожен учасник гри виступає і в ролі підопічного, і в ролі чийогось «янгола».

Палітра способів, задіяних учнями для прояву своєї уваги та турботи за час існування гри в ліцеї, вражає своїм розмаїттям та самобутністю. Це і маленькі листівочки, з любов'ю оформлені та підписані, і великі плакати в ліцейних коридорах, і викладені палаючі серця під вікнами підопічного, серенади, квести, приготовані «янголом» чай чи кава...

Щороку кожне нове покоління ліцеїстів у цю палітру привносить якусь свою «фішку», яка відображає їхню особливість та унікальність. Деякі «янгольські» знахідки стійко тримаються багато років поспіль, а якісь в певний момент лишаються лише в «ігровій історії».

Ця проста, на перший погляд, психологічна гра має насправді багатий розвивальний потенціал. Вона сприяє розширенню кола спілкування, поглибленню уже існуючих міжособистісних стосунків, зміні їх характеру. Непоодинокі випадки, коли нові знайомства, «спровоковані» цією грою, переростають у дружбу й продовжують зберігатися між учнями ще довго по закінченню ними ліцею.

Гра створює безпечний простір для навчання старших підлітків умінню проявляти турботу про іншого та приймати її. Не в кожного учасника ці уміння гармонізовані, що яскраво проявляється через різноманітні ситуації. Особливої уваги потребують ті випадки (як правило, вони поодинокі), коли у когось з дітей проявляється яскравий дисбаланс в сторону лише брати та отримувати увагу. Досвід показує, що такі ситуації, на фоні атмосфери загальної взаємної турботи, одразу помічаються однолітками.

Приємно констатувати той факт, що учні, як правило, об'єднують свої зусилля для колективної підтримки тих підопічних, у яких виявилися доволі незрілі «янголи». Гра сприяє збагаченню емоційно-чуттєвого досвіду старшокласників. Психологічна атмосфера прийняття, підтримки, створена індивідуальними та колективними стараннями учасників гри, також позитивно впливає на зниження ситуативної тривожності в учнів, викликані закінченням I семестру та екзаменаційно-заліковою сесією. Вона розряджає суб'єктивну та соціально-психологічну напругу, посилює передчуття новорічних свят і сприяє плавному переходу до зимових канікул. Закладені в гри духовні та моральні цінності отримують можливість органічно проявитися у міжособистісній взаємодії та отримати колективний резонанс. Окрім цього, важливим ресурсом цієї гри є і те, що вона дозволяє кожному її учаснику себе творчо реалізувати, розкривати та розвивати свій творчий потенціал.

Варто відмітити, що творчий потенціал будь-якої психологічної гри є, безперечно, одним із її найцінніших ресурсів. І він проглядається не лише в творчості учасників, а й в її цілісній неповторності, несхожості, унікальності, які з року в рік проявляються і під час проведення гри «Янгол Оберіг».

Певно, що усі ці перелічені ресурсні сторони психологічної гри і роблять її привабливою для використання практичним психологом у своїй роботі зі старшокласниками.

Джерела

1. Игра в тренинге. Возможности игрового взаимодействия / Под ред. Е.А. Левановой. СПб: Питер, 2006.
2. Практикум по психологическим играм с детьми и подростками / Под ред. М.Р. Битяновой. СПб: Питер, 2005.
3. Эльконин Д.Б. Психология игры. М., 1978.

Лілія Чорна

РОЛЬ ВИХОВАТЕЛЯ У ФОРМУВАННІ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У контексті модернізаційних змін системи організації навчання в умовах Нової української школи, з урахуванням індивідуалізації як основи, особистісно-орієнтованого навчання передбачає подальше розроблення та використання відповідних технологій не тільки в навчанні, а й вихованні. На нашу думку, саме така система сприяє більшому піднесенню кожного учня на вищий рівень особистісного розвитку, формування його як неповторної творчої особистості для успішної реалізації у дорослому віці.

Метою статті є розкриття сутності та особливості фасилітативного супроводу вихователя у формуванні обдарованої дитини.

Розвиток обдарованої особистості в Чернігівському обласному ліцеї для обдарованої сільської молоді і в Україні в цілому є надзвичайно важливий і соціально значущий. Адже обдарована особистість – це особливий стан індивіда, який характеризується, насамперед, активністю, швидкістю сприймання і переробки інформації, пошуковою поведінкою із сильною індивідуалізацією (спеціалізацією) цих процесів, бо здібні інакше відображають світ, його логіку тощо. Саме в ліцеї дбають про творчий потенціал своїх учнів, оскільки він потребує в передачі суспільству діяльних, інтелектуально-розвинених абітурієнтів.

Процес виховання гармонійно розвиненої обдарованої особистості в сучасному навчальному закладі – найбільш складна й відповідальна діяльність. «Виховує, – писав А. Макаренко, – все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди. З них на першому місці – батьки і педагоги». Так, до

ліцею вступають не тільки обдаровані діти, а й родини, які активно беруть участь у навчально-виховному процесі протягом двох років навчання.

Сучасний вихователь повинен бути цілеспрямовано покликаний розкрити потенціал обдарованих учнів з перших днів їх навчання в ліцеї. Це стимулює учнів до розкриття свого потенціалу для реалізації власної здібності на користь свого народу задля процвітання рідної країни. «Національне виховання, – писала український педагог Софія Русова (1856 – 1940), – забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть покалічені, а значить, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдного поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів».

Створюючи позитивні умови для розвитку обдарованої особистості, вихователь формує внутрішній світ дитини, проникнути в який дуже важко. Формує їхні вміння самостійно здобувати потрібну інформацію, виокремлювати проблеми, шукати шляхи їх розв'язання. Пошукова активність є своєрідним внутрішнім генератором, який робить особистість творчою. Тому розвиток здатності до пошуку, який допомагає людині досягти потенційних можливостей у відносинах зі світом, є головним завданням вихователя.

Якщо взяти той факт, що обдарованість проявляється лише через розвиток, то вихователю необхідно забезпечити розвиток індивіда, створити такі умови, за яких дитина змогла б розкрити і застосувати особистісний потенціал. І одним із допоміжних та дієвих інструментів вихователя є саме застосування фасилітативного супроводу в розвитку обдарованих дітей. Це означає, що вихователь щоденно вступає у роль фасилітатора, використовуючи фасилітативне спілкування тощо.

У сучасній освіті фасилітативне спілкування розглядається як ефективна педагогічна взаємодія (І. Зимньої, Я. Коломинського, В. Кан-Калика, А. Реана), яка, на думку С. Братченка, вимагає від педагога фасилітаторські здібності. Ці здібності – це поєднання п'яти мистецтв: поваги, розуміння, допомоги і підтримки, договору бути самим собою. Відповідно до цього, вагомою умовою фасилітативного супроводу обдарованих дітей є формування освітнього середовища, де панує атмосфера взаєморозуміння, щирості співробітництва.

До основних обов'язків вихователя-фасилітатора належать:

- вияв освітніх потреб і запитів учнів та допомога в реалізації їхніх колективних творчих справ;
- індивідуальне консультування учнів із питань навчальної діяльності;
- надання допомоги учням в пошуку та використанні інформаційних ресурсів для вирішення завдань, що виникають в ході навчання;

– організація в складанні індивідуального плану роботи учнів на місяць, з використанням НЛЮ;

– підтримка навчальної діяльності учнів, аналіз труднощів та шляхів їх вирішення;

Зрозуміло, якщо вихователь намагатиметься створювати середовище для абсолютно позитивного прийняття дитини, то це й буде початком фасилітативних взаємин. Це коли дорослий буде спиратися на потенціал особистості обдарованої дитини та водночас буде підвищувати ефективність навчання, перш за все, завдяки оптимізації процесу спільної роботи «вихователь – учень» і «учень – учень».

Таким чином, основний напрям вихователя-фасилітатора передбачає мати високий рівень інтелектуального розвитку, широке коло інтересів і вмій, проявляти гнучкість, бути готовим до перегляду власних поглядів і постійного самовдосконалення, мати, крім педагогічної, ще якусь освіту, наприклад, психолога. У процесі виховання навколо обдарованої особистості діє багато різноманітних сил, які так чи інакше впливають на їхній розвиток. В.О. Сухомлинський, порівнюючи дитину з брилою мармуру, бачить коло неї дуже багато скульпторів, кожен з яких має за мету вирізати скульптуру. Але не завжди ці скульптори діють як злагоджений симфонічний оркестр. Саме вихователь має стати, за його словами, «чутливим, мудрим, досвідченим, обережним і сміливим диригентом цієї гармонії, гармонії творення людини». Вихователь повинен відігравати найважливіше значення в процесі виховання сучасної, креативної, морально-духовної, обдарованої особистості в системі освіти.

Джерела

1. Галіцин О.А. Формування педагогічної фасилітації майбутніх учителів у процесі навчання у вищому навчальному закладі: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2010. 21 с.

2. Лук'янчук В. Робота з комунікативно обдарованими учнями: методичні рекомендації. URL: <http://chsto.in.ua/nacionaiena-akademiya-pedagogschnih-nauk-ukrayni-institut-obd-v2.html>

3. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу. *Твори: у 7-ми томах.* К., 1954. Т. 5.

4. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja: navchalno-metodичний posibnik. К.: «Літера ЛТД», 2018.

5. Педагогіка: навч. посіб. Вид. 2-ге. Основні категорії педагогіки / за ред. М. Фіцула. К., 2005.

6. Русова С. Вибрані твори. К.: Освіта, 1996.

7. Фокша О.М. Педагогічні умови формування фасилітаційної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у професійній підготовці: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2019.

Про авторів

Коломієць Ганна Василівна – директор ЧОПЛ, учитель вищої категорії, заслужений працівник освіти України, к.пед.н., лауреат обласної премії імені Софії Русової.

Федорченко Антоніна Юріївна – учитель вищої категорії, старший учитель, педагог-організатор ЧОПЛ.

Кириєнко Світлана Володимирівна – учитель вищої категорії, старший учитель ЧОПЛ; к.біол.н., доцент Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

Потоцька Світлана Олександрівна – керівник навчальних практик з біології, учитель вищої категорії, старший учитель ЧОПЛ; к.біол.н., доцент Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

Дедович Валентин Миколайович – учитель вищої категорії ЧОПЛ; к.пед.н., доцент Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

Гринь Олена Володимирівна – учитель вищої категорії, учитель-методист ЧОПЛ; к.і.н., доцент Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

Ерліх Алла Олегівна – учитель вищої категорії, старший учитель ЧОПЛ.

Сердюк Галина Анатоліївна – заступник директора ЧОПЛ з навчально-виховної роботи, учитель вищої категорії, учитель-методист, лауреат обласної Премії імені Софії Русової.

Тройно Андрій Петрович – учитель вищої категорії, лауреат обласної Премії імені Софії Русової.

Баран Іван Миронович – спеціаліст, аспірант.

Тарасенко Олександр Федорович – методист ЧОПЛ; к.і.н., доцент Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

Нікітіна Наталія Петрівна – учитель вищої категорії, к.філол.н., доцент Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

Лисенко Ірина Василівна – учитель вищої категорії, учитель-методист, к.пед.н., доцент ЧОППО ім. К.Д. Ушинського.

Коваленко Наталія Іванівна – заступник директора ЧОПЛ з ВР, учитель вищої категорії, старший учитель.

Нудьга Наталія Володимирівна – учитель вищої категорії, практичний психолог-методист ЧОПЛ, лауреат обласної Премії імені Софії Русової.

Чорна Лілія Анатоліївна – вихователь вищої категорії ЧОПЛ.

Науково-методичне видання

ЩОРІЧНИК

Чернігівського обласного педагогічного ліцею
для обдарованої сільської молоді
Чернігівської обласної ради

питання педагогіки, методики та науки

2020. Випуск 2

Укладач: О.Ф. Тарасенко

Літературні редактори:

Г. А. Сердюк

Н. Є. Голуб

І.М. Баран

Технічний редактор **О. М. Єрмоленко**

Комп'ютерна верстка та дизайн **О. П. Журко**

Підписано до друку 21.12.2020 р.

Формат 70x100/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman Сут.

Ум. друк. арк.7,5. Ум. фарб.-відб.7,5. Обл.-вид. арк 9,72.

Зам. _____. Наклад 50 прим.

ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 4079 від 1 червня 2011 року
Тел.: (0462) 972-664

Віддруковано ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»
14035, м. Чернігів, вул. Станіславського, 40